БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ССР МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИНИНГ ОРГАНИ

ГАЗЕТА 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

1990 йил

17 АВГУСТ
№ 33 (3085)
ЖУМА

...ЕНА ...КП. Узб. ...19 г.

Ўқувчиларимизга

Сохта камтарлик қилмай рўй-рост айтишимиз мумкин. Биз ўтган йиллар ичида бўлгани каби бу йил ҳам сиз билан ҳамкорликда газета чиқардик. Саҳифаларимиз сизнинг бугунги қизиқишларингиз, дардларингиз, оғриқли, муаммоли масалаларингиз, ўй-таклифларингиз билан бойиди. «Мулоқот», «Куюнчак газетхонлардан хатлар», «Очиғини айтганда», «Муҳаррирга мактублар», «Газетхон баҳслашади, таклиф киритади», «Акс-садо» каби сизга ўрганиш ва севимли бўлиб қолган, сизнинг қўлингиз ҳар доим етадиган, кўпчиликка қадрли ва биродар рукнларимиз сизни баҳсларга, фикрлашувларга чорлади. 1990 йилнинг ўзида сизнинг юзлаб хатларингиз чиқди, ўнлаб хатларингиз асосида мухбирларимиз тўхтовсиз жойларга чиқиб, чигал ишларни ечишда қатнашдилар, қонун, адолат қарор топиши учун ғайрат кўрсатдилар. Биз чиқишларимиз янада таъсирлироқ, амалий натижаси янада салмоқлироқ ва ишончлироқ бўлишини истаймиз.

Газета саҳифаларида кўтарилаётган маданий меросни, ўтмиш ва яқин тарихимизни ўрганиш, юртимизнинг табиати ва обу ҳавоси, шулар баробарида унинг келажагини ҳимоя қилиш ўзининг барча ўткирликлари билан ғоятда жиддий ва ошкора ўртага ташланмоқда.

Табиатни, юртимизни, одамларнинг насл-насаблари — ҳар бир гражданнинг сиҳат-саломатлигини сақлаш ва ҳимоя қилиш биринчи даражали аҳамиятга эга иш бўлиб қолди.

Юртни ҳимоя қилиш деганда биз миллатидан қатъи назар ҳар биримизнинг озодлигимиз, демократик ҳуқуқларимизни ҳимоя қилиш деб тушунамиз.

Юртимизни ҳимоя қилиш деб биз адабиётимиз, санъатимиз, маданий-маиший турмуш шароитимизни жаҳон халқларининг энг илғор даражалари томон кўтариш деб тушунамиз.

Юртимизни ҳимоя қилиш деб, илм-фанимизни, дахлсиз ва ҳеч кимга ўрганиш учун зўрлаб тиқиштирилмайдиган, бошқа тиллардан мумтоз ўринга қўйилмайдиган жонажон она тилимизни — она тили ҳар бир халқнинг ўзи учун муқаддас! — соатма-соат, кунба-кун, оймa-ой йилма-йил ҳеч тўхташ билмай ривожлантириб, бойитиб, жамиятнинг ҳар бир иши ва ҳар бир соҳасига қобил қилиб боришини тушунамиз.

Юртимизни ҳимоя қилиш деб, барча ўғил-қизларимиз истисносиз суратда ҳозирги замоннинг барча касбу корларини мумтозлик ва салиқаю салоҳият билан эгаллаб боришлари, дунёга ўз санъаткорликлари, ҳунармандликлари, билимдонликлари, кенг илму донишлари билан чиқишлари ва ҳеч бир ҳолда ночор, муте, бош эгилган, ожиз бўлиб турмасликларини тушунамиз.

Азиз ўқувчилар! Мустақиллик ва демократия бизни ҳали зўр имтиҳонлардан ўтказажак. Мустақиллик ва демократия ҳаётни ўз кучларимиз билан ақл-идрокни том ишлатиб, омилкорона қайта қуришни талаб этиб турибди. Бунга фақат маданий, илмий, техникавий, сиёсий, фалсафий савиямизни кўтарибгина эришамиз. Михаил Горбачев халқ учун бениҳоя улуғ ишларни рўёбга чиқарди. Борис Елцин бу ишларга янада қудратлироқ ҳаракатчанлик ва амалийлик, таъсирчанлик бахш этиш йўлида белни маҳкам боғлаб ишга тушди. Биз миллий раҳбарларимиз ҳам ана шу кишиларга муносиб издош бўлишларини ва ишларни улар каби буюк жаҳду жалолат билан олиб боришларини, мустақил фикр билан ишлашларини орзу қиламиз.

Халқ билан улуғ маслаҳатлар замони бошланди. Ақл кучга киряпти. Тўғри. Товарлар камлиги ҳаммамизни қийнаяпти. Шаънимизни ерга уряпти. Лекин мен аминманки, гап товарлардагина эмас. Гап бизнинг ўз аҳволимизда. Тушунчаларимизда. Тушунчаларимиздаги вайронагарчиликлардан қанчалар шитоб билан қутулишимизда.

Аминманки, уч-тўрт йил ичида кўчаларимизу уйларимизу дўконларимиз дунёнинг барча анвойи товарлари билан тўлиб-тошиб кетади. Унгача биз — ҳар биримиз — инсон учун энг қулай, энг муносиб ҳаёт шароитлари яратиш йўлида бутун сай-ҳаракатларимизни бир зум бўлсин тўхтатмайлик.

Агар сиз ҳам шу фикрларга қўшилсангиз, келинг, тинмай фикрлашайлик, ижтимоий қудратли ҳаракатларга ўзимизнинг қобиллигимизни амалий ишларимизда намоён этайлик.

Бой тарихимиз бизга мақтаниш, ўзни бошқалардан устун қўйиш учун эмас, бугунги кунимиз ва келажагимизни асосли, мустаҳкам, хатолардан иҳоталанган ҳолда қуриш учун керак. Бой тарих бизга ҳадеб, дам сайин орқага қараб қадам ташлаш учун эмас, ақлнинг машъалини дадил кўтариб муттасил олға бориш учун керак. Тўхтовсиз орқага қараб юрадиганлар ўз йўлларида кўп йиқиладилар.

Сиз, азиз ўқувчиларимиз билан барча соҳаларда ҳамкорлик қилиш истагини билдирарканмиз, шуни ҳам маълум қиламизки, мамлакат бозор сиёсатига ўтишга жиддий тайёргарликни бошлади. Энди ҳамма нарса ўз адолатли баҳоси ва қиммати билан дунёга чиқади. 1991 йилдан эътиборан қоғоз ва газета саноати учун керак бошқа барча нарсаларнинг баҳоси ошади. Шундай шароитда ҳукуматнинг ишлаб чиққан тавсияларига биноан газета, жарида, мажалла ва китобларнинг ҳам нархлари маълум даражада кўтарилади. Чунончи, ҳафталигимизнинг ҳам баҳоси ўн тийин эмас, бирмунча ошиқроқ бўлади. Албатта, бу нарса рўзнома сифати ва савиясини ҳам шунга яраша икки баравар кўтаришни тақозо қилади. «Совершенно секретно» жаридасини бир сўмга ёки «Коммерсант»ни саксон тийинга сотиб оладиган ва буни асло қиммат деб билмайдиган ўқувчилар ҳозирги замон кишиси учун информациянинг қадрини жуда яхши биладилар ва қилган харажатлари учун оғринмайдилар. Газетанинг қадри унинг савияси ва халқчиллигида. Олти юз мингдан ортиқроқ мухлисларимиз ҳам буни яхши тушунадилар ва 1991 йилда унинг фикр салмоғини оширишда бизга яқиндан кўмаклашадилар деб ишонамиз.

Иброҳим ҒАФУРОВ

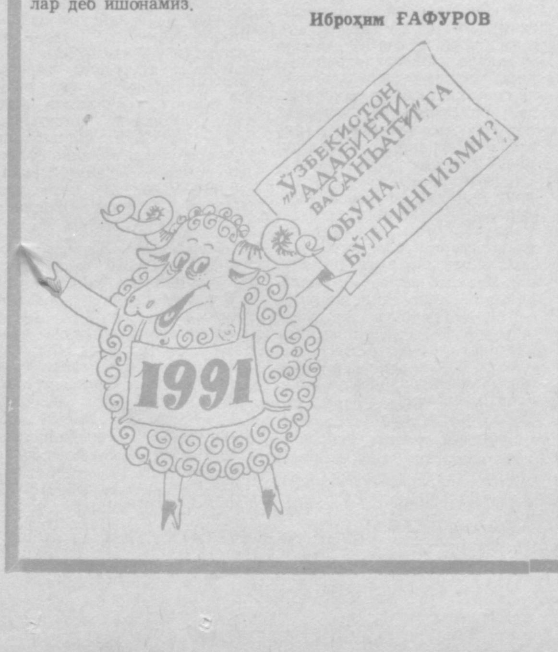

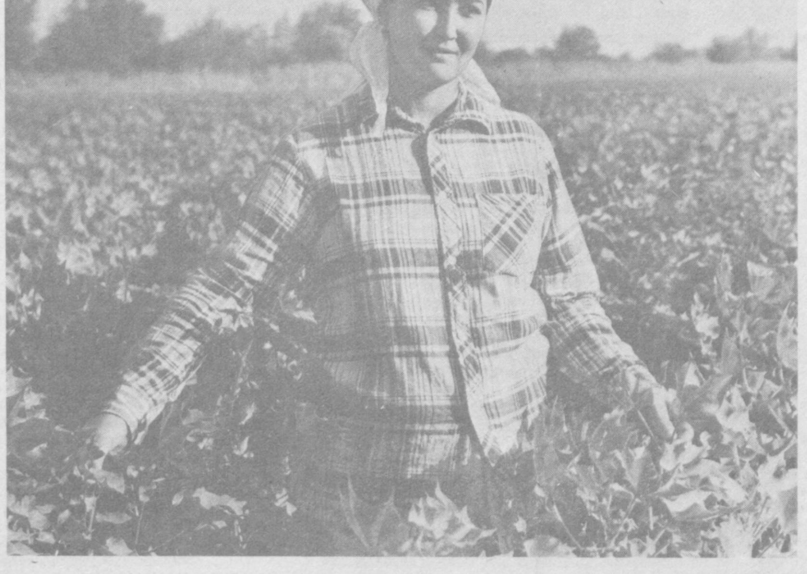

Пахтакор районидаги «Самарқанд» совхозининг Шаҳринисо Абзалова етакчилик қилаётган бригадаси аъзолари бу йил ҳар гектар пахта майдонидан 30 центнердан ҳосил олишга аҳд қилишган.

СУРАТДА: Шаҳринисо Абзалова

У. ҚЎШВОҚОВ суратга олган

Йўлдош СУЛАЙМОН:

МУҚИМИЙ ИЗИДАН

Фарғона вилоятининг меҳнаткашлари бу йил ҳам катта майдонларда деҳқончилик қилишган. Бугун ҳаммаёқда пишиқчилик. Бир-икки ҳафтадан кейин эса пахта йиғим-терими бошланади. Хўш, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси вилоят бўлими ана шу улкан меҳнатга қандай ҳисса қўшмоқда? Ёзувчи Йўлдош СУЛАЙМОН билан телефон орқали бўлиб ўтган суҳбатимиз ана шу ҳақда борди.

Фарғоналик ёзувчиларнинг жуда яхши анъаналари мавжуд. Жумладан, ҳар йили ёз ойларида Муқимий «Саёҳатнома»си бўйлаб сафар қиламиз. Ушбу сафарларимизда биз деҳқонлар, ишчилар, зиёлилар, мактаб ўқувчилари билан учрашамиз. Шеърлар ўқиймиз, одамларнинг кўнглидаги гаплардан бохабар бўламиз. Ўтган йили Қўқондан Шоҳимардонгача бўлган жойларга сафар қилган эдик. Бу йилги сафаримиз эса Қўқондан Исфарагача бўлди. Қардош Тожикистон жумҳуриятига қарашли бу районда бўлиб, дўстларимизнинг турмуш шароитлари билан танишдик. Ўзбек-тожик шоирлари иштирокида шеърият кечалари ўтказдик. Тожикистон Ёзувчилар уюшмаси Ленинобод вилоят бўлимининг масъул котиби Нурмуҳаммад Ниёзий ва бошқа тожик ёзувчилари ҳамда олимлари биз билан бирга бўлишди. Ўйлайманки, бундай учашувлар, суҳбатлар икки халқ ўртасидаги дўстликни янада мустаҳкамлайди. Тўғриси, кейинги тўрт-беш йил ичида биз бундай учрашувларга қора чизиқ тортиб келган эдик. Ҳолбуки, қардош халқлар вакилларининг ўзаро учрашувлари ана шу халқлар ҳаётини янада яхшироқ билишга, уларни ўйлантираётган муаммоларини чуқурроқ англашга хизмат қилар экан. Ахир, дўстинг билан борди-келди қилмасанг, бир пиёла чой устида арзиҳол айтишмасанг, бир-бирингни кўнглингни кўтармасанг ундай дўстликдан нима фойда? Бу йилги амалга ошираётган ишларимиздан яна бири шуки, биз яқинда Ҳувайдо, Ҳазиний каби халқимизнинг суюкли шоирларининг хотира кунларини ўтказдик. Чимён ва Каттакенагас қишлоқларида ўтган бу учрашувлар кишиларда катта таассурот қолдирди. Шу ойнинг 21—23 кунлари эса бир гуруҳ ёзувчиларимиз Катта Фарғона канали бўйлаб сафар қилишади. Пахта йиғим-терими олдидан ўтказилаётган бу сафаримиз давомида Фарғона канали қурилишида қатнашган кексалар, партия-совет фаоллари, ёшлар, деҳқонлар, ирригаторлар билан учрашувлар ўтказамиз. Куни кеча эса вилоят ёш ёзувчи ва шоирларининг кенгаши бўлиб ўтди. Кенгашда Ойдин Темирова, Саодат Василжонова, Абдувосит Абдураимов каби ёш ижодкорлар жумҳурият ёш ёзувчиларининг навбатдаги семинарида қатнашиш учун тавсия қилинди. Ростини айтганда, биз юқоридаги каби тадбирларни ўтказишга доим тайёрмиз. Лекин уларни ташкил этиш ишларига анчамунча пул зарур бўлади. Бизни ана шу маблағ масаласи жуда ҳам қийнаб келмоқда.

Гапингиз тўғри, пахта йиғим-теримига саноқли кунлар қолди. Бу йилги ҳосилимиз ҳам мўл бўлади. Ғўзаларнинг авжи шундан далолат бериб турибди. Лекин, мени бошқа бир нарса ташвишга солмоқда. Сизга маълумки, бу йил жумҳуриятимизнинг барча районларида аҳолига ер бўлиб берилди. Лекин районларда бўлсангиз, ана шу бўлиб берилган ерларнинг катта бир қисми фойдаланилмай ётганини кўриб, кўнглингиз ачийди. Қурилиш материаллари, пули бўлган кишилар олган ерларига иморат қуришяпти, лекин сармояси йўқ одамлар-чи? Менинг назаримда биз ана шу муаммо хусусида ҳам пухтароқ ўйлаб олишимиз керак.

Хуллас, вилоят ёзувчилари далада меҳнат билан банд бўлган кишиларнинг ёнида, уларга ҳамдард.

«ТЕМИР ХОТИН» УЙҒУР ТЕАТРИ САҲНАСИДА

Ўзбек драматурги Шароф Бошбековнинг мамлакатимизнинг кўпгина театрларида қўйилаётган «Темир хотин» комедиясини куни кеча Ҳурмат белгиси орденли Олмаота уйғур музикали комедия театри коллективи томошабинлар ҳукмига ҳавола этди.

Асарни театрнинг бош режиссёри Ёлқин Шамиев саҳналаштирди. Саҳна безакларини Қозоғистон ССРда хизмат кўрсатган санъат арбоби Пайзираҳмон Иброҳимов ишлаган. Қўчқор ролида чиқаётган Маҳмуджон Дараев, Аломат ролидаги Баҳоргул Аҳмадиева, шунингдек, актёрлардан И. Толипов, Г. Носирова, З. Акбарова ва С. Сонуровнинг чиқишларини томошабинлар қизғин кутиб олмоқдалар.

Театр жамоаси Олмаота вилоятининг Уйғур, Челак, Ёркент ноҳияларида сафарда бўлиб, мазкур асарни кенг томошабинлар оммасига намойиш этдилар. Асар таржимони Муҳаммад Ҳамроев.

С. АЗНИБОҚИЕВА

СУРАТДА: шу спектаклдан кўриниш

ОЁҒИМИЗГА БОЛТА УРМАЙЛИК

Беккул ЭГАМҚУЛОВ

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафталиги ҳажв ва ҳазил бўлими мудири

ЖУМҲУРИЯТИМИЗ олий ўқув юртларида кириш имтиҳонлари тугаб, ғалвир сувдан кўтарилди. Кимдир хурсандлигидан ичига сиғмай юрган бўлса, кимдир ҳамон ноҳақлик, ғирромлик қурбони бўлганини исботлаш учун идорама-идора чопиб юрибди. Бу табиий. Чунки ҳар йили шундай бўлади. Ҳар йили қабул комиссиялари ишларини тугатгандан ўн, ўн беш кун ўтгандан сўнг ҳам можаролар тугамайди. Нега шундай бўлади? Агар шу саволни бирор масъул кишига берсангиз, у оддийгина қилиб, «Ҳамма айб ўша югуриб юрганларнинг ўзларида, вақтида яхши баҳо ололмайди-да, кейин жанжал кўтариб чопиб юради» деб жавоб бериши аниқ. Бошқаларни билмадим-у, лекин мени бу жавоб қониқтирмайди.

Тўғри, бизда билимли, доно, ақлли болалар учун олий ўқув юртлари эшиклари доимо очиқ, дейилади. Лекин бу кўпинча фақат оғизда қолиб кетаяпти. Амалда эса акси бўлаяпти. Балки ҳаммасида десак хато бўлар, аммо аксар дорилфунун ва институтларда қабул пайтида анчагина ноҳақликлар бўлиб турибди. Буни мардона туриб тан олиш керак. Айрим институтлар ва факультетларга кириш баҳоси фалон минг сўм бўлиб кетгани ҳақида турли гап-сўзлар юрибди. Халқимизда «Шамол бўлмаса дарахтнинг учи қимирламайди», деган мақол бор. Демак, гап-сўзлар ўз-ўзидан пайдо бўлгани йўқ. Гап-сўзларнинг пайдо бўлиши учун қаердадир замин бор. Қайсидир нопок ўқитувчи пул олиб баҳо қўйяпти. Шундай ўқитувчилар бор. Боргина эмас, кўп. Ахир «беш баҳо — пулга, тўрт — танишга, уч — ҳаммага» деган мақолнамо гаплар бекорга пайдо бўлмаган-ку.

Ишончим комилки, бу сўзлар учун эртага мени судга берувчилар ҳам топилиб қолади. Гапини исботласин деб шов-шув кўтарувчилар борлигига ҳам шубҳам йўқ. Исбот керакми? Марҳамат. Бир неча холис вакиллар иштирокида истаган институтингизнинг истаган факультетига бориб битта фандан имтиҳон олиб кўрамиз. Агар ўқишга қабул қилинганларнинг ҳаммаси кириш имтиҳонида олган баҳосига лойиқ жавоб бера олса, ҳар қандай жазога тайёрман. Мен бу фикрни таклиф сифатида киритаяпман. Умуман олий ўқув юртларига кириш масаласи Олий кенгаш сессиясида алоҳида масала сифатида ўрганилиши, муҳокама қилиниши керак. Балки мен юқорида келтирган таклифни ҳар йили қабул тугагач, қўллаб, нотўғри баҳо қўйган ўқитувчиларни қаттиқ жазолаш, жиноий жавобгарликка тортиш масаласини ҳал этиш кеpакдир. Ҳар ҳолда шуни Олий кенгашимиз делегатларидан илтимос қиламан. Чунки олий ўқув юртидаги порахўрликларни бошқа йўл билан тугатиб бўлмайди. Бунга бизнинг қонунларимиз йўл қўймайди. Ҳа, адашаётганим йўқ, совет қонунлари порахўрликни фош қилишга баъзан халал беради. Чунки унда пора берган ҳам, олган ҳам жиноий жавобгарликка тортилиши айтилган. Қонунда шундай ёзиб қўйилгандан сўнг қайси ўқитувчи пора олганини, қайси ота пора берганини тан олади? Қизиқ-а?

Ошкоралик ҳаётимизга тобора кенг сингиб бораяпти. Лекин буни олий ўқув юртларидаги қабул пайтида учратиш қийин. Кириш имтиҳонлари пайтида бир неча марта Тошкент халқ хўжалиги институти ва Тошкент Давлат дорилфунунида бўлдим. Имтиҳон олинаётган хонага кириш учун икки, учта қоровуллар постидан ўтиш керак. Биронта имтиҳонга биронта ота-она киритилганини кўрмадим. ТошДДнинг Шарқ тиллари факультетида имтиҳон бўлаётганда ота-оналардан бири шу ердаги масъулларга «Икки-учта ота-она ичкарига кирсак», деган таклифни айтганда, у киши «Сизлар абитуриентларга халақит берасизлар», деган важни кўрсатди. Ваҳоланки, бундан бир ой муқаддам телевизорда бўлиб ўтган «Ошкора мулоқот»да имтиҳонларга депутатлар, ота-оналар вакилларини таклиф этиш ҳақида гапирилганди. Иккита ота-она имтиҳонга кириб ўтирса, бунинг нимаси халақит берсин? Аксинча синовнинг ҳалол бўлишини таъминлайди-ку.

Энди мана бу мактуб билан танишинг:

«Ўғлим Алишер Саидов Тошкент Давлат дорилфунуни ҳуқуқшунослик факультетига ҳужжат топширган эди. Она тилидан бўлган диктантдан «4» баҳо олгач, математикадан имтиҳон топширди ва синовдан ўтди. Кейинги СССР тарихи ва жамиятшунослик фанларидан бўлган ҳар иккала имтиҳонни «аъло»га топширди. Лекин мандат куни негадир уни студентликка қабул қилишмади. Сабабини сўрасам, ўғлингиз математикадан икки баҳо олган дейишди. Назаримда, ўғлимнинг ўрни қабул комиссиясидаги кимнидир танишига керак бўлиб қолган шекилли. Қачонгача деҳқоннинг боласини туянинг устида ҳам ит қопади? Ҳақиқат борми?

Қизларсаро Нормуродова, Қаҳрамон она»

Қизиқ факт-а? Хўш, бу ерда кимни айблаш керак. Қабул комиссиясида ўтирган масъул ўртоқларнимими ёки ҳақиқат қидириб юрган онанимми? Шунчалик ҳам масъулиятсизлик бўладими? Инсон тақдири билан ўйнаётган бу масъулиятсиз кимсалар кимлар ўзи? Алишер Саидов математика фанидан «икки» баҳо олган бўлса, нега унга қолган имтиҳонларни топширишга рухсат берилди? Ўйлайманки, яқин кунларда бу саволларга жавоб топилади, айбдорлар жазосиз қолмайди. Тошкент Давлат дорилфунуни доимо жумҳуриятимиз олий ўқув юртлари ичида байроқдор бўлиб келган. Мен дорилфунуннинг шу нуфузи тушмаслигини истар эдим.

БУГУНГА КЕЛИБ олий ўқув юртлари билан боғлиқ муаммолар шунчалик кўпайиб кетдики, уни жуда тез ҳал қилиш лозим деб ўйлайман. Бир вақтлар кимнингдир ташаббуси билан қабул комиссияси ишида ислоҳ қилишга уриниш бўлди: абитуриентларнинг етуклик аттестатидаги умумий балл қабул пайтида ҳисобга олинадиган бўлди. Орадан бир йил ўтгач билими саёзу, аттестати фақат «аъло» баҳоланган абитуриентлар шунчалик кўпайиб кетдики, тезда бу «ислоҳ қилиш»дан воз кечилди. Кейинроқ мактабни олтин медаль билан тугатганларни суҳбат ўтказиш орқали қабул қилиш бошланди. Натижада «медаллилар» кўпайиб кетди. Навбат «эксперимент»га, келди. Бу ислоҳ қуйидагича эди: абитуриент тўртта имтиҳоннинг дастлабки иккитасидан тўққиз балл тўпласа, кейинги имтиҳонларни топширмасдан олий ўқув юртига қабул қилинади. Лекин бу билан ҳам кутилган натижага эришиб бўлмади. Ўтган йилдан бошлаб имтиҳонлар сони камайтирилди. ТошДДда бу йил она тили ва адабиёт фанидан иншо ўрнига диктант ёзиш жорий этилди. Хўш, бу каби майда ислоҳлар билан нимага эришиб бўлади? Ҳеч нарсага. Олий ўқув юртларига қабул масаласини тубдан ўзгартириш керак. Юқорида таъкидлаганимдек, бу ишларни бир ёки ўн киши иштирокида эмас, ҳукумат миқёсида муҳокама қилиш шарт.

Шу ўринда имтиёзлар ҳақида ҳам икки оғиз гапириб ўтсак.

Афғон уруши қатнашчиларига ҳурматим баланд. Уларга имтиёзлар берилиши керак. Аммо қандай имтиёзлар? Буни ўйлаб кўриш лозим. Баъзи институтларда барча имтиҳонлардан «уч» баҳо олган собиқ жангчи ўқишга қабул қилинади-ю, ундан юқори балл тўплаган абитуриент четда қолади. Нима, Афғонистонда хизмат қилмагани учун у айбдорми? Собиқ жангчилар мендан хафа бўлишмасин-у, лекин олий ўқув юртига киришда уларга берилган ҳар қандай имтиёзни бекор қилиш керак. Ахир, студент бўлди дегани, келажакда халқ тақдирини ҳал қиладиган бирон-бир касб эгаси бўлди дегани. Бундай касбни эса имтиёз ҳисобига эгаллаб бўлмайди.

Тошкент Давлат дорилфунунининг журналистика факультетига ўқишга кирган йилим рус группага ҳам, ўзбек группага ҳам йигирма бештадан студент қабул қилинганини кўриб ҳайрон бўлган эдим. Ахир бизда рус тилида чиқадиган рўзнома ва журналлар бармоқ билан саноқли-ку. Ўзбек тилида эса деярли ҳамма районда биттадан рўзнома бор, марказда чиқадиган рўзнома ва журналларни қўшиб ҳисобласак, русчасидан бир неча ўн баравар кўп. Лекин кадрлар тайёрлаш сони бир хил. Майли, буни турғунлик йилларининг хатоси, дейлик. Лекин орадан, мана, сал кам ўн беш йил ўтди-ю, хато тузатилгани йўқ. Масалан, бу йил ТошДД роман-герман тиллари факультетининг ўзбек группасига 52 та, рус группасига 48 та студент қабул қилинди. Ваҳоланки, жумҳуриятда 17 миллиондан кўпроқ ўзбек тилида гаплашувчи, 3 миллионга яқин рус тилида гаплашувчи аҳоли бор. Демак, шу факультетга ўзбеклардан 348 мингдан бири, руслардан эса 62 мингдан бири кириб ўқийди. Жумҳуриятимиз мустақиллик сари қадам ташламоқда. Чет эллар билан алоқалар энди Москва орқали эмас, бевосита амалга оширилади. Жумҳурият давлат тили ўзбек тили. Бизга ўзбек тилидан чет тилларга таржима қиладиган мутахассислар керак. Шуни ҳеч қачон унутмаслигимиз зарур.

Яна бир мисол. Дорилфунуннинг ҳуқуқшунослик факультети сиртқи бўлими ўзбек группасига 125 та, рус группасига 50 та студент қабул қилинади. Ўзбеклар сал кам олти баравар кўп бўлган ҳолда қабул қилиш бор-йўғи икки ярим баравар ортиқ. Бу каби номувофиқликни барча олий ўқув юртларида учратиш мумкин. Бугуннинг вазифаси ўша номувофиқликни йўқотишдир. Акс ҳолда, миллат сифатида аҳоли бошига олий маълумотли мутахассислар тайёрлашда энг орқада қолаверамиз ва энг қолоқ, энг саводсиз ўлка деган тамғани узоқ йиллар кўтариб юришимизга тўғри келади.

Сўнгги уч-тўрт йилда олий ўқув юртларининг кечки бўлимларига фақат шаҳарда турувчилар қабул қилинадиган бўлди. Буни ким ўйлаб топди билмадим-у, лекин кўпчиликнинг ҳақли эътирозига сабаб бўлаяпти. Чунки ҳозир шаҳарда туриш учун рўйхатдан ўтиш осон эмас. Шу сабабли вилоятлардан келган кўплаб ёшлар институтларнинг кечки бўлимларида ўқишдан бенасиб бўлмоқдалар. Бу бир томондан шаҳарда ишсиз мутахасисларнинг кўпайишига олиб келаётган бўлса, иккинчи томондан қишлоқда мутахассисларга бўлган талабнинг ортишига сабаб бўляпти.

ХУЛЛАС, ЖУМҲУРИЯТИМИЗДАГИ олий ўқув юртларини ҳеч кечиктирмай ислоҳ қилиш лозим. Бугунги вазият, бугунги аҳволда келажагимизни ишониб топширадиган мутахассислар тайёрлай олмаймиз. Келинглар, ҳаммамиз биргалашиб қаёққа кетаётганимизни бир ўйлаб кўрайлик, ўз оёғимизга ўзимиз болта урмайлик.

АҚИДАМ

СЕЗИБ ТУРИБМАН, менинг бу чиқишим кўпчилик учун кутилмаган ҳодиса. Лекин вужудим ва шууримни қамраб олган қайта қуришда фаол иштирок этиш иштиёқи менга тинчлик бермаётир. Иккинчидан, бугунги кунда биз қаламкашларнинг зиммамизга тушаётган вазифа халққа, партия ва совет раҳбарларига рост сўзни дадил айтишдир. Ўйлайманки, эндиги раҳбарлар рост сўзни тўғри қабул қиладилар, жўяли маслаҳатга юрадилар. Чунки тараққиёт Ер юзининг барча бурчакларида тез одимламоқда. Буюк кашфиётларга дахлдор кишилар ҳам сизлару бизларга ўхшаш замин фарзандларидир. Қолаверса, халқимиз томирларидан буюк аждодларимизнинг қони оқаётир. Манаман деган иқтисодчиларимиз сукут сақлар эканлар, камина халққа фойдаси тегар деган умидда ўз иқтисодий ва сиёсий доктринаси (ақидаси) билан жамоатчиликка мурожаат қилишга журъат этди.

Бу ақиданинг иқтисодга доир қисми қуйидагича. Эсимни танибманки, шу гапларни эшитаман: **«Капитализм ўз табиатига кўра нотекис ривожланади, социализм эса ўз табиатига кўра фақат юксала боради. Вақти-вақти билан инқирозга учраш, таназзулни бошдан кечириш капитализмга хос ҳодиса, чунки капитализмда ягона давлат плани бўлмайди, ҳар бир капиталист ўзига ўзи режа тузади, ўзига хон, ўзига бек — истаганини қилади. Социализм эса инқироз ва таназзул нима, билмайди, чунки у ягона давлат плани асосида ҳамиша ривожлана боради, сира орқага чекинмайди...»**

Ҳозир ўн иккинчи беш йилликдамиз. Менинг авлодимнинг онгли ҳаёти камида олтита ана шунақа беш йилликлар даврида кечди. Ҳатто битта режа етти йиллик план деб ҳам аталди. Тўққизинчи беш йиллик сифат белгиси шиори остида ўтди (кейин маълум бўлишича, саноат моллари ва қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг сифати, айниқса, шу беш йилликда тушиб кетган экан). Беш йилликларни бажариш, халқни сафарбар этиш учун нималар ўйлаб топилмади ва ишга солинмади, дейсиз. Социалистик мусобақа, ўзаро текшириш бригадаси, беш йилликнинг ҳал қилувчи йили, фалон сана шарафига меҳнат вахтаси, давлат қабули ва ҳоказолар. Шунчалар хатти-ҳаракат қилинибди-ю, охир-оқибатда барибир дунёда энг бой мамлакатлардан бири СССР, унинг таркибига ўз хоҳиши билан федератив шартнома асосида кирган Ўзбекистон ССР жар ёқасига келиб қолибди. Аслида инқироз йиллари дейилиши керак бўлган давр турғунлик даври деб жўнлаштириб аталмоқда. Мамлакатнинг таназзул ботқоғига ботиши, ҳозирги расмий ибора билан аталганда, турғунликка учраши ўз-ўзидан бўлмаган, балки ана ўша хомхаёл режалар олиб келган. Аслида ўн битта беш йиллик ҳам чала-ярим бажарилган, лекин рост гапни айтиш расм бўлмаган, қуйи бўғин ўрта бўғинга, ўрта бўғин эса юқори бўғинга «бажарилди» дея рапорт беришни одатга айлантириб олган. Беш йилликларнинг нореал бўлиши бора-бора қўшиб ёзиш иллатини келтириб чиқарган. Мен пахта ишининг келиб чиқишини ана шу нореал тузилган, юқоридан белгиланган беш йиллик планларининг ярамас оқибати деб биламан. Юқори планни нореал тузиб берган, ўрта ва қуйи бўғинлардаги раҳбарлар юқори бўғиннинг иродасига қарши боришга журъат этолмаган, айрим журъатлиларнинг тақдири эса аянчли хотималанган. Кўпчилик бир ёқадан бош чиқариб иш тутишига ҳали умумий маданият ва онг етилмаган эди.

Хомаки лойиҳалари матбуотда эълон қилинган СССРнинг ўн учинчи беш йиллик плани ҳам, Ўзбекистон ССРнинг ўн учинчи беш йиллик плани ҳам нореалдир. Мен «Узоқни кўзлаб, рост сўзлайлик» деган мақоламда бу режаларнинг лойиҳаси ўта хом эканини таҳлил қилиб жумҳурият Давлат план комитети раҳбарлари эътиборини қаратганман. Улар план лойиҳасига унча-мунча тузатишлар киритишган ҳам. Лекин ҳар қанча пардоз-андоз билан яралишида ноетук бўлган нарсани етук қилиб бўлмайди. Уларнинг қўли қисқа, жумҳурият доирасидан четга чиқмайди. Жумҳурият режаси Иттифоқ режасининг бир қисми, холос. Режалаштиришда тубдан ўзгартириш қилиш учун планлаштириш системасини тубдан янгилаш лозим. Аввало режалаштиришни қуйидан бошлаш керак бўлса, иккинчидан эса режаларни вақт бўйича (масалан, беш йиллик даврга мўлжаллаб) эмас, балки объектлар бўйича, иншоотларни тиклашга кетадиган вақт ва маблағ билан белгилаш керак. Менинг иқтисодий ақидам режалаштиришда объектни асос қилиб олади.

ФИКРИМ ТУШУНАРЛИ бўлиши учун бир-иккита мисол келтираман. Ўзбекистондаги 750 дан ортиқ мактаб вайрона аҳволда, дейишди. Менинг иқтисодий ақидам бўйича иш тутилса, ана шунча мактаб биносини қуриш учун алоҳида бир режа тузилади, уни амалга ошириш учун қанча маблағ кетиши ва неча йилда қурилиб бўлиши (балки уч йилда, балки етти йилда қурилар, лекин мажбурий равишда беш йиллик планга киритилмайди), ўша мактаблар қурилиши йилларида аҳолининг ўсиб бориши, ишчи кучи ва қурилиш материаллари баҳосининг ўзгариши ва шу кабилар назарда тутилади. Ёки бўлмаса, Ўзбекистонда гўдаклар ўлимини камайтириш муаммосини олиб кўрайлик. Ҳар йили Ўзбекистонда 33 минг гўдак нобуд бўлаётир. 1988 йилнинг 8 декабрида Арманистонда бўлган зилзила шунча одамнинг ёстиғини қуритган эди. Ўзбекистонда эса йигирма йиллардан бери ҳар йили шунча бола нобуд бўлиб келаётир. Бу ўта муҳим муаммони бартараф этиш учун яна бошқа бир режа тузиш керак. Бунда ҳам давлат мабвағидан, ҳам турли жамғармалар ёрдамидан фойдаланиш мумкин. Орол халқаро фожиадир. Уни халқаро миқёсда, Ўзбекистон ва қўшни жумҳуриятлар иштирокида бартараф этиш керак. Лекин Оролни шу кўйга солишга асосий айбдор бўлган собиқ СССР Сув хўжалиги министрлиги ворисларидан етказилган зарар учун (менинг ҳисобимча 78 миллиард сўм) товон ундириб олиш ҳам Оролни қутқариш бўйича махсус режанинг таркибидан ўрин олиши керак.

Хуллас, мен илгари сураётган иқтисодий ақидага кўра жумҳурият олдида қанча масалаю муаммо турса, ҳар бири бўйича алоҳида режа тузилиб, уни бажариш муддатлари хазинадаги аҳволга қараб белгиланади. Бир соҳага ажратилган маблағ кимнингдир хоҳишига қараб бошқа соҳага олиб берилмайди. Ҳар бир иншоот бўйича давлат қонуни қабул қилиниб, матбуотда эълон қилиб қўйилади, токи ўша иншоот халқнинг ҳам назари ва назоратида бўлсин. Мабодо, ўша қурилишни халқ ноўрин деб топса ёки зарарли деб ҳисобласа, у тўхтатилади. Асримизнинг йирик иншоотлари деб ҳисобланган КамАЗ ва БАМ учун дастлаб ажратилган маблағлар етмай, кейин қайта-қайта қўшимча маблағ ажратилиши бошқа кўпгина соҳалар ривожига салбий таъсир этгани энди сабоқ бўлиши лозим. Ёки бўлмаса, Термиз—Ҳайратон кўприги қурилишини муддатидан олдин туғаллаш масаласи саксонинчи йиллар бошида КПСС Марказий Комитети Сиёсий бюросида тўрт марта кўрилиб, бу иншоотга бутун куч ташлангани жумҳуриятимиз иқтисодиётига муайян даражада салбий таъсир этган. Мен тақдим қилаётган иқтисодий ақидага кўра, иншоотлар «Муддатидан олдин бажарамиз» деган шиор остида илгари битирилмайди, ноўрин важ-корсонларни рўкач қилиб, муддатидан кечиктирилмайди ҳам.

Мен тавсия қилаётган иқтисодий ақидага кўра, катта-кичик ҳар бир режа муаллифлари кўрсатилган ҳолда матбуотда эълон қилиниб, умумхалқ муҳокамасидан ўтказилади. Бу ўз навбатида жумҳуриятимизда қурилиб қолган ўнлаб кимё комбинатларига ўхшаш нобоп корхоналарнинг йўлига тўсиқ бўлади, халқни атрофида нималар бўлишидан воқиф этиб, лоқайд бўлмасликка ўргатади. Хуллас, менинг иқтисодий ақидам ошкораликка асосланади. Агар булар мутасадди ташкилотлар томонидан инобатга олинсаю, менга тегишли шароит яратиб берилса, бу борада изланишда давом этиш умидим бор.

Мен тақдим этаётган режалаштириш усулини қўллаш учун жумҳуриятимиз 72 йилдан бери Иттифоққа нима берди-ю, эвазига нима олди, шуни аниқлаш керак. Агар Иттифоққа кўп нарса берган бўлса, лоақал маълумот учун ўзбек халқига ва Иттифоқ халқларига билдириб қўйиш керак. Иккинчидан, жумҳуриятимизда ҳамма соҳалару барча корхоналар ҳар йили Иттифоққа валюта ҳисобида қанча нарса бераяпти-ю, валюта ҳисобидан қанча нарса олаяпти, буни аниқлаш шунинг учун ҳам кераккки, 1991 йилдан бошлаб республикадаги ҳамма нарса республика меҳнаткашлари учун хизмат қилиши, уларнинг бойлиги ва мулки ҳисобланиши керак. Нима берсак, эвазига жаҳон бозори баҳосида шунча нарса олишни йўлга қўйишимиз керак. Ҳисобли дўст айрилмас, деган ҳикматли сўзни ёддан чиқармайлик. Фақат шу бугунги, ҳозирги ҳузурни ўйлаб яшаш жиддий, ақли расо одамларга, айниқса юрт оталари бўлмиш раҳбар шахсларга, халқнинг кўз қароғию, қулоғию виждони саналмиш зиёлиларга ярашмайди. Агарда бу йўлда хато қилсак, тарих ҳам, авлодларимиз ҳам кечирмайди. Ахир, жафокаш, заҳматдан бели букчайган, турли хўрликлардан қадри камситилган, 60 фоизи қашшоқликда кун кўраётган ўзбек халқининг умид билан қараётган сизлардан бўлак суянчиқ бўларли яна кими ҳам бор, биз зиёлилардан бошқа уни ҳимоя қилувчи яна кими ҳам бор! Сизлару бизлар халқимизни ўйламасак, бошқа юртлару ўзга сайёралардан ҳеч ким келиб халқимиз манглайини силамас. Шуни ҳис қилиб иш тутиш фарзандлик бурчимиз.

ЭНДИ АҚИДАМНИНГ сиёсий қисмини баён этишга киришаман.

Маълумки, Украина ССР, Белоруссия ССР, Закавказье Совет Федератив Республикаси Советларининг съездлари ва Бутунроссия Советларининг X съезди Совет республикаларининг якка федерациясини тузишни лозим, деб топди. 1922 йил 30 декабрда СССР Советларининг I съезди ССР Иттифоқини ташкил этиш тўғрисидаги Декларацияни тасдиқлади. Декларацияда республикалар бирлашувининг асосий принциплари — республикаларининг тенг ҳуқуқлиги ва ССР Иттифоқига ихтиёрий равишда кириши, Иттифоқдан эркин чиқиб кетиш ва янги социалистик республикаларнинг Иттифоққа кира олиш ҳуқуқлари ифодалаб берилди. Съезд СССРни ташкил этиш ҳақидаги шартномани тасдиқлади ва ССР Иттифоқида ҳокимиятнинг олий органи — СССР Марказий Ижроия Комитетини сайлайди. СССР Марказий Ижроия Комитетининг раислари қилиб, РСФСРдан М. И. Калинин, Украина ССРдан Р. И Петровский, Белоруссиядан А. Р. Червяков ва Закавказье (Грузия, Озарбайжон, Арманистон) Федератив Совет Республикасидан Н. Н. Нариманов ўртоқлар сайландилар. Шундан ҳам маълум бўлиб турибди, Иттифоққа кирган жумҳуриятлар расмий сиёсий ҳуқуқда тенг бўлганлар, бир республиканинг вакили раис бўлиб, бошқа республикаларнинг вакиллари раис ўринбосари даражасига тушириб қўйилмаган, ўша пайтда Иттифоқни ташкил этган 4 республиканинг вакиллари баб-баравар раис бўлганлар. Бу ленинча миллий тенг ҳуқуқлилик принципидир. Шу принцип қайта қуриш шарофати билан амалда яна тикланиши керак. Бинобарин, СССРда Президентлар кенгаши бўлиши маъқул, яъни ҳозир Иттифоқимиз 15 жумҳуриятнинг иттифоқи экан, демак, 15 жумҳуриятнинг 15 нафар президенти тенг ҳуқуқ

САНЪАТКОР ВА ЖАМИЯТ

асосида мамлакатни бошқариши керак. Бу 15 президентдан иборат президентлар кенгаши тузиш йўли билан давлат бошқариладими ёки бўлмаса ҳар бир президент маълум муддат билан навбатма-навбат ушбу кенгашга муваққат раислик қиладими, бу бўлажак кенгашнинг ўз ишидир. Лекин шундай принцип жорий қилиб қўйилиши кераккки, ҳар бир Иттифоқдош жумҳуриятнинг президенти ўз халқи ва миллий давлати манфаатига зид келувчи бирор нарса юз бериши кутилса, вето бериш ҳуқуқига эга бўлиши керак. Иттифоққа бирлашган, жумҳуриятлар, яъни Федерацияни бошқаришда бундай усуллар амалда фойдаланилади. Масалан Бирлашган Араб Амирликлари (Абу Даби, Дубай, Шаржа, Ажман, Уманул-Қайвайн, Абу Фужайда ва Рас-ул-Хайма)да ҳар бир амирликнинг бошлиғи бир йил мобайнида навбатма-навбат бутун мамлакатни бошқаради. Югославия Федератив Социалистик Республикасида ҳам мамлакатни бошқаришда шунга ўхшаш йўл тутилади.

Шу сатрларни ёзар эканман, қалбан ҳис этиб турибман, менинг Иттифоқимизни ягона президент эмас, президентлар кенгаши бошқариши керак, деган фикримга қарши чиқувчилар кўпчиликни ташкил этса ажабланмайман. Бунинг бир неча сабаби бор, албатта. Биринчидан, бизларда, айниқса, Ўзбекистонда сиёсий ва ҳуқуқий билимлар оммавийлашмаган. Иккинчидан, Федерация деганда умумий тушунчалар ҳукм суради, масалага конкрет қаралмайди. Улар Америка Қўшма Штатлари, Германия Федератив Республикаси ва бошқа шу каби давлатларни федерацияга мисол қилиб келтиришлари мумкин. Уларга жавобим шулардан иборат: бу давлатлар мустақил миллатларнинг федерацияси эмас, балки территорияларнинг — штатларнинг (АҚШда) ва ўлкаларнинг (ГФРда) федерациясидир. Бу биринчидан. Иккинчидан, АҚШда гражданларнинг мутлақ кўпчилиги Европа, Осиё ва Африкадан сўнгги асрларда кўчиб борган ва кўчириб олиб борилган қурама аҳолидир. Улар ҳаммаси бирлашиб, ягона миллат — АҚШ миллати бўлиб шаклланган ва шаклланмоқда, уларнинг теран томирлари ҳам энг узоғи билан бу ерда беш юз йиллик тарихга эга. АҚШда бир штатнинг миллий ва маданий қиёфаси иккинчи штатдагидан деярли фарқланмайди, миллий давлат тили ҳам инглиз тили. Бу борада барча штатлар бир хилдир. Учинчидан, АҚШда яшовчи халқлар келиб чиқиши бўйича инглиз, немис, француз, испан, яҳудий, рус, негр, хитой, япон, ҳинд ва бошқалар. Уларнинг Европа, Осиё ва Африкада ўз кўҳна ватанлари, ўз миллий давлатлари бор.

АҚШга нисбатан айтган гапларимни бемалол ГФРга нисбатан ҳам қўллашим мумкин. ГФРни ташкил этувчи барча ўлкаларда асосан бир миллат — немис халқи яшайди, бунда бир ўлка иккинчи бир ўлка билан миллий ва маданий жиҳатдан эмас, балки табиий шароит ва жуғрофий ўрни жиҳатдан фарқланади, холос. Демак, ГФР ҳам, АҚШ ҳам, гарчи «Қўшма Штатлар» ва «Федератив» деган ибораларга эга бўлса-да, аслида ягона давлатдир.

СССР эса ўн бешта иттифоқдош республикадан иборат федерациядир, рус халқининг Россиядан ўзга, ўзбек халқининг Ўзбекистондан бошқа, молдаван халқининг Молдовадан бўлак миллий ватани йўқ ва бўлиши ҳам мумкин эмас. Хуллас, федерация иборасини қўллашда конкрет шароит ва ҳолатдан келиб чиқиш шарт.

ЭНДИ ЯНА 1922 йилги тарихий мисолларга қайтаман. Ўшанда СССР Марказий Ижроия Комитети раислари М. И. Калинин, Р. И. Петровский, А. Р. Червяков, Н. Н. Нариманов ўртоқлар Марказий Ижроия Комитетнинг II сессиясида В. И. Ленинга СССР ҳукуматини тузишни топширган ва у тузган Халқ Комиссарлари Советини тасдиқлаган эди. Кўриниб турибдики, ҳукуматни тузиш ва тасдиқлашда бир жумҳуриятнинг президенти эмас, барча жумҳуриятларнинг президентлари тенг ҳуқуқли асосларда фаол иштирок этган. Бу билан такрор-такрор айтмоқчиманки, Совет Социалистик Республикалари Иттифоқи ўз оти билан том маънода федерациядир, шу сабабли уни ягона Президент эмас, балки Иттифоқни ташкил этувчи барча жумҳуриятларнинг президентлари бошқариши шартдир, акс ҳолда, Иттифоқни ташкил этувчи жумҳуриятларнинг сиёсий ҳуқуқларига зид иш тутилади. Бу ўринда менинг фикрларимга қарши турувчиларнинг «Бир жумҳурият (масалан, Россия) иккинчи бир жумҳуриятдан (масалан, Эстониядан) майдон жиҳатдан ҳам, аҳолисининг сони жиҳатдан ҳам бир неча марта катта, шу ҳолда қандай қилиб, Россия Президенти билан Эстония Президентини тенг ҳуқуқли қилиб қўйиш мумкин» деган саволига жавобим бундай: СССРни тузишга доир битимларда ҳамма жумҳуриятлар ҳар борада тенгдирлар деб ёзиб қўйилган. Иккинчидан, халқаро ҳуқуқ нормаларига кўра ҳамма миллат теппа-тенгдир. Масалан, 1 миллиард 80 миллион аҳолиси бор Хитой ҳам, аҳолиси 1 миллион 300 минг бўлган Мўғулистон ҳам тенг ҳуқуқлидир, деб ёзиб қўйилган. Иккинчидан, халқаро ҳуқуқ нормаларига биноан жаҳондаги барча мустақил ва суверен давлатлар ҳар борада теппа-тенгдир. Масалан, 1 миллиард 80 миллион аҳолиси бор Хитой ҳам, аҳолиси атиги 1 миллион 300 минг бўлган Мўғулистон ҳам, аҳолиси 50 миллион бўлган Украина ҳам Бирлашган Миллатлар Ташкилотида фақат биттадан овозга эга. Кўпсонли ёки кам сонли бўлишидан қатъий назар, ҳар бир миллатнинг вакили битта бўлади, биз кўп сонлимиз, шу сабабли кўп вакилга эга бўламиз, дейиш қонундан ташқаридир.

Якка президентлик унитар давлатларда бўлади. Чунки улар амалда бир миллатнинг давлатлари ҳисобланадилар. Масалан, Франция французларнинг, Италия итальянларнинг давлати, буларда якка президент бўлиши табиий ҳол. Лекин Совет Иттифоқи унитар давлат эмас, федерациядир. Совет Иттифоқида якка президентликнинг бўлиши СССРнинг федерациялик хусусиятини йўқотиб, унитар давлатга айлантириб юбориши, у мамлакатда энг кўп сонли халқ бўлмиш русларнинг давлатига айланиб кетиши ҳам эҳтимолдан узоқ эмас. Бу эса ўз навбатида ўз Конституцияси, Давлат герби, Байроғи ва Гимнига эга, мустақил ва суверен иттифоқдош жумҳуриятларнинг давлатлик хусусиятини йўққа чиқариб, амалда вилоят даражасига тушириб қўйган бўлур эди. Шунинг учун СССР Олий Совети учинчи сессиясида грузиялик СССР халқ депутати Совет Иттифоқида президентлик лавозими тайин этилиши ҳақидаги масала кўтарилганда «Президентлик жорий этилса, иттифоқдош жумҳуриятининг мустақиллиги ва суверенитети нима бўлади, аввало, ана шу ҳақда аниқлик киритилсин, кейин шунга қараб ушбу масалага муносабат билдирамиз,» дея жуда ўринли саволни ўртага қўйди. Ўз жумҳурияти ва халқининг тақдирига бефарқ қарамайдиган ҳар бир онгли киши, айниқса, халқ депутати шундай саволни бериши, ҳеч бўлмаганда, ичида бу ҳақда бир ўйлаб қўйиши, овоз беришда халқи манфаатини ҳимоя қилиши зарур. Қани энди ҳамма СССР халқ депутатларимиз шундай мулоҳаза юритсалар.

Яна шу ҳол халқ депутатларимизни ҳушёрлик ва зийракликка чорлаши зарурки, СССРда якка президентлик лавозимини жорий этиш масаласи кўтарилиб, СССР Олий Совети бу ҳақда қарор қабул қилганидан бошлабоқ марказий газеталар, жумладан, «Правда», «Известия», Марказий радио ва телевидение якка президентликни афзал қилиб кўрсатишга ружу қўйдилар. Тўғри, якка президентликнинг ўрни, масалан, Польшада асқотади. Унитар давлат бўлмиш бу мамлакатда якка президент бўлиши табиий. Совет Иттифоқи эса ана шу Польша сингари ўн бешта мустақил ва суверен давлатнинг федерациясидир. Қадим-қадимдан ўз миллий давлатига эга бўлиб келган молдаван, украин, литва, ўзбек, грузин, арман, озарбойжонларнинг ҳозирги кунда ўз давлатига эга бўлган бошқа шу каби халқлардан, масалан, инглиз, француз, поляк, фин халқларидан кам ери йўқ.

Мен адолат юзасидан таклиф қилаётган тавсия бўйича иш тутилса, ҳар бир иттифоқдош республиканинг мустақиллиги ва суверенитети қонунан дахлсиз бўлади, чунки ҳар бир иттифоқдош республикани ўз президенти, ўз халқи томонидан сайланган ва ўз халқининг бир зарраси бўлган раҳбари эмин-эркин бошқаради ва ҳимоя қилади, бировга қарам бўлмайди, бутун федерацияни эса ана шу федерация аъзоларининг президентларидан иборат Президентлар кенгаши бошқаради. Мабодо, федерал кенгашда бирор жумҳуриятга нисбатан ноҳақ иш тутилмоқчи бўлса, бу адолатсизлик ҳар қандай шароитда ҳам амалга оширилмайди, чунки ўша жумҳурият президенти вето қўйиш ҳуқуқидан фойдаланиб, адолатсизликнинг олдини ола билади. Якка президентликда эса жумҳурият президенти федерация президентига амалда тобе ҳисобланади, буйруғини рад этолмайди, бўйсунишга мажбур. Умуман тобе бўлдингми, ҳуқуқинг тамом, вассалом. Мустақил бўлсанг, бора-бора ҳамма нарсага эришаверасан. Мустақил бўлмасанг, бора-бора ҳамма нарсадан айрилиб қоласан. Куч дўстликда дейишади. Лекин дўстликнинг ўзи нимада, бу ҳақда гапирилмайди. Куч, менимча, тенгликдадир. Менинг сиёсий доктринамнинг асл мазмуни тенгликка асосланган дўстликни тарғиб қилишдир.

СССР халқ депутатларининг I съездига қадар Совет Иттифоқини СССР Олий Совети Президиуми бошқариб келди, унинг раисининг бир ўзи эмас. «СССР Олий Совети Президиумининг Раиси СССР Олий Совети Президиуми номидан иш кўради» дейилади Ўзбек Совет Энциклопедиясида (10-жилд, 303-бет). Шунинг учун ҳам фармон ва қонунларга икки расмий шахс — СССР Олий Совети Президиумининг Раиси ва Секретари имзо чекишарди. Чунки ҳар бир ҳужжат Президиум томонидан коллегиал равишда тайёрланган ва бунинг масъулияти ҳам Президиум зиммасига тушган ҳамда Президиум 15 та Иттифоқдош суверен ва мустақил жумҳурият иродасини ва манфаатини ифодалаган. Демак, мен таклиф қилаётган Президентлар Кенгаши ўз ўтмишдоши — СССР Олий Совети Президиумининг қайта қуриш давридаги янада демократлашган, ўн бешта иттифоқдош жумҳуриятнинг манфаатларини янада тўла ифодалайдиган ва ҳимоя қиладиган замонавий кўринишидир.

ЎЗБЕК ДАВЛАТИ ва халқи ўзининг кўп минг йиллик бутун тарихида ҳозир энг нозик ва қалтис даврни бошидан кечирмоқда, икки буюк имтиҳон олдида турибди. Улардан бири 1991 йилдан иқтисодий мустақилликка ўтиш бўлса, иккинчиси жумҳурият сифатида ўз сиёсий мутақиллигини амалда тиклашдир. Мабодо, бу икки имтиҳондан ўтолмасак, жумҳуриятимиз бора-бора вилоят даражасига тушиб, миллатимиз эса яқин келажакда қиёфасиз аҳолига айланиб кетиши эҳтимолдан холи эмас. Шундай нозик ва қалтис бир пайтда ҳаммамиз ақл билан иш тутайлик.

Абдуқаҳҳор ИБРОҲИМОВ,
Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган санъат арбоби, ёзувчи

Табиат саховати

Евгений ЕВТУШЕНКО:

ХАЛҚ ПАРТИЯСИДА БЎЛИШНИ ИСТАЙМАН

...«Индинги одам нутқи»ни «турғунлик гуллаган» йилларда ёзганман. Англашилмовчилик бўлмасин учун уни изоҳлаб берай. Мен унинг коммунистик партияга, барча коммунистларга қарши шеър деб баҳоланишини сира-сира истамаган бўлур эдим. Коммунизмга қарши ашаддий мухолифлик мен учун бегонагина эмас, феълимга мутлақо тўғри келмайди. Худди шунингдек нафақат ўзгача, балки коммунистик фикрга эга бўлганларни-да золимларча жазоловчи бемаъни кибор коммунизм хайрихоҳларини ҳам жинимдан баттар ёмон кўраман. Яна шунингдек, бошқа партия аъзолари ҳам мазкур шеърни ўзларига қаратилган дея тушунмасликлари лозим. Кўппартиялилик системаси бир партиялиликка нисбатан, шубҳасиз, яхши. Лекин менинг иқроримча, халқ манфаатлари умуман олганда битта ёки бир қанча партияникидан кенгроқ. Шунинг учун шахсан мен халқ партиясида бўлишни истайман. Одамизотнинг индинги келажаги партиясиз бўлишига ишончим комил. Бундай келажакка эса нафақат бизнинг мамлакатимизда, балки бутун дунёда тинчлик орқали, демократия орқали, қайта қуриш орқали эришиш мумкин.

Иккинчи шеъримни ҳам, гарчи танқид руҳи кучли бўлса-да, ғаразли мақсадда ёзилган, деб тушунмасликларини хоҳлардим.

ИНДИНГИ ОДАМ НУТҚИ

Одам Ато, Момо Ҳаво
партиясиз эдилар,
Нажот кемасин ўйлаб
топди партиясиз Нуҳ.
Жирканчларча ишшайиб
барча партияларни
Шайтон инкишоф этди
шайтоннинг иши — макруҳ.
Балки ўша бир дона олманинг
мағзига қоқ,
Қурт каби ўрнашгандир, —
қурту тағин маккор мор, —
Сиёсат — иблис ўйлаб топган бемаъни сабоқ, —
Оқибат одамлар ҳам қуртлаб кетдилар бисёр.
Мирғазаб миршабликни сиёсат туғди зимдан,
Даҳолар сиёсатнинг оламга туҳфасидир.
Сиёсат бутун жонни қилди-ю минг бир нимта,
Партияларга бўлди одамларни бирма-бир.
Қайда у болалару оила партияси,
Қай партияга мансуб
бева, мажруҳ, дарбадар?
Қандай фарқ этса бўлар
Майданек Магаданни,
Освенцим ва Сонгмининг
борми ўртасида фарқ?
Қай бир куни қачондир,
қачондир қай бир куни
Бугунги авлодларнинг абиралари, бахай,
Жами партияларни
эслагай эртак каби,
Бамисли кўз кўрмаган
Бобилни эслагандай.
Қарор топар бир олам —
яшил, хуш, чиройли боғ,
Унда ҳаёт — мўъжиза,
чор атроф — жаннатсимон.
Бу оламда бир дин бор,
бирпартия устивор,
Исми шарифи унинг жуда ҳам оддий — инсон.

1972 йил

ШОЛҒОМ ҲАҚИДА ЭРТАК

Аввал хўжакўрсин эди. Буёғи қурсин энди.
Мамлакат — иморатнинг пойдевори тоб еди.
Жаноблар ва муллалар
худди ҳайитдагидек
Тиргак бўлишни истар
елка тутишиб бирдек.
Наҳотки бу қўзғамас
улкан давлат ўрнини:
Ҳаттоки чернобиллик болаларга дорини
Учқур тайёраларда
етказиб турса ўшал —
Тимсоқ терисидан тўн
ёпинган синфий душман.
Ленин шапкаси ҳақда
эртак наҳотки ёлғон,
Тағин жиддий мавзудир
эртаклар учун — шолғом,
Бирлашган барча туман миллат шолғоми учун
Навбатда тураверибb
баттар ҳунобимиз хун.
Таназзулдан қутқарай, дея
бизни ҳаммаси
Тортар — «темир малика»
ҳамда ковбой-амаки.
Барча сарҳадлар бўйлаб
қўшилиб орамизга,
Тортарлар, малҳам босиб
маддали ярамизга.
Тортишар Брайтоннинг
не-не ўғил-қизлари,
Бир сафда улар билан
Люксембург қўнғизлари.
Ўтирганда ҳам боплаб
ўтириб қўйди чоғи,
Ошиқар қутқармоққа
биз юз ўгирган бойлар.
Бу шолғом мамлакатни
қутқариш бунча оғир,
Ҳеч тортиб ололмаслар
минг тортган билан ойлаб...

1990 йил

Саъдулла ҲАКИМ таржималари

ЙЎЛЛАНМАЛАР КИМГА ТЕГМОҚДА?

ОРОЛНИ АСРАШ ҚЎМИТАСИ ЙИҒИЛИШИДАН

Қўмитанинг навбатдаги йиғилишида унинг раиси П. Шермуҳамедов Америкада бўлиб ўтган Оролга доир анжуман хусусида ахборот бериб, АҚШдаги айрим дорилфунунлар ва муҳожир ўзбеклар Оролни асраш бўйича ўз қўмиталарини тузганликларини маълум қилди. Ҳозир Туркияда ҳам шундай яна бир жамоат ташкилоти иш бошламоқда. Орол бўйида юз бераётган экологик фалокатдан катта ташвиш чекаётган хориждаги дўстларнинг мақсади валюта ва моддий воситалар, илмий изланишлар, янги ғояларни илгари суриш орқали Орол фожиасини бартараф этишга кўмаклашишдир.

Йиғилишда сўзга чиққан Семашко номидаги саломатликни қайта тиклаш ва физиотерапия илмий-тадқиқот институти шифохонасининг бош врачи Дилфуза Ғуломова кўпчиликка шу чоққа қадар номаълум бўлган ғоят ташвишли масалани ўртага ташлади. Бутун жаҳон Орол деб ташвиш чекаётган, бошига фалокат тушган одамларга ҳар дақиқада ёрдам қўлини чўзишга тайёр турган бир пайтда мухтор жумҳуриятнинг юқори партия ва совет ташкилотлари бу ишга уқувсизлик ва масъулиятсизлик билан қарамоқдалар, деди у. Бундай дейишимнинг боиси биз жумҳурият Соғлиқни сақлаш нозирлигидаги жуда кўп уринишлардан сўнг Семашко номидаги институт шифохонасида Қорақалпоғистон аёллари даволаниши учун ҳар ойда муайян миқдорда ўринлар ажратишга, йўлланмаларни мухтор жумҳурият Соғлиқни сақлаш муассасаларига юбориб туришга муваффақ бўлган эдик. Минг афсуски, бу йўлланмалар амалда даволанишга муҳтож бўлган аёллар қўлига бориб етмаётир. Мени ниҳоятда ажаблантирадиган нарса шуки, биз юбораётган йўлланмалардан хасталиклардан азоб тортаётган асл меҳнаткаш қиз-жувонлар, аёллар, оналар эмас, исталган шифохонасида даволанишга қурби етадиган амалдорларнинг яқинлари фойдаланмоқдалар. Даволанишга эҳтиёжманд аёллар эса деярли юборилмади ҳисоб. Ҳатто даволанишга эҳтиёж сезмай, бир амаллаб йўлланма олиб келганларнинг айримларини қайтариб юборишга ҳам мажбур бўлдик. Мухтор жумҳуриятнинг раҳбарлари эса аёллар болаларини ташлаб даволанишга боришни хоҳламаяптилар, деб важ-карсон кўрсатишади. Шундан сўнг уларнинг болалари учун ҳам жой ажратиш, даволанишга муҳтож аёлларни бориб олиб келиш йўлларини ҳам ахтардик, шарт-шароит яратдик. Бироқ барибир аҳвол ўзгармади. Йўлланмаларнинг 80 фоизи диспансерлаш натижаларига кўра даволанишга муҳтож деб топилганларга эмас, бошқаларга берилмоқда. Биз ажратаётган йўлланмаларнинг 10 фоизи ҳам оддий меҳнаткашнинг қўлига тегмаётир.

Ахир бу қандай гап? Наҳотки, мухтор жумҳурият раҳбарлари ўз аҳолисининг соғлиги учун қайғурмасалар. Яқинда Орол қўмитасининг илтимоси ва ташаббуси билан бу жумҳуриятга, Хоразм вилояти аҳолисига ҳар ойда 50 тадан кўп йўлланма ажрата бошладик. Эндиликда ана шу йўлланмаларнинг адолатли тақсимланиши устидан тегишли назорат ўрнатилиши керак. Бу ишда биз Орол қўмитаси фаолларининг мададига муҳтожмиз.

Йиғилишда Д. Ғуломова ўртага ташлаган масалаларни ўрганиш ва бундан буён йўлланмаларнинг адолатли тақсимланишини назоратга олиш юзасидан тегишли тадбирлар белгиланди. Шу билан бирга «Орол яшаши керак!» телемарофони ва Орол жамғармасига шу чоққача тушган маблағлардан уч миллион сўмини Қорақалпоғистон АССРда оналар ва болалар саломатлик комплекси қурилиши учун ажратишга қарор қилинди.

Ҳамза мукофотига номзодлар

АЁЛ, БУ КЎҲНА олам шаънига энг латиф сўзларини бита-бита ҳам кўнглини ололмайдиган аёл қачон шеърга, шоирга айланади? Неча кундирки, кўнглимнинг бир чеккасини ширин бир оғриқ билан титратиб келаётган бу хаёл, бу савол гоҳ шеърга айлангиси келади. Оппоқ қоғоз бетига на қофияни, на қонун-қоидани тан олмасдан дала гулларидай сочилгиси келади. Аммо...

«Янги унган майса бошида хаёлдан нималар кечмайди... Мен бу бепарво ва сершовқин дунёнинг бир зум ҳушёр тортишини: «Хуш келдинг, болакайим», деб унга эгилишини истайман...

Турли образ, турли кўринишлардан куюниб, суюнишларимнинг боиси битта: у ҳам бўлса дунёга бир марта келадиган буюк Инсоннинг қайтарилмас кўнгил кечинмаларини қоғозга туширишдир...»

КЎНГИЛ ДАРИЧАСИГА ТУШГАН НУР

Наздимда саволимга жавоб топгандай бўламан: Аёл **бепарво** ва **сершовқин** дунёни бир зумгина ҳушёр торттира олгандагина, уни эгилтира олгандагина, **Шеърга айланади, шоирга айланади.**

У гўё қалблар даричасига ногоҳ қўйилган, уни туб-тубигача ёритиб юборган бир қатим нур. Шукурки, улар бу кўҳна ва азиз тупроғимизда оз эмас...

Шулардан бири шоира Ҳалима Худойбердиева.

Ўша илк сатрлари:

Ишон менга, севар эдим сени юракдан,
Тили бўлса айтар эди, чақноқ юлдузлар

деган самимий, ҳароратли, сирли мулоқотга чорлайдиган сатрлари билан бизни ишонтира олган, кўнгилга кирган истеъдодли шоира.

Аслида шоир учун истеъдодли, истеъдодсиз деган сўзларнинг ишлатилиши ҳам шартлидай туюлади менга. Ҳақиқий шоир, шаксиз, истеъдодли бўлади. Истеъдод эса аксиомадек, яъни исбот талаб қилмайдиган ҳақиқатдай гап. Ана шу **ҲАҚИҚАТ** бутун умри давомида эл дардини, қувончини — унинг улкан **Юраги**ни қаламга олиб хизматда бўлади. Жонбахш мисралари баҳор эпкинларидай ғуборни аритувчи Нодирабегим, Увайсий, Зебуннисо, Маҳзуналар каби...

Тақдир бўронларида чирпирак бўлиб сўлмаган сеҳрли гулни эслатади уларнинг шеърияти...

Бу мангу тирик гулларнинг тароватли бўйлари ҳаётийлиги, дардларимиз билан ҳамоҳанглиги қувонтиради бизларни. Яна, аёл юрагидан, шоира аёл юрагидан оққан нолалар мозий қаъридан келиб, бугунимиз билан уйқаш оҳангларда қалбларни ларзага солиши ҳайратга солади.

Зеро, ҳар бир шоиранинг дунёга келиши жамият томонидан «ажойиб воқеа» деб баҳоланиши бежиз эмас экан-да...

Оҳангга шунчаки солмасдан қулоқ
Таржима қилиб ёз сим садоларин.
Ахир булоқмасмиш тоғдаги булоқ.
Кўз ёшларимиш у ишқ гадоларин.
Шунчаки йиғлаш ҳам ярашмас бизга
Уни эплар фақат юраги тошлар...

«Ҳалима — ўзбек аёл шеъриятида кутилмаган ҳодиса, унгача бу санъат кошонасида қандайдир сукунат, осудалик ҳукм суриб, кишини мудроқ босарди. Ҳалима бу даргоҳга бўрон бўлиб, сурон бўлиб кириб келдида, тўлиб-тўлиқиб, ошиқиб-тошиқиб баланд пардаларда қўшиқ бошлади». Раҳматли устозимиз Тўхтасин Жалоловнинг шоира ҳақидаги сўзларини беихтиёр хотирларканман, менинг назаримда, Ҳалима Худойбердиева ўзининг асрий илдизларига эга бўлган аёл шеъриятининг ёниқ юракли, муносиб давомчисидай бўлиб туюлади.

Ёниқ юракнинг сим садолари хотирада қоладиган, унга ўз-ўзидан жо бўладиган шеърлар ҳадя қилди ўз мухлисларига.

Бу шеърлар «олча гулини кўзларига беҳол суртадиган Оналар»имиз, қўллари қақроқ ердек тарс-тарс ёрилиб кетган оталаримиз, «қошларига ўсмани эплаб қўя олмаётган ўн тўрт ёшли қизчаларимиз», хиёнат юкининг залворидан «михнинг, тиғнинг заҳрини сезмай бораётган» юрак ўртанишлари ва, барибир, «муқаддас Аёллар»имиз ҳақидаги ҳаётий «шалоладай тўкилган, уларга пардоз берилса гўё илк яралишдаги латофат, бокираликка озор етадиган» мисралар.

Бу дунёнинг қир-дарасин хосияти мўл,
Ерни яланг оёқ боссанг яйрайди танинг.
Яшамоқ бир тансиқ таом, унга урсанг қўл
Борган сари очиладир иштаҳанг санинг.
Боғлардаги етилгуси ҳар мевали шох
Ризқдур бизга, ризққа доим дил
илинжликдур...

«Энг қизиғи шундаки, ҳақиқий шеър «хилхона»сига кирсанг, албатта, туш кўргандек бўлаверасан, муайян фурсат воқеликдан узоқлашасан. Шу фурсатларда кўнгилдан ҳорғинлик хазонлари тўкила бошлайди. Ғамғусса гўё чекинади. Ўзингга ўзинг жуда яқин бўлиб қоласан. Толесизлигингни унутасан, Дўсту душман ранжларини бир нафас бўлса ҳамки, эсдан чиқарасан. Маъюсликнинг сийнасида нималар яширинишини олдингидан кўра бирмунча аниқроқ англайсан. Шеър сени баландга кўтаради. Баланддан туриб ўзингга қарашга ўргатади», — деб ёзади мунаққид Иброҳим Ҳаққул.

Шоира шеърларини мутолаа қилган минглаб мухлислари, мунаққид ёзганидек, ўзига ўзи жуда яқин бўлиб қолади. Сўнгра хўрсиниб, қувониб муаллифга мактуб йўллайдилар. Шеър «хилхона»си ўз ишини қилади. Қалб яна ўзига ишона бошлайди. Тушкунликка тушиб ёлғизликни ихтиёр этган юракларни барбод бўлган бахтга қарши аччиқмааччиқ туриб бахтлилардан шод, шиддатлироқ куйлашга шеър ўргатади.

Шоира шеърияти ҳақида мунаққидларимиз такрор ва такрор, ўрнига қўйиб сўз юритганлар. Менинг эса олдимга қўйган мақсадим бошқачароқ: бир шеърхон сифатида шоира шеърларининг қалбимда қолган манзараларини баҳоли қудрат чизишга бўлган уриниш...

КУН БЎЙИ ИШ толиқтирган тафаккурда ғужғон хаёллар ўйнаб, уйга қайтар чоғимда хотирамда ўз-ўзидан бир шеър тикланаверади:

Дунё айланади, айланар бошим,
Кундан кутганимни этолмадим жам.
Бунча шошилмасанг, порлоқ қуёшим
Ҳадемай тун келиб, олажаксан дам.

Ботаётган қуёшнинг ҳорғин нурларига уйғун қалбим даричасига бир тутам нур — шеър нури қуйилади: ўтаётган умрга, кўпинча майда-чуйдаларга кўмилиб ўтаётган умрга илтижо... Аёл қалби илтижоси...

Кўп нарсага улгуролмаган, улгуришни жуда-жуда истайдиган қалбнинг **қуёшга** — **ҳаёт**га ўтинчлари.

Ҳозирги замон аёлининг бахти ҳам, бахти кемтиклиги ҳам шоира юрагининг оғриқ нуқталарига айланган.

Айтишларича: дунёда энг бегуноҳ зот — бу эндигина кўзи ёриган аёл эмиш. Уни тавоф этмоқ учун этакларида фаришталар уймалашиб юрармиш... Бироқ, эндиликда жумҳуриятимиз етимхоналарини тўлдирган, ота-оналик бахтидан умрбод маҳрум гўдаклар, ҳали қирққа чиқмай аллақачон куз чечакларидек хазонга юз тутиб, икки дунё остонасида фарзандини бағрига босишга улгурмай ҳаётдан кўз юмаётган камқонли оналар кўзидаги ювилмас мунг... Булар бари шоира қалбини аламли туғёнга солиб, шеърга айланган ва айланаётган сатрлар...

Диққат қилинг: кузги хазон — дил хаста,
Ҳар лаҳза сезилмай сарғайиб борар.
Дарахт тўкилади аста ва аста
Бирдан тўкилса-чи, юракни ёрар.
Дарахт қанча вақтда сарғайди, энди,
Қайғу қанча вақтда тўкар Инсонни?

Қанотларида аёл юрагининг ушалмаган минглаб умидларини, изтиробларини олиб учадиган мактублар — шоиранинг дил оғриқлари...

Мактуб муаллифлари Ҳалима опага синглим, тенгдошим, опам, деб мурожаат қиладилар. Дардларини ўртоқлашадилар. Кимгадир моддий ёрдам, кимгадир маънавий ёрдам зарур... Баъзиларига имкон ёрдам бермаган шароитда, шеър ёрдамга келади.

Тошкент вилоятининг Ғалаба туманидаги совхоз ишчилари билан бўлган самимий мулоқотда (шу элдан шоиранинг номзоди ЎзССР халқ депутатлигига кўрсатилган эди) Оғалиев фамилияли турк ишчиси: «Авваллари аёлни фақат ишчанлигига, ташкилотчилигига, раҳбарлар билан умумий тил топиб кета олишига қараб номзоди кўрсатилган бўлса, бугунги кунда номзодлар халқ орасидан танлаб олинаётганлиги, энг муҳими, у аёлнинг кўпболали она эканлиги, жумҳуриятимизда шундай аёлларга ҳам ишонч ортаётганлиги бизни қувонтиради. Синглим Ҳалимахон, сиз миллатларнинг бир-бирига пешвоз юриши ҳақида жуда таъсирчан гап айтдингиз. Бешта фарзанди бор сизга — онага ишонмаслигимиз мумкин эмас. Сизга бўлган ишонч, бу — шеърга бўлган ишончдир», — деди.

Аммо бу улкан ишонч юки! Кўп нарсаларни йўқота-йўқота зада бўлган халқ ўз юрагига малҳамни муносиб фарзандларидан қидиришга интиляпти. Бундай қаторда Ҳалима Худойбердиева каби аёлларимизнинг бўлиши, келгусида бу сафнинг кенгайиши умуминсоний муаммоларнинг ечими тезлашувида ўз таъсирини ўтказади, деган умид уйғотади.

Тарихнинг бешафқат болтасига бевақт рўбарў бўлган навқирон чинорлар... абдуллалар, чўлпонлар, усмонлар. Она халқимиз сийнасида вақти-вақти билан очилиб, қон силқиб турадиган улкан жароҳатлар...

Ярим кеча.
Йўқолган тинчим.
Кўкрагимга қорлар қулайди.
Қайтиб келар ўттиз еттинчи...
Ниҳоллар, чинорлар қулайди.
Рўмолчада нон, қанд ўроғлиқ,
Илинарлар «Шўрлик Усмон, ер».
Тик турганча устунга боғлиқ
Қор устида Усмон ўқир шеър.
Ўқийверар... осмонлар пастлар,
Лаҳза қаҳ-қаҳ, лаҳзада йиғи...

Шеърнинг давомини ўқий олмайман... Кўзим ўнгида сўнгсиз азоблардан муштдеккина бўлиб қолган, нигоҳлари илтижоли, чеҳраси бошидаги рўмолидек қорайиб кетган ОНА... Шеърини, халқини севгани учун интиҳосиз азобга маҳкум шоир... Сўнгги дақиқаларда кўздаги ёшини сидириш ҳам армон бўлган, ердан қўлловчи топмай, соғлом руҳи кўкка учган қалб фарёди шоира қалами орқали яна бир бор ўртанган юракларимизни ҳушёр торттиради. Сор ўғилларни асрамоқни ҳам билмоқ кераклиги... Келажакни асрамоқ кераклиги эканлиги.. шоира юрагидаги оғриқ нуқталардан бири.

«Қайси халқдаки, қотил кўп бўлса, қурбон кўп бўлса, бу ҳол учун аввало шу халқнинг ёзувчиси йиғлаши керак! Негаки, биз ўз асарларимиз билан донишманд Чингиз Айтматовнинг ўз манқурт боласининг ўқидан ҳалок бўлган Найман онасининг нолаларидан фиғону фарёдларимиз билан халқнинг қотиб бораётган кўксини юмшатишимиз, жаҳолатнинг олдини олишимиз керак эди».

Бироқ, надоматлар бўлғайким, ўтган йиллар бунинг аксини кўрсатди. Рақамга айланган гўдаклар сони ортиб борди. Ўттизида ўтин бўлган оналар, ота-онасининг тайини йўқ зурёдлар. Кейинги икки йил ичида ўзига ўт қўйиб юборган 500га яқин момоҳаволар. Ўзбекнинг дарди ўзи билан ниҳон кетган мушфиқ аёллар...

Халқи учун Бедил бериб, Навоий бериб,
Ҳар ақлки, ерлик эмас, самовий бериб,
Тирикликка тирикликнинг давомин бериб,
Нечун ўзни парвонадай ўтга урмоқда,
Меҳру шафқат худолари ўтга кирмоқда.

Тарихнинг яна бир бешафқат зарбасига қарангки, Ширин ҳажрида жон берган Фарҳод, Лайли васлига етолмай жунун водийсида кезган Мажнун, Зуҳронинг тўлган ойдек чеҳрасидан нур олган тоҳирлар меҳру шафқат худоларининг ўтга киришига қандай йўл қўймоқдалар? Кўзларида сўнгги илинж билан, бир оғиз тасаллига муҳтож, товуш қатларида товланган меҳрга муҳтож бўлиб алангага айланди улар...

Шўринг кўпдир, шундоқ кун ҳам яйрайсан
омон,
Ғофил одам, ҳолинг бул кун ёмондан
ёмон.
Қиёқ тилли ўт келмоқда илдизинг
томон,
То ўзингга ўт етмасдан аёлни қутқар,
То дунёга ўт кетмасдан аёлни қутқар!

Шоира юрагини ўртаётган оғриқли нуқталардан яна бири худди шу илдизга келиб туташади. Умуминсоний дардлар Ҳалима Худойбердиева шеърияти томирларида оқади. Шу боисдир, эл назаридан четдамаслиги...

Шоира шеърларини ўқир эканман, маънавиятимиз қанча тез покланса, жамият йўл қўйган хатоларини тузатиши шунча осон кечади, деган фикр кечаверади.

Тўмарис бўлиб тарихда қолган бугун ярим касалманд аёлни ердан кўтариш, унга соғлиғини, муаттар бўй таратувчи шеърини қайтариб берадиган вақт келди, дейди мисралар.

«Қушнинг унут патидай, бодом исли, бобом исли, аросат белгили тил»ни тиклаш аёл шеъриятидаги азобли нуқталардан яна бири.

ЎТАЁТГАН ЙИЛЛАР мобайнида севимли шоирамиз Ҳалима Худойбердиеванинг шеърияти янада халқчиллашиб, самимийлашиб ўз ўқувчиларини қувонтирмоқда.

Зеро, шоира ёзганидек:

Дарахт бўла туриб иккиланаман,
Шошилиб шохимга қўяётган ин.
Бу қуш умр бўйи яшармикан шан,
Кўзлаган ерига етадимикан?
Гулларга оғринмай елка тутар қир,
Ўзим-ку ҳеч гапмас йиқилсам, йитсам.
Шу қуш бўлмасмикан мендан домонгир
Мабодо, мабодо кесилиб кетсам?

Ўзини эмас, шохига ин қўяётган қушлар — ишонч, умид қушлари ҳусусида қайғураётган шоирамизга ҳамиша эзгу ниятдамиз!

Шарифа САЛИМОВА

Миртемир таваллудининг 80 йиллиги олдидан

ТЎРТ ҲИКОЯ

ҚАЛБИ ТЎЛА МЕҲР ЭДИ

МИРТЕМИР АКА ниҳоятда дилкаш, беозор киши эди. Унинг меҳрибонлиги, кишилар ҳаётидаги айрим кўнгилсизликларга қаттиқ ачиниши, қайғуриши шу қадар қалбдан бўлар эдики, ҳатто бундан кўпинча ўзи ҳам озор чекиб, бедор бўларди. «Шўрлик...», дерди у азият чеккан кишиларга ачиниб. Инсонни қадрлаш, ҳурмат қилиш, унга ҳеч қачон озор бермасликка тиришар эди. Бу хислат унинг энг дарғазаб пайтларида ҳам ҳамиша ҳукмрон эди.

1960-йилларнинг баҳорида Миртемир акани дўстларимдан бирининг туғилган кунига бирга боришни таклиф қилдим. «— Маъқул, сен меникига кел, бирга борамиз», — дедилар. Айтган пайтларида борсам, Миртемир ака бир оз бесаранжом, ташвишли кўриндилар. Ёрқиной келинойи эса, тез-тез кўчага чиқиб-кириб турардилар.

— Ўғлимиз Жалол кечикяпти. Келадиган вақтидан 2 соат ўтиб кетди, — деди ташвиш билан Миртемир ака, —начора, кетаверайлик.

Машина тутиб кетаётгандик. Ишчилар шаҳарчасидаги 20-мактаб биносига яқинлашгач, машинани тўхтатиб:

— Айбга буюрманглар, шу ерга бир зум кириб чиқай, — деб мактаб томон йўл олдилар. Мен ҳам эргашдим. Синфларни қарадик. Ўқувчилардан бири бизга Жалол ўқийдиган синфни кўрсатди. Кирсак, Жалол столга ёзилган катта қоғоз устида нималар билан дир машғул. Ёнида бир қиз бола ҳам бор эди. Улар деворий газета устида ишлаётган экан. Мен бояги ташвиш, хавотирлар, алғов-далғов юрак тўлқинларидан паришон бўлган, сиқилган Миртемир аканинг ғазабидан қўрқиб турардим. У киши эса, синфда дўст қиз бола билан ўтирган ўғлини кўриб, ҳеч бир ғазабга эрк бермай:

— Биз сени жуда кўп кутдик. Айтиб қўйсанг ёки уйга бирров бориб келсанг бўлмайдими?!. Майли, майли, ойингни тинчитиб қўй, — деди сўнг вазмин оҳангда пича жилмайиб чиқиб кетар экан...

Аммо Миртемир аканинг юмшоқ табиатлилигини суиистеъмол қилиш ҳоллари ҳам учраб турарди.

Дарвоқе, шогирд ва устозлик хусусида... Устозлар ҳам ҳар хил бўлади. Уларнинг аксарияти маслаҳат берадилар, назорат қилиб турадилар. Миртемир аканинг раҳнамолиги ўзгача эди. У киши шогирд билан елкама-елка туриб меҳнат қилардилар. Дастлаб оғзаки маслаҳат берардилар. Шогирд буни қай даражада бажаришини билмадим-ку, аммо унинг ҳар бир шеъри устидан қалам урганларининг кўп бор гувоҳи бўлганман. Бир сафар «Баротбекни ўқияпман», келаси сафар «Олимжонни кўряпман», деганлари эсимда.

Мирмуҳсиннинг «Зиёд ва Адиба» шеърий романи, Барот Бойқобиловнинг сонетлардан ташкил топган китоби, Ш. Шомуҳамедовнинг шеърий китоби, Тўра Сулаймоннинг поэмалари, халқ йўлида ёзилган шеърлари, О. Холдор, Б. Исроил, Отаёрнинг илк шеърий китоблари устоз Миртемир столидан парвоз қилгани кўпчиликка маълум. Миртемир ака бу китоблар устида соатлаб, ойлаб бош қотиргани, ўзининг ўта меҳнаткашлиги, шогирдга бўлган меҳрибонлиги, тантилиги, адабиётнинг беқиёс жонкуяри бўлганлигини ғурур билан эслагинг келади...

КУЗ ЯПРОҒИ

Миртемир аканинг табиати ниҳоятда нозик, ҳар бир нарса, воқеа, ҳодисага алоҳида диққат билан, эътибор берар эди. Лоқайдлик унга тамом ёт эди.

Куз кунларининг бирида Миртемир ака Пушкин кўчасидаги уйига келган экан, мени телефонда йўқлаб қолдилар. Мен ёлғиз эканлигимни айтиб таклиф қилдим.

— Маъқул, кираман, — деб қолдилар. Айвонда бироз шамол эсиб турар эди. У кишига жуда маъқул бўлди. Очиқ ҳавони жуда ёқтирардилар. Ёнларида бир ёш йигит ҳам бор эди. — Ёш шоир, — деб таништирдилар. Мен уни бироз танирдим. Ҳар жойда ҳозиру нозир, эпчил, кечаю-кундуз шеър ёзиш, китоб чиқариш пайида юрарди. Бу ҳам Миртемир аканинг ниҳоятда кўнгилчанлиги туфайли бўлса керак... Эҳтимол, неча ўнлаб шеърларига қалам уриб бергандирлар...

БИЗНИНГ СУҲБАТИМИЗ уни зериктирар эди. У ҳар бир сўзимизни илиб кетар, Миртемир акани кулдириш учун баъзан бачкана ҳазиллар қиларди.

Миртемир ака сиз билан суҳбатлашиб ўтириб, гапингизни диққат билан тингласада, хаёли ҳамиша банд, қўли дастурхонга нималарнидир ёзгандек ҳаракат қиларди. Шу пайт шамол бироз кучайди. Куз япроқларини ҳавода қушлардек учириб юборди. Бир пайт бизнинг столимизга ҳам деразадан куз япроқлари учиб туша бошлади. Шеригимиз уларни чаққонлик билан ғижимлар, деразадан ирғитар, пашша ҳайдагандек қўлини силкир эди. Ҳатто уйга кўчсакмикан, дегандек, ичкарига қараб-қараб қўярди. Шу пайт атрофлари нимқизил, ўртаси пушти бир катта япроқ аста учиб Миртемир аканинг олдига тушди. Миртемир ака оҳиста эҳтиётлик билан уни бандидан ушлаб боши бўйи кўтариб томоша қила бошлади. Чиндан ҳам кишига завқ берувчи ажиб бир япроқ эди. Узоқ тикилиб турди. Лабларида жиндай табассум, нималарнидир маъқуллаб, бошларини силкиб қўярди. Ўйладим: эҳтимол, шоир шу япроқ ҳам баҳор кезларида майин ва дуркун бўлганини, сўнгра табиат парваришида етилиб, охир-оқибат, энди, табиат қонунига кўра, ўзига осойишта жой излаб учиб тушганини эслагандир. Ҳар қалай, унинг табассум билан узоқ тикилиб қолгани бежиз эмас эди. Сукут сақлаганча япроқни уйга олиб кириб шкафдаги чойнакнинг оғзига аста ўрнатиб қўйди. Ўзининг бу ишидан мамнун бўлиб, яна кулиб аста жойига келиб ўтирди. Бу воқеани лоқайдлик билан кузатиб турган ёш шоир пинагини ҳам бузмай ҳамон япроқларни «қириш» билан овора эди. Шоир қалби нақадар нозик, нақадар нафис... Табиатдаги жамики нарса унинг назоратида, унинг кузатишида. Эҳтимол, қайсидир шеър учун бу бир туртки бўлди. Эҳтимол, табиатнинг моҳир куйчиси — шоирнинг қалбини шу мўъжиза тебратиб ўтди, биронбир образ топди. Ҳар ҳолда, шоир завқ олди. Шу тарзда Миртемир ака ҳамиша юрган йўлида, ўтирган жойида жамики кўзга чалинган мавжудот билан ўзича мулоқотда бўларди.

СУРАТДА: Ўзбекистон халқ шоири Миртемир, қорақалпоқ шоири Иброҳим Юсупов
Ўзбекистон халқ ёзувчиси Шуҳрат.

С. МАҲКАМОВ суратга ол

ТРАНЗИСТОР ХАРИДИ

Миртемир ака касалхонадан даволаниб қайтган кезларининг бирида телефон қилиб қолдилар. Ҳазил аралаш «Чарчамасдан ўтирибсанми?», дейдиган одатлари бор эди.

— Чарчамасдан ўтирибсанми?... Бир айлансак, деган эдим, жуда сиқилиб кетдим... Дарвоқе, радио бузилибди, ўзи ҳам жуда эскирган эди, янгисини оламиз. Сенингча, қаердан олса бўлади, — деди бироз жуҳтдан сў
жиддий оҳангда.

Мен Карл Маркс кўчасидаги радиобуюмла
дўконига олиб бордим. Жуда узоқ танладилар
Сотувчини суҳбатга тортиб, унинг сўзларин
қулоқ ортига капларини қўйиб тингладилар
Гўё радио сирларини биладиганимдек, менда
қайта-қайта маслаҳат сўрадилар. Хуллас, их
чам бир транзисторни танладик. Шу пай
ночоргина кийинган ҳассали бир киши ёнлар
дан келиб Миртемир акани аста туртди. Ми
темир ака ялт этиб қараркан, ҳайрат ар
жилмайди. Самимий кўришдилар, бироз ҳол
аҳвол сўрашишгач, у киши илтижо билан би
нарса деди, чоғи. Миртемир ака ҳеч нарса ў
май бироз яқинлаб қулоқ тутди. Гап нима эка
нини англагач, шу заҳоти
лади. У киши «Қайтараман»,
сўрадими, билмадим, Миртем
тебратиб «Йўқ-йўқ», деган
ди. Юзларини қандайдир ў
виш қоплаган эди. Ҳсрят
ган ҳолда унинг орқасид
экан:

— Шўрлик... Мендан
Нима олиши мумкин-а?
ҳам бор эди, бироқ озги
ганди, бутунлай сўнибди. Н
кан? — мендан сўради яна

— Вино бўлса керак,
бунга, — дедим.

— Унда тамом бўлибди.
сўнг бошларини силкиб ту
лик учун бўлмаганда дуру
канмиз. Берганингни ичи
дан кўра зиён келтирга
бизни англиб юрганмика
Йўқ, туппа-тузук одам эди
да жон бор, шиша дардид

ҲАР ГАЛ АЙРИМ ко
ларнинг раҳбарлигида
пештоқига дидсизлик билан
мармар тошдан ясалган ё
кўрганда, нуфузли нашр
раҳбарларнинг нохолислиги
маласи туфайли машаққатл
қоғозга кўчган ўзбекча «Ма
китобининг қўлёзмаси дун
шоирнинг ўз қўли билан н
эсласак, аллома шоирнинг қ
қалбимизни афсус ва надома

Фақат унинг 4 жилдга ж
асарларини ўқиб ҳузур қила
нинг чеҳраларидаги мамну
кўнгил пича таскин топади.
истеъдод эгаси қаламига ман
нинг умри боқийдир.

ЗАР ҚАДРИ

МИРТЕМИР АКА ўзига маъқул бўлган яхши асарлар ҳақида мароқ билан, ўртамиёна асарлар, айниқса, шеърлар ҳақида ажиб бир ижирғаниш билан сўзлардилар...

1974 йилнинг кузи. Бир неча йил Москвадаги Бадиий адабиёт нашриётида режадан-режага кўчиб юрган «Шоирлар кутубхонаси» силсиласидаги китоби чоп этиладиган бўлди. Уйларига бир борганимда қувонч билан телеграммани кўрсатар экан:

— Хайрият, — деб қўйдилар пичинг билан. — Келганинг яхши бўлди, маслаҳатли гап бор, — деди сўнг ишчан бир кайфиятда. — китобнинг бош қисмида таржимаий ҳол беришмоқчи. Илгариги гапларни такрорламай, қайтадан бир мириқиб ёзай дегандим, ҳар ҳолда қоғозда қолади. Бафуржа ёзиб, сўнг русчалаштиришга вақт зиқ. Бир яхши таржимон бўлса, ўйлаб юрганларимни қоғозга туширсам, олдимда кетма-кет таржима қилса, шу чоғнинг ўзида тузатишларни киритиб қўлдан чиқарсак...

Мен таниқли адабиётшунос Эрик Каримовни таклиф қилдим. Маъқул бўлди. Биз шоирнинг Пушкин кўчасидаги уйида уч кун ишладик.

Миртемир ака бир неча юмшоқ қора қаламларини чиқариб қўйиб, уларни бирин-кетин ишлатадиган одатлари бор эди (биринчи қоралама нусхани албатта, қаламда ёзардилар ва у сиёҳга кўчгунга қадар бир неча бор кўчирилар эди).

Миртемир ака таржимаи ҳолни қайта ёзайлик, деганида ўз эли, туғилиб-ўсган қишлоғи, унинг табиати, болалик йиллари ҳақида қалб тўридан жой олган ҳисларини кенгроқ баён қилишни кўзда тутган эди. Чиндан ҳам шоирона туйғулар билан йўғрилган самимий сатрлар туғилди. Гап ўқиш, ўрганиш йиллари ҳақида кетганда Миртемир ака ижод жараёнида катта мактаб вазифасини бажарган А. Жаров, А. Безименский, М. Светлов шеърияти тўғрисида эсладилар. Миртемир ака бир зум жим қолиб, беихтиёр Чўлпоннинг теран шеърияти, унинг қуйма сатрлари, шеърий санъати борасида мароқ билан сўзлай кетди. Табиийки, бу сўзлар ўша пайтда қоғозга тушмади. Чўлпон шеърларидан айрим бандларни ёд ўқиган шоир:

— Қандай гўзал шеърият, ундаги пўртана туйғулар кишини лол қолдиради. Мен у кишидан кўп нарса ўрганганман... На чора, ҳозирча бу ҳақда армон билан эслаймиз, холос... Ҳали булар ҳақида кўп ёзишларига ишончим комил, — деди ниҳоят ўзига таскин бериб.

Зар қадрини заргар билади, деганлари шу бўлса керак. У кишининг таърифлари шу қадар ишончли ва мантиқли эдики, завқланмай тинглолмасди киши...

— Дарвоқе, унинг таржималари-чи, ҳар бири ўзи бир мактаб, — деди у давом этиб. — Мана, тингланг:

Баҳор чоғида
холи боғда
Бир зулматли тун эрди,
Ғариб булбул
фиғон айлаб,
Гулим раҳм айлагил
дерди.
Гул ҳеч бир қулоқ
солмас
Эрди, фарёду афғона,
Фақат ором оларди
Нағмадан тўлғона-
тўлғона.

Нақадар мусиқий, қуйма сатрлар. Пушкин сатр
ларини шарҳ
бундай жа
далан
корлик эди...

Миртемир а
сўзларини бер
лаётган шери
Каримов зўр б
темир акага
«Айт, шу фикр
жимаий ҳолга
лик», дерди. Ле
оқланганига
бўлса ҳам,
лиги
илиқ
ҳамо
лан
ҳар
да қ

Қа
жабр
Чўлп
ри б
гун
ни
қид
ҳа
му
би
ни

ТУЗАТИБ ЎҚИНГ

Ҳафтаноманинг 10 август сонида босилган Юсуф Сарёмий ғазалларини ўқидим. Нашрга тайёрлаган кишининг гапига қараганда жуда катта файласуф шоир. Лекин ғазалларини ўқисангиз, ўртамиёна.

Аввало, Сайрамдан чиққан бўлса, Сайрамий бўлади. Нимагадир Сарёмий деб ёзибди. Иккинчидан, нашрга тайёрлаган киши ғазални кўчиришда бир қанча хатога йўл қўйибди. Уларни тузатиб ўқимоқ керак.

Чунончи: «Ерга кирган **гул чибинлар** чеҳраи хандонидур». Шоир «гулжабин», яъни чеҳраси гул, демоқчи, «гул чибин» бўлиб босилибди. «Соҳил мақсудига етмай жумлаи пиру жавон». Вазн бузилган. Асли бўлиши керак: **«Соҳили мақсуда** етмай жумлаи пиру жавон». **«Даст ҳасрат** бошида ғарқ фано тўфонидур». Мисра қуйидагича бўлиши керак: «Дашти ҳасрат бошида ғарқи фано тўфонидур».

Абри найсон — баҳор ёмғири демакдир. Бу сўзнинг «абринайсон» шаклида ёзилиши нотўғри. **«Абри найсон»** икки сўздан иборат.

«Қатраи барон эмасдур, дидаи гирёнидур». Шоир қатраи борон, яъни ёмғир томчиси эмас, кўз ёшидир демакчи. «Қатраи барои» деган сўз йўқ.

«Ранги роҳатдан бери рухсораи золи фалак» деган сатрдан ҳеч қандай маъно чиқмайди. Нотўғри ўқилган.

«Ўз замонининг ўшал фиравн ила хоқонидир». Бу ҳам қуйидагича бўлиши керак: «Ўз замонининг ўшал Фиръавн ила Хоқонидир».

Иккинчи ғазалнинг тўққизинчи мисраси: **«Ҳазор ҳиммат** бир масеҳо дам керак, эй мурда дил». **Хизр** деган сўзни нашрга тайёрловчи «ҳазор» деб ўқибди. Асли шундай: **«Хизр ҳиммат** бир Масеҳо дам керак, эй, мурдадил». «Масеҳ» ҳам Исо Масеҳ демакдир, шунинг учун бу сўз ҳам катта ҳарф билан ёзилиши керак.

«Жоми завқи ишқидин нўш этма муҳаббат базмида» мисрасида эса вазн бузилган. **«Жоми завқи ишқ нўш** этма муҳаббат базмида» бўлиши керак.

«Ноқобил ҳаёт» ҳам «ноқобил» бўлиб кетибди.

Бу хатолар, эҳтимол, унча катта эмасдир. Лекин адабий меросимиз намуналари нуқсонсиз нашр этилиши керак.

Кибриё ҚАҲҲОРОВА

Суратда: Ўзбекис
Мухтор набираси била

НАЗМ, НАСР

Тоҳир ҚАҲҲОР

ҲАММОМЛИК ЗИЛЗИЛАСИ

...энг сўнгги озар Ҳаммомликдан чиқиб кетгач, буни тантана қиларок шамлар ёқдилар... Эртасига ер қимирлади: одамларни, уларнинг уйларини, мол-мулкларини ер ютди...

Инсон зулмин кўтарар инсон.
Озар, арман бўлди беомон —
Одам ғамни ичига ютар,
У аламлар тупроққа ўтар...
Ер аламга чидай олмайди.
Зулму ғамга чидай олмайди —
Азоблардан тўлғанади ер,
Зилзилага чулғанади ер!..
Бир-бирига зулм этса инсон,
Ажрим қилиб бермаса замон,
Зулмкорни, бўлингиз амин,
Жазолар кўк, жазолар замин.

ДУКЧИ ЭШОН

1

Бобоси бобомни ўлдирганларга
Нафрат қилсам агар, табиийдир бу.
Ғазабим косасин тўлдирганларга,
Шубҳасиз, аёндир бу аччиқ туйғу.
Ёвларим бир куни мени оссалар,
Ўчимни олмаса ўғлим, неварам —
Хокимни хор қилиб топтаб-боссалар,
Қабоҳатга тўлиб кетмасми олам?

2

Ноҳақ жабрларга чидаган одам
Умрини дўзахда яшаб ўтади.
Душманнинг зулмига чидаган халқ ҳам
Бир кун ўз бошига ўзи етади —
Буни яхши билар юртимда ҳар ким,
Эски жанговордир бу туркий элим:
«Туркистонда аксик ўлмас қаҳрамон,
Ҳар қарич ерида ётар бир арслон!..»

3

Бу кун мен қасоскор бир арслон бўлдим,
Ўн минглик қўшин — мард мусулмон
бўлдим:
Ватанни севмоқлик иймондан эрур —
Мазлум Андижонда зўр исён бўлдим!
Шукурки, бирлашди Туркистон эли:
Ўзбегу қирғизу қозоқнинг тили
Бир эди, бир бўлди қисматдош дили,
Илоҳим, синажак энди ёв бели!

4

Қонли салтанатнинг тинчи бузилди,
Яна саройларда фитна тузилди:
Яна ёвга сотди маҳаллий бойлар —
Қўшин, эл ораси яна узилди...
Яна ўзбек, қирғиз, қозоқ қирилди,
Мингтепада минглаб дорлар қурилди...
Оқпошшо шундайин «марҳамат»
қилди —
Бу ерга Марҳамат номи берилди.

5

Қирдилар... Қолмади бунда битта жон,
Уйлару масжидлар ер билан яксон.
Ватан, халқ кўмилди ернинг остига.
Ер узра — Марҳамат, машъум бир
нишон...
Буни ўз кўзи-ла кўрган болалар,[1]
Қўрқмангиз. Чекмангиз фарёд, нолалар.
Ёвнинг марҳамати эмас, бир куни
Ота юрт — Мингтепа сизларга қолар!..

1. Мустамлакачи, ваҳший чор аскарлари Туркистонда бўлажак исёнларнинг олдини олиш учун, ёш авлодни қўрқитиш учун қирғиндан омон қолган барча гўдаклару ўсмирларни хотин-халаж билан бирга майдонга йиғиб, уларнинг кўз олдида оталари ва ака-укаларини, бутун эл эркакларини қатл этганлар. Миллат эрки ва Ватан мустақиллиги учун курашган Дукчи Эшон ва унинг қишлоғи Мингтепа номини тамом йўқотиш учун Оқпошшо берган Марҳамат номи, афсуски, ҳозиргача сақланиб келмоқда.

ЯНГИ ОСТЛАВҲАЛИ ШЕЪРЛАР

I

Яхши бир кунларда, ёнартоғларда
Дўзахий оловлар сўнган чоғларда,
Атроф ўрмонзорлар ёниб битганда,
Не жон бор, бариси ўлиб-йитганда,
Ҳаётсиз, даҳшатли ваҳшатободда,
Меросдай заминий шу зулму доддан,
Пайдо бўлар экан зулмоний ғорлар...
Юз йиллар ўтарок, тарқаб ғуборлар,
Ҳаракатга келиб ғорда инсу жинс,
Ғимирлаб зарравий вужудлар ожиз,
Ғорларда яралиб илону чаён,
Қирқоёқ, мингоёқ... бошларкан ҳаёт...
Аммо ғор ичида, қоронғиликда
Яшайверган сари, у махлуқларнинг
Кўзларининг ўрни битиб кетаркан,
Нур кўрмай, кўзлари йитиб кетаркан!..
Маънавий ғорларда қолдингизми сиз?

БИТИБ КЕТМАДИМИ
ҚАДИМ КЎЗИНГИЗ

2

Дунёга ўт кетиб, ўчгани чоқда,
Кул босган, ҳавойи, жонсиз тупроқда
Илдиз отар экан бир оташгиёҳ —
У ўлик ўлкада бир тирик подшоҳ!..
Эй, элим,
Эй, тилим,
Эй, дардли дилим,
Мен сенинг ғафлатли чоғларинг
кўрдим,
Жаҳолат кўкарган боғларинг кўрдим,
Киприкдан-да ожиз тоғларинг кўрдим,
Телбадан фарқи йўқ соғларинг кўрдим,
Булбулин еб-ютган зоғларинг кўрдим,
Кўксимда юракмас, доғларинг
кўрдим!..
Элим,
бир ўт ичра ухларинг кўрдим,
Уйғот, деб фалакдан мададлар сўрдим,
Имдод йўқ, ҳар ерда тиғларинг кўрдим,
Ғафлатда бир-биринг тиғларинг
кўрдим...
Асрлик ёнғинда йиғларинг кўрдим...
Ҳей, ёнғин ўчдими?
Юз йил кечдими?
Тунлик ўтли қонинг қониб ичдими?
Бу гавжум жаҳолат зулматларинда —
Бу кул майдонининг қабатларинда
Қачон унар экан илк

ОТАШГИЁҲ

3

... Чолнинг уч забардаст ўғли бор эди,
Доно бўлмаса-да, устакор эди:
Бари худбин эди, ўзин ўйларди,
Жоҳил, ғофил эди, ёлғон сўйларди,
Бирининг ризқини бирови қияр,
Бирининг тагига бири сув қуяр...
Чол билди: булар бир уйга сиғишмас.
Бир юртда яшаб ҳам, ирқи чиқишмас.
Учовин чорлади,
синамоқ бўлиб,
Бир тутамдан чўпни берди у бўлиб.
«Бўлмасдан синдиринг!» дея турди
жим.
Синдира олмади валекин ҳеч ким.
«Битталаб синдиринг!» дегани заҳот,
Чўпларни синдириб ташлашди,
ҳайҳот!..
Чол деди: «Бўлинган чўпларни кўринг!
Душманни яккалаб, шундай
синдиринг!..»
Бирлашмай юрсангиз,
Бир чўп мисоли
Синдириб, тортқилар ҳатто чумоли...»
Бу — эски гап, деманг, эй,
ўғлонларим,
Эй, қадрин йўқотган қадрдонларим,
Оқибат, ҳимматни унутганларим,
Миллатни, умматни унутганларим!
Бир ўйлаб кўринг-чи, ҳолимиз надир?
Ўғлонимиз надир, чолимиз надир?
Синдирилган ким-у, синмаганлар ким?
Жавоб бера олмас, учов ўғлон жим.
Кўз оч, эй, уч ўғлон,
Элга боқ энди,
Боболар чироғин юртда ёқ энди!
Аждоддек ҳур яша, сенингдир замон!
Сақламоқ истасанг, бошингни омон,
Ёмон инингга ҳам яхшилик тилан,
Енгилмас бир кучсан сен қардош
билан!
Бир киши нимадир?
Уч киши нима?
Агар бирлашмаса, элни эл дема.
Тарқоқ халқ бошига тошлар ёғилар,
Тошлар ичра ташлар уни ёғийлар!
Уч ўғлон,
Сенданмас, қўрқаман ҳақдан,
Ҳақиқат шу билинг:
Бошбошдоқ халқдан
Кучлидир бирлашган жаҳолатли тўп,
Ундан ҳам кучлидир

ЖИПС ТУРГАН ЧЎП

Мирза КАРИМ

ОЛАМ ЭРТАГИ

ЭССЕ

бир тутам тунида мизғима- … ғ ёришади. Моҳларойим хобгоҳ- … аги деразада оппоқ нур ўйноқ- … аб, ўрнидан туришга ошиқди. … анчадан буён баҳор тўлқинидай … йли ушалиб, бугунги сармаст ке- … онини, жаннатмакон соҳибқирон- … рамойи … ҳбатларию қайноқ қучоқлари- … илгиси к… асди. У яна вужудида ҳорғин- … азди, сониян оппоқ пардай учишга ҳам шай … Моҳларойим ўрнидан турмак … да нозик қўлларини олмоқчи эди, … ошининг узун ва тим қора … юзига тегиб, баданида чумоли югур- … гандай бўлди. Қизарган, лабланган баданини … ди, секин ўгирилиб мунсак ва гунбонини … син зарковушини оёғига илиб, обрез томон … аси Бугун унинг учун олам янада кўҳли ва му- … баъ боқий ва муқаддас эди. Ана шу боқийлик … Моҳларойимга далда берар, ёр ва диёр ҳақида … вази … идан отилиб, тўлғониб келаётган илҳом … кин … рини терар, бу мевалар борган сайин кў- … ўрм … қиличнинг чокидан тўкилиб, кўпларнинг ха- … зи … ига айланарди. Тунов куни мажлисларнинг бирида ғижжакчи Отахон Қўқондий «Кел даҳрни имтиҳон этиб кет» матлаи билан бошланадиган ғазални шундай куйга солиб хониш қилдики, сел бўлмай … ож қолмади. Жаннатмакон кўзларини юмган … шини тебратар, гўё ақл-ҳушини ҳофизнинг … нию шоиранинг сўзлари олиб қўйгандек … Моҳларойим Жаҳон отин билан чеккароқда … алтанат арбобларига яқин махсус хонада … раркан, кўзларидаги ёш томчилари тўки … килай дегандай омонат турарди. Ғазални … ричдай кескир, найзадек учлилигини яна бир бор ҳис этгач, мана шу хислат уни тағин ижодга … ндарди. Қадди бироз тик, уч-тўрт кўйлак ортиқ йиртган, лекин ҳусида ҳар қандай нозанин билан бас бойлаша оладиган Жаҳон отин ҳам чуқур ўйларнинг гирдобига ботганча хаёл сурар, чамаси ана шу қарашларининг ўзи билан Моҳларойимга тан бермакда эди.

Моҳларойим мажлису мушоараларни муштоқлик ва интизорлик билан кутар, мана шу даврада жаннатмаконнинг салтанат ташвишларидан холи, амиру умаролари орасида эркин бўлишини, … ни мана шу мажлис аҳли учун хаёлини жамлаб … берган ўзгаришлар, соғинишлар ху- … ойитир … шини ва «Амирий» та- … а ғазаллар битишини яхши … шоиранинг фикри жойизи- … донга Хизр нигоҳ ташлаб … ройим ўз хонадонини ҳам, … ана шу нигоҳ остида бў- … куни саҳармардондан ти- … ишлайди. Худо ҳаққи, ана … туфайли эл-улус тинч, … фаровон, юрт обод. Моҳ- … қаноат ҳосил қилгани йўқ, … қоҳ, карвонсарой, ҳам- … ниятини бажо келти- … инг қанот қоқиши бир … маъқуллашига боғлиқ, … дад олаётир. Худди ма- … а Моҳларойим ҳурмати- … намоён этаётир. Бу- … нинг Жаҳон отин билан … унинг тиниқ ақлидан йўл- … Моҳларойим Жаҳон отин- … нот қушдай ҳис этади. Не- … лик қадрдон, сирдош, мураб- … а Жаҳон отин келинчакнинг хонадонга ташриф буюрган…

… ўзини поклаб, заррин сочиқлар- … -патила сочларини тўғрилади. … шота ақиқ мушклардан бў- … нинг ортларига суртди, ат- … чи ҳаво тутди, соҳибқирони ту- … ан ўрик гули кўйлагини ҳавас- … яна хобгоҳ сари юрди. Кўзининг … алҳами, умрининг йўлдоши, ҳа- … жаннатмакон Умархон бу гал … ида ғоят хушсурат ухлар, … севгилисини қучоғидан чи- … рни хаёлдан ўтказган … ради, шу он яна ўрин- … деразадан мўрала- … ниша қилди, гўё олам- … тириб келаётган тонг … з-тез уриб, «Уят!», … Шундай бўлса-да … кин суриб со- … и-да, бомдод … ҳасига ўгири- … ди-да, илгич- … ни қиблага … пайтида оёқ … ади. «Ассаламу алайкум, Раҳматулло» деб ҳам сўл, ҳам ўнгга бурилган пайтда Олима отинга кўзи тушди, у гўё бемаврид кирганидан хижолатда эди. Моҳларойим бомдод намозидан сўнг тиловат қилиб, жойнамозини йиғиштириб, ўрнидан турганда қушдай енгил эди. Олима отин Моҳларойим ҳузурига пешвоз чиқди, қўлини кўксига қўйганча таъзим бажо келтирди, сўнг «Жаҳон отин ташриф буюрмишлар» деди. Моҳларойим мана шундай дили равшан дамларда Жаҳон отинни кўрса, яйраб кетар, шу куни саҳармардондан шомгача айрилгиси келмас, ўқиган баёзию қоралаган ғазалигача бирма-бир баён этар, гоҳида Жаҳон отинни ёнига олиб ҳали мадраса, ҳали хонақоҳ қурилишларининг боришини ўз кўзлари бирлан кўрмак ниятида шаҳарнинг турли даҳаларига етакларди.

МОҲЛАРОЙИМ Жаҳон отиннинг йўқлаганини эшитибоқ, хонадан чиқди ва одимини тезлаштирди. У йўл-йўлакай рўмолини тўғрилаган бўлди, ҳали-ҳозир ювилган сочлари қуридимикан дегандай, уч-тўрт толасини рўмоли остига яширди. Меҳмонхона пойгагида назокат ила ўтирган Жаҳон отинга кўзи тушди-ю, яшнаб кетди. Унинг қоп-қора кўзлари, узун киприклари ҳам дили сингари ўйноқи, ҳавасманд эди.

— Хуш келибсиз Жаҳон биби, қадамларига ҳасанот, — Моҳларойимнинг қарашларию сўзларидан келинлик давридаги илтифот, майинлик ва тавозе намоён эди.

— Сизнинг ҳусну жамолингизу ширин каломингизсиз тура олармидим, ойим! — Жаҳон отин ҳам илтифот ила жавоб қайтарди.

— Локин гул барги юзасидаги шабнамга чанг қўнгандай эмасми? Ё мен адашдимми?

Жаҳон отин Моҳларойимнинг сезгирлигидан кўзини олиб қочди, юзини яширмак ниятида ерга қаради. Моҳларойим интизорлик билан яна сўради:

— Бу кўзларни мискин этган ким бўлди? Менга ёрилмасангиз, кимга айтасиз дардингизни, биби!

Жаҳон отин саҳамардондан бостириб кирганига ўзини минг қатла койиди, шундай бўлса-да, Моҳларойимнинг саволига секин жавоб берди.

— Кеча ҳужрамга кеч бориб эдим. Не кўз билан кўрайин дарвоза очиқ. Қулф бузилган. Ҳужрамда пичоққа илинадиган нарса йўқ-ку, кимга керак бўлдийкан, деб хонага отилдим. Қаранг, ойим, дилнинг ҳамроҳи — танбуримни ҳам кўп кўрибдилар. Ахир, толибаларимга илми мусиқийдан сабоқ берардим. Туни билан фарёднинг этагидан тутиб чиқдим. Мен йиғламай, ким йиғласин. Бу фалакдан қачон рўшнолик кўраркан-ман!

Жаҳон отиннинг ўртаниб-ёнишлари Моҳларойимнинг бағрини тилиб ўтди, ҳалигина шодмон бўлган кўнглига туз сепилгандай бўлди. Моҳларойимга ҳам қийин, ҳозир кўнглини кўтарайин деса, ўзининг қўли қисқа, жаннатмаконсиз бирор ишнинг этагидан тутиб бўлмайди. Кўнглини кўтармайин деса, Жаҳон отиндек мумтоз шоира, мураббия, доно аёлнинг шу ҳолатда туриши одобдан эмас. Моҳларойим ўйлар, ўйлаган сари турли фикрлар келаверарди. Охири фикрини жамлаб, секин ва сокин жавоб берди.

— Мени афв этгайсиз, биби! Сизга қўл чўзган нобакорларнинг уруғи топилур! Ўзингизни ўкситманг.

— Сиз мени афв этинг, ойим! Маъракага келган аёл ўз дардини айтиб йиғлабди дегандай, мен ҳам саҳармардондан...

— Ҳеч қиси йўқ, биби! Сизни кўриб шодландим. Нонушта қилайлик, мадрасадан хабар олмоқчийдим. Биргалашиб борамиз.

Шу сония остонада Олима отин кўриниш берди-ю, сўз қотиб Жаҳон отин билан Моҳларойимнинг ширин ўйларини тўзғитишга халақит этадигандай сукут сақлади. Унинг сояси офтоб нурида шундоққина Моҳларойимнинг ёнгинасини эгаллади, шошиб остона тарафга қаради. Олима отин секин ва сокинлик билан:

— Мулозимлар айтдиларки, жаннатмакон йўқламишлар! — деди.

Моҳларойим этакларини йиғиштириб, секин ўрнидан турди-да, бирров хабар олишга изн сўрагансимон Жаҳон отинга ўгирилди. Сониян остонадан ўтиб одимини тезлаштирди. Моҳларойим хонаи хосга кирганида мулозимлар жаннатмаконни кийинтириб бўлишган, янги бир буйруқ, имоишорани кутишарди. Мулозимлар Моҳларойимни кўрибоқ, таъзим бажо этишди, сўнг ўзларини четга олмак ниятида орқаси билан юриб тисарилишди. Жаннатмакон қоп-қора, қалин соқолларини силаганча тийрак кўзларини Моҳларойимга тикарди, бу иболи, илтижоли қарашларида фақат иккови учун сир яширинлиги ўз-ўзидан аён эди. Моҳларойим беихтиёр жаннатмаконнинг рўпарасида тўхтади ва у ҳам нозли, ишвали кўриниш берди.

— Бегим, Жаҳон бибим ташриф буюрган эдилар, негадир хомуш кўринадир...

— Сабаб? — Жаннатмакон қошини чимириб Моҳларойимнинг сўзини бўлди.

— Ҳужрасидан танбури ўғирланганмиш...

— Ким...

— Шуни билолмай гарангмиз, бегим! Сиз ўзингиз бош қўшмасангиз бу чигал ип ечилмасдир.

— Маликамизнинг мураббиялари ҳужрасига кирадиган бадбахтнинг чатаноғи йириб ташлангай!

Моҳларойим жаннатмакон оғзига олган хунук сўздан ерга қаради-ю, лекин алам ва дард билан айтилган, эрта-индин топилиши тайин этилган оҳангдан яйради. Ҳозир чиқибоқ, Жаҳон отиннинг бир олам қувончига шерик бўлади, шерик бўладигина эмас, эрта-индин танбурини қайтариб бердирадию, яна аввалгидай ўзини лол этган «Муножот»ми, «Тановор»ми, истаган куйини чалдириб роҳатланади, лаззатланади. Моҳларойим шу билангина чегараланса бўларди. Беги айни эриб турган маҳалда ингирчоқлик Жаннат кампирнинг арзи ҳамон ечилмаётганлигини эслади, шу заҳоти ўша муштипар онанинг айтиб йиғлаганлари кўз олдидан ўтаверди. Ана шу онанинг кўз ёшлари ҳаққи, фарзандининг йўлига нигорон орзу-умидлари ҳаққи ҳозир айтиши керак, ҳа, ҳозир айни палла эди!

— Бегим... — Моҳларойим жаннатмакон олдида ва умрининг йўлдоши олдида тасрайиб тургиси келмадими бошини хиёл эгди.

Жаннатмакон Умархон Моҳларойимнинг кўзларини интиқ қадашини ва ана шу қарашларда хиёл табассум ўйнай олишини орзиқиб кутарди, лекин негадир Моҳларойим ҳамон жим эди.

— Сўзлангиз... — Жаннатмакон бетоқатлик билан сўради.

— Аввал сиздан ўтиниб сўраган эдим, ингирчоқлик Жаннат кампирнинг қизи хусусида...

— Ингирчоқлик...

— Ҳа, яккаю ёлғиз қизалоғини ўғирлашиб кетишганмиш. Ҳатто ҳарамга олиб кетилган деган миш-миш юрибди. Ўша куйган онаизор ҳаққи қизининг топилишини ўзингиз қўлламасангиз...

— Ингирчоқдан, дедингизми?

— Ҳа, ҳа, — Моҳларойим ҳозирнинг ўзида топилиб қоладигандай севинарди.

ЖАННАТМАКОН Умархон севгилиси Моҳларойимнинг илтижо ила айтган илтимосларини ерда қўймас, адо этишга ваъда берса ернинг остидан бўлса ҳам қидиртирар ва топилгач, севгилисининг чеҳрасида жилва қилган кулдиргичларидан ўпиб қўйгувчи эди. Ҳозир Моҳларойимнинг ингирчоқлик қиз ҳақидаги гап-сўзини ўйладию, сира эслолмади. Тўғри, Моҳларойим олдида ғоят ювош ва майин кўринган Умархон салтанатда, саройда, жанг майдонию ва ҳатто сайр-саёҳатда бутунлай ўзга ҳолатда бўлар, буни ўзича табиий ҳисоблар ва шундай бўлишини истарди. Негаки, у биргина Моҳларойимнинг ошиғигина эмас, балки бутун Қўқон салтанатининг отаси! Унинг дасти узун — хоҳласа қирқади, хоҳласа узайтиради ва айни пайтда хумга авайлаб чоғир қуйилгандек, жаннатмаконнинг миясида ҳам жаҳолат уруғи кўпаяверади. Ўзининг фаҳмича, салтанат майинлик, иболикни эмас, балки қиличдек кескирлик ва қаттиққўлликни ёқтиради. Кейин Моҳларойимни бағрига олаётганда ҳам кўз олдида турли қизларнинг эркаланишлари, ялиниш ва ёлворишлари келаверади. Жаннатмакон ана шундай ялинишларни ва айниқса, бағрида балиқдек потирлаган қизларни хуш кўради. Ҳозир, ингирчоқлик қиз ҳақида эшитдию, у ҳам бағримда бўлганмикан, дегандай хаёлга толди. Ўйлаб, ўйлаб эслолмади, кейин бирдан ақл кемаси қалқигандай ниманидир эслади. Эҳ-ҳа, ўша эмасмикан? Кувасой атрофида эди, шекилли. Йўқ, ўшанда чодирнинг бурчагига икки арвоҳ капалак қўнгандию, бутун орзу-умидлари пучга чиққанди. Ҳа, арвоҳ капалакларигина хон ҳузурига ошиққан янги балиқни омон сақлаб қолган ва яна уни ўз дарёсига қўйиб юборганди. Ўша куннинг эртасигамиди, индинигамиди, хаёлида йўқ, вазири калон «Ҳалиги парини синглингиз чўриликка синаш умидидалар» деганини эшитди, устма-уст чоғир ичиб, дунё ишларидан кўнглини узган жаннатмакон ким ҳақида, нима деяётганлигини ҳам унутиб «Буюрингиз!» деганди.

Ҳозир рўбарў турган салтанат маликаси ёхуд беозор маъшуқаси сўровига нима деб жавоб берсин?! Тўғриси, Моҳларойим олдида ёлғон гапиришга ботинолмас, бунга тили ҳам келмас, айни маҳалда ўрганмаган ҳам эди. Шу хислат устун келдими, ниҳоят, дилдан ёрилишни фарз деб билдими, ишқилиб, жаннатмакон Умархон сўзланди:

— Шаҳрихонга чопар юборингиз. Ҳожи тўра хонадонида бўлса ажаб эрмас.

Бу гапларни эшитиб, Моҳларойимнинг ҳайрати ошди, тўғриси, қулоғигача қизариб кетди. Гўё ёстиқдошини ҳаром-ҳариш жойда қўлга туширгану, ҳозир устига устак дакки бераётганга ўхшарди.

— Шаҳрихон... қизиқ... ингирчоқлик қиз нима қилади у масканда.

Жаннатмакон қовоғини уйди.

— Салтанат атрофида неча минг югурдак борлигидан бехабармусиз. Олло билади, не мақсадда ўғирлашганию, уни Шаҳрихон сари элтишганини... Ниҳоят, синглим чўриликка сўраттирган экан, буюриб эдим.

— Қуллуқ... — Моҳларойимнинг чин дилдан айтаётган ташаккури аллақандай таънага ўхшарди.

Жаннатмаконнинг хаёлига синглисининг Ғозихўжа қизи Хонпошша ҳақида айтган тасвирлари келдию, қилт этиб ютинди. Ана шу ютинишда ҳозирнинг ўзида Хонпошша сингари ғунча қизни эркалатгиси, қайноқ бағрига олгиси келди. Бу ўй бутун баданини жимирлатиб қиздириб юборди, ёнгинасида чарақлаб турган ойдек жуфти ҳалоли эса негадир қаримсиқ кўринарди. Лекин ана шу ўйларидаги акс-садони ташига чиқаргиси келмас, қўйиб берса Моҳларойимни тилининг учида мақтарди-ю, сал нари бориб бутунлай эсидан чиқариб юборар, орзу-ўйларида бошқа бир маҳбуба ўрнашиб оларди. Жаннатмакон Ўрдага боргач салтанат юмушларига нигоҳ ташлагандай бўлардию, ҳалиги орзу-ўйларини хаёлдан кетказмаслик учун чоғир буюрарди.

Жаннатмакон кафтини бир-бирига урди, остонада шай турган икки мулозим қўл қовуштириб кўриниш берди. Сўнг жаннатмаконнинг имоси билан ҳузурига ошиқди.

— Сенларга икки кунлик муҳлат берурмен. Маликангизнинг измида бўласенлар. — Сўнг жаннатмакон Моҳларойимга ўгирилди. — Бугун йўл тадоригини кўришсинми?

— Ихтиёрингиз...

Жаннатмакон «гап тамом» дегандай шахдам одимлар билан чиқиб кетди. Мулозимлар Моҳларойим қаршисида нима қиларини билмай жовдираганча туришарди. Моҳларойим аввал Ингирчоққа чопар юбориб, Жаннат кампирни тинчитиш заруриятини ўйлади-да, «Сизлар бораверингизлар, керагида йўқлатурмен», деб рухсат берди. Мулозимлар озод этилган қушдай енгил чиқишар экан, Моҳларойим танасида оғриқ тургандай туюлди. Бу қачонлардан бери айтолмаган ва айтишга истиҳола этган муҳаббат оғриғи эди! Бу оғриқ қачонлардан бери акс-садо берар эдию, бугунгичалик юрагига ханжар янглиғ қадалмаганди.

Моҳларойим баъзи ўйларидан қизғониб, баъзиларидан эса безиб, ўзини авайлаган бўлди-да, ҳеч нарса рўй бермагандай Жаҳон отин ўтирган хонага кирди. Сўнг ҳаяллаб қолганидан дув қизариб узр сўради. Жаҳон отин эса бундан хижолат тортди ва «Айта олдингизми, ойим», деган назарда кўзларини пирпиратди.

— Безовта бўлмангиз, биби, ҳаммаси ўз ўрнида бўлур...

— Худога минг қатла шукур-эй..

— Аммо топилганда, қарздорлигингизни унутмассиз деб ўйлайман.

— Айтганингиз бўлур, ойим.

— Фаҳмлаган одамдан минг ўргилсанг арзийди. Сизнинг «Тановор»ингизни, «Муножот»ингизни шундай соғиндим...

— Сиздан ўргилсин, ойим.

Моҳларойим ҳозиргина хаёлида уйғонган тунд булутлар ҳар томонга ёйилиб, атроф ёришгандай эди. Ўғирланган танбур топилгунига қадар қаноат қила олмади. Олима отинни танбур олиб чиқишга буюрди. Жаҳон отиннинг кайфияти яхши эдими, ёинки, Моҳларойим даврасида шундай бўладими, ҳайтовур, ўзи ҳам эриб кетди. Олима отин олиб чиққан танбурнинг у ёғ-бу ёғини кўрди-да, созлашга тушди. Сўнг оёқларини йиғиштириб, ўнғай ўтирди-да, торларни черта бошлади...

МОҲЛАРОЙИМ Жаҳон отиннинг безовталанаётганидан Олима отинни чорлади-да, дастурхонни йиғиштиришга буюрди. Уч-тўрт ходима енгил учиб келишгандай дастурхон атрофида қўнганча ноз-неъматларни ола бошладилар. Сўнг Жаҳон отин узоқ дуо ўқиди, улар бирин-кетин ўринларидан турдилар.

— Мен борай, ойим — Жаҳон отин товушида ўтинч оҳанги кучлироқ туюлди.

— Вой, во-ой, бибим, ҳали келишган эдик-ку! Яна ёлғиз ташлаб кетмоқчимисиз?

— Олима отин-чи?

— Ҳозир Ингирчоққа йўл оладилар. Бир онахоннинг арзи юзасидан. — Моҳларойим атайин Жаннат кампиру унинг париваш қизи хусусида тўхталмади. — Шунга ўзингиз ёнимда бўласиз.

— Жоним билан.

Моҳларойим Олима отинни ҳузурига чорлаб қулоғига нималарнидир қуйди-да, зудлик билан хабар етказишни сўради. Қадди бироз тик, бўйнига оппоқ рўмол ташлаган Олима отин бекасининг сўзини тез-тез илғаб «Айтганингиз бўладир», дегандай бош силкиди. Сўнг ошиғич ортга қайрилди. Моҳларойим эса Жаҳон отин билан Қўқон кўчалари томон йўл олди...

Шайхулислом Маъсумхон тўра жаннатмакон Амир Умархон кенгашларида кўп бўлар, Оллоҳнинг иноятини ила яхшиликлар қилишни буюрар, ўзга юрт, эл-улус устига ҳужум қилишни, бежиз қон тўкилишини қораларди. Шайхулисломнинг ўгитлари ғоят бамаъни ва мағизли эди. Афсуски, жаннатмакон даврасида юксак мартабада ўтириб, оёқ остини кўришга ийманган, чоҳ қазиш илинжида пайт пойлаган ва бунинг уддасидан чиқишга қийналаётган феъли эгрилар жаннатмаконни бошқа йўл сари буриб юборишга ошиқардилар, шайхулисломнинг оталик ўгитлари, йўл-йўриқларини эшитмасликка ундардилар ёки йўл йўриқларни бошқача бир маънога йўярдиларки, ишонмасликнинг иложи қолмасди.

Шайхулислом Маъсумхон тўра Моҳларойимни хийладан бери кўрмаган, унинг ширин каломини тинглашга мушарраф бўлишни орзулаётган эди. Бунинг устига Жаҳон отин, яъни Увайсий ҳам бирга эди, уларни ёнма-ён кўрганда опа-сингиллари кўз олдига келаверади, Моҳларойим Маъсумхон тўрани кўрибоқ шайхулислом томон уч-тўрт одим юрди ва ибо билан эгилиб саломлашди. Жаҳон отин ҳам унинг измида эди.

— Баракалло, малика келин! Баракалло, Жаҳон отин, — деди шайхулислом қироат билан. — Умрларингиз узун, йўлларингиз равшан бўлғай.

Шайхулислом Маъсумхон тўра Моҳларойимни келин қилиб тушириб келган, шундан «Қизим», дер, кейин Умархон Қўқон салтанатини эгаллагач, «Малика келин» дейишга ўтганди. Хизр сингари нуроний юзидаги жилва, сўзларидаги мулойимлик Моҳларойимни ҳам, Жаҳон отинни ҳам эритиб юборди. Улар мана шундай чеҳрасидан нур балқиган оқсоқолларни кўрганда даврдавронни билан фахрланишади. Эл-юртнинг оқсоқоли борки, кўнгли тўқ, уст-боши бут. Моҳларойим шундай деб ўйлайди, бу оқсоқоллар элнинг таянчи, фарзандларнинг қувончи...

Моҳларойим шайхулислом Маъсумхон тўра ёнида каловланиб қолгандай, сўзларини йўқотиб қўйди, шошиб Жаҳон отинга қаради, ўз навбатида Жаҳон отин ҳам «Сиз сўзланг, ойим» дегандек имо қилди.

— Мадраса қурилишидан хабар олай дегандик, опоқи! — деди. Моҳларойим шайхулислом Маъсумхон тўрани катта ота ўрнида кўрар ва «опоқи» деб ўрганган эди.

Шайхулислом Маъсумхон тўра «опоқи» сўзидан яна яйраб кетди-да, секин:

— Бу юмушнинг савоби бисёр, малика келин! — деди. Сўнг шайхулислом Маъсумхон тўра балх тути остидаги сўри томон юрди. Моҳларойим билан Жаҳон отин нуроний изидан эргашишди. Уч-тўрт мурид шайхулислом тадоригини пайқаб илдам одим босишди-да, сўридаги кўрпачаларни қоқиб, бошқатдан тўшашди. Шайхулислом Маъсумхон тўра сўрида бемалол ўтираркан, ҳассасини суямоқчи эди, мурид шошиб қўлидан олди, унинг юзига қараб жилмайган бўлди-да, «Баракалло», деди. Моҳларойим билан Жаҳон отин сўрига омонатгина қўнишди. Уста Абдумалик билан мулла Охунбой наққош чорасизгина дастурхон ёзди, уч-тўрт хил ширинликни сочди-да, чойнакдаги чойни қуя бошлади.

— Бизга берингиз, — Жаҳон отин гулгун чеҳрасини оқ рўмоли билан сал пана қилганча қўл узатди.

— Меҳмон отангдан улуғ, Жаҳон биби. Сизнинг ғазалларингизни билмасак экан. Бу дунёда Нодирабегим билан сизнинг ғазалларингизни тинглаб яйраганимизни айтсам...

— Ошириб юбординигиз-ей...

— Худо ҳақи...

Шайхулислом Маъсумхон тўра уста Абдумаликнинг чанг ўрнашган яктагига қараб қўйди. Бу билан шайхулислом Маъсумхон тўра даврага ҳам чанг қўндирмоқчимисан, демоқчи эди. Уста Абдумалик буни дарров фаҳмлади ва ўзини четга олиб меҳмонларни холи қўйди.

— Мен сизга айтсам, малика келин, мадрасаи Моҳларойим замонамизнинг зап кошоналаридан бири бўлиб қолғай.

— Мадрасаи Моҳларойим...

— Ҳа, шундоқ, ҳайратланманг, — деди шайхулислом Маъсумхон тўра, — Мадраса уни қурдираётган киши номи билан аталишини ихтиёр этади. Ана ахсилик Хонхўжа Юсуф Алихўжанинг муборак номлари мадрасаи Хонхўжага муҳрланган. Ёмон бўлибдими? Мадрасаи Моҳларойим улуғ ном ва сизнинг муборак номингизни асрлар оша баён этгусидир. Бу дунё — беш кунлик дунё, деймизу, еб-ичиш, ўқиш, ўрганишдан ташқари қилинадиган ишлар ҳам бисёр. Пешонамизга жаннатмакон Амир Умархондай саховатпеша соҳибқирон ёзилган экан, ишларимиз чўнг бўлгусидир. Шу орзу-умид йўлида тасбеҳ ўгириб, оламнинг баркамоллигига оятлар ўқиб кунни кеч қилмоқдамен. Бу оламнинг этаги кенг деймизу, кенгга кенг, торга тор, малика келин. Дегрезлик маҳалласида мен ҳам мадраса қурдиряпман: «Мадрасаи Ҳакимхон тўра».

— Ҳакимхон тўра номигами?

— Шундай. Шу ўғлимдан умидим катта. Ақлли, синчков, меҳрибон. Тарихимиз ўчмасин деганига шукроналар айтамен. Бўладиган бола бошидан, малика келин.

ШАЙХУЛИСЛОМ Маъсумхон тўра қўлларини очиб узоқ дуо ўқиди ва кафтларини юзига суртиб, оппоқ соқолини силаб қўйди. Ҳозир шайхулислом Маъсумхон тўранинг бу дуоси Хизр буванинг «Тила тилагингни» деб дуо қилишларига ўхшаб кетарди. Шайхулислом Маъсумхон тўра ўрнидан қўзғалди-да, дегрезлик маҳалласи томон йўл олди. Унинг ортидан муридлари изма-из хоки пойини ўпиб боришарди. Моҳларойим шайхулисломнинг ортидан кузатиб қоларкан, неварасига исм қўйиб берилгандай қулоғи остида «Мадрасаи Моҳларойим», «Мадрасаи Моҳларойим» сўзлари тинимсиз такрорланарди.

ЖАР ЁҚАСИДАГИ ОЛОМОН

ЎШ ВИЛОЯТИДАГИ ФОЖИАЛАР ИЗИДАН

Ёқубжон ХЎЖАМБЕРДИЕВ

«АН—2» ҲАРБИЙ тайёра мотор кучидан дириллайди. Фарғоналик журналист Абдуназар Худойназаровнинг ҳам, тайёрадаги бошқа ҳарбийларнинг ҳам икки кўзи пастда. Тайёра Ўшга яқинлашмоқда эди. Мана, йигирма йилдирки, Ўш вилоятига — ота юртимга гоҳи улов, гоҳи пиёда қатнайман. Шунча йил яшаб, бир кун ўз юртимга ҳозиргидай ҳарбийлар ёрдамида бораман, деган ўй хаёлимга келмаган эди. Тайёрада боряпману, вужудимни аллақандай бегоналик чулғаганини ҳис этаман. Наҳот, ўзим туғилиб ўсган қишлоқнинг шарқироқ сойлари, баҳаво қир-адирлари мен учун бегонага айланса? Наҳот, улуғ бобом Бобур Мирзо «Фарғона вилоятида сафо ва ҳавода Ўш чоғлиқ қасаба йўқдур» деб таъриф берган шаҳарга мен энди бегонаман? Бундай бегоналик қаердан пайдо бўлди? Юз йиллаб ёнма-ён яшаб келган икки халқнинг орасига низо солган қандай кимсалар? Икки халқ ўртасида қўпган низо, ноҳақ тўкилган қонлар учун ким жавоб беради?

Тайёрада боряпману, ана шу саволлар, вужудимдаги бегоналик юрагимни ўяди, ўзимни қўярга жой тополмайман... Ўшда бўлган кунларимда шоир Турсунбой Адашбоев шундай воқеани ҳикоя қилиб берди: Ўшдаги тўполонларнинг эртасига бозорга бордим, — дейди Т. Адашбоев. — Бозор бозорлигини йўқотган, гўё мозорга айланган эди. Ҳаммаёқда турли-туман мева-чеваларнинг уюмлари, писта бодому туршак майизлар ер билан битта бўлиб сочилиб ётибди. Чор тараф бесаранжом. Тўполон куни бир тўп ёшлар ҳаммаёқни остин-устин қилиб ташлашган эди. Боғида мева-сабзавотини саватга солиб халққа янгилик деб олиб келган боғбону деҳқон нарсаларини шундайлигича ташлаб қочган эди. Битта қоровул бўлса қаёққа ҳам қарасин. Шу пайт ўртадаги растада бир одамни кўриб қолдим. У бозорчилар ташлаб кетган писта-бодом, мева-чевалардан ҳеч тап тортмай, қўлидаги халтасига солар, етаклаган ити эса унинг ортидан юриб нарсаларга тумшуғини текизиб қўярди. Мен бу ҳолга чидамадим. Ҳалиги одамни уришдим, танбеҳ бердим, лекин илдизи битта бўлган икки халқ ўртасида низо қўпиб, қон тўкилиб турса, бундай отнинг ўлимини ит бўлиб байрам қилган одамни битта менинг уришганим, танбеҳ берганим қаерга ҳам борарди...

Бу воқеани эшитиб, кўз олдимда Ўшнинг Шаҳидтепа мавзеида истиқомат қилувчи Ғанижон аканинг милиция ўқидан учган, ҳали чимилдиқ кўрмаган ўғли Акрамжон, иккала кўзи ўйиб олинган ўшлик асалчи Муҳаммаджон Жўраев, бутун умрини Мирзакида Совет ҳокимиятини мустаҳкамлашга бағишлаган, узоқ йиллар район партия комитетининг котиби, ижроқўм раиси, колхоз раиси вазифаларида ишлаб келган, саксон ёшга кирган пайтида эса Совет районидан келган ақли ноқис кишилар томонидан ваҳшийларча ўлдирилган Абдураҳмон ота Маниёзов, мирзакилик Азимжон қассоб ва унинг қийнаб ўлдирилган тўрт фарзанди, ўзганлик шаҳид бўлган укаларим Равшанбек Маматов, Муҳаммадсодиқ Фозилжонов, Ҳомиджон Эргашев ва бошқа юзлаб бегуноҳ қурбонлар хаёлимдан ўтди. Муҳаммадсодиқнинг онаси Соҳибжамол опанинг, эридан, тўрт фарзандидан айрилган Турғуной опанинг юракни эзувчи нолалари қулоқларим остида бир зум қайтарилди. Ўзган шаҳар халқ комитетининг аъзоси, босқин кунлари жондан ширин ўғлидан айрилган Жумавой аканинг ғамгин кўзлари, ўт қўйилган уй-жойи учун эмас, ноҳақ қурбон бўлган юртдошлари, ўн беш минг нусха нодир асарлардан иборат кутубхонасининг ёниб кул бўлгани учун қайғураётган ғазалнавис шоир, Қирғизистон ССР халқ депутати Одил Раимжоновнинг аламлари, уй-жойсиз қолган 1273 нафар ўзганликлар, 17 июнга қадар Ўзган районида рўйхатга олинган 157 нафар шаҳидларнинг, дом-дараксиз йўқолган одамларнинг, номусига тажовуз қилинган ёш қизлар, аёлларнинг қариндош-уруғлари, ёру биродарлари тўкаётган кўз ёшлар...

Андижон шаҳар клиникасида ётган 16 яшар Акбарали бундай дейди: «Оиламиз, «Қуршоб» совхозига қарашли далаларда пиёз эккандик. Ўша 5 июнь куни бир тракторчи келиб, вақтида кетиб қолинглар, бўлмаса соғ қолмайсизлар, деб кетди. Шундан кейин биз тўқайга беркиндик. Чунки қочиб кетолмаслигимизга катталарнинг кўзи етди. Тўрт хўжаликда 18 киши эдик. Ярим кечада яширинган жойимиздан чиқиб йўлга тушдик. Сой бўйига чиққанимизда бизни босқинчилар ушлаб олишди. Онамнинг қўлида икки ярим яшар укам бор эди. Ўша укамни онамнинг бағридан узишиб, сойга отиб юборишди. Онамни ҳам сувга оқизишди. Уларнинг орқасидан отам, акам, ўзларини сувга отишди. Пастроқда эса Рўзибой ака иккимизни босқинчилар тутиб олишмоқчи бўлган эди, сувдан чиқиб қочдик. Улар бизни отишди, оёқларимга ўқ тегиб йиқилдим... Онам билан синглимнинг ҳалигача дараги йўқ...»

Бу воқеаларни, рақамларни, гувоҳларнинг сўзларини одамларнинг ғазабини қўзғатиш учун ёки бўлмаса эндигина тинчланиб келаётган вазиятни қайта жунбушга келтириш учун ёзаётганим йўқ. Ҳолбуки Ўш, Ўзганда бўлиб ўтган воқеалар эндиликда барчага маълум. Ахир битта ўлган одамнинг ўнта қариндоши бор. Ўнта қариндош эса йигирмата-юзта-мингта одамга бўлиб ўтган воқеаларни етказиши мумкин. Бугун Ўш, Ўзган воқеаларини яшириш, ўлган одамларни, ўт қўйилган уйларнинг сонини камайтириб кўрсатиш, фожиаларнинг асл сабабларини айтмаслик, хаспўшлаш яна янги фожиаларга, янги низоларга олиб боради, холос. Ойни этак билан ёпиб бўлмайди. Бугун одамларга насиҳатгўйлик эмас, ростгўйлик керак, қанчалик аччиқ, даҳшатли бўлмасин, рост гапгина фожиаларнинг олдини олиши, кишиларнинг кўнглига таскин бериши мумкин.

Сумғаитда, Янги Ўзанда, Фарғонада бўлганидек, Ўш, Ўзган фожиалари сабабларини ҳар ким ҳар хил талқин этмоқда. Бу фожиаларнинг сабаблари бировларга партия, совет ходимларининг халқ ҳаётини, турмушини билмаслиги, уларнинг эҳтиёжларига, миллатлараро муносабатларга тўраларча ёндашуви туфайли содир этилгандек кўринса, яна аллакимлар бу ҳодисалар норасмийларнинг айби билан юзага келди, дейишмоқда. Бошқа бировлар эса, ўнлаб йиллар мобайнида халқларнинг биқиқликда, демократиясиз, ошкораликсиз яшаб келаётгани мана шундай фожиаларга олиб келди, дейишмоқда.

АГАР ЕТМИШ йилдан буён ҳукм суриб келаётган маъмурий буйруқбозликнинг умри яна давом этаверса, бир пайтлар бебошларча бўлиб ташланган бир бутун халқнинг — Туркистон халқининг тақдири шу халқнинг ўз қўлига берилмаса, яна Фарғонаю Ўш фожиалари юзага келмаслигига ҳеч ким кафолат беролмайди. Бугун арман йигити озар йигити билан, қирғиз йигити ўзбек йигити билан ёқа йиртишаётган экан, бу ёқавайронликни кимдир томоша қилиб турган экан, бу ўша бир-бирларининг ёқаларидан ушлашган йигитларнинг, ўша йигитлар мансуб бўлган халқларнинг фожиаси.

Бир нарсани тушунмайман. Оддий меҳнаткаш халқ, бутун умри молнинг ортида ўтган чўпон, пахтакор деҳқон бошқа ўзига ўхшаган бир халқнинг вакилига ўз-ўзидан тиғ кўтаришига тушунмайман. Халқ ўзича бундай хунрезликка ҳеч қачон бормайди. Уни алдашади, уюштиришади, ёлғонлар тўқишади. Фитна уюштирувчилар, ёлғон тўқувчилар озмунчами? Улар бугунги кунда ҳар биримизнинг онгимизга сингиб бораётган қайта қуриш ғоясининг ашаддий душманларидир. Улар мамлакатимизнинг турли бурчакларида қайта қуришга қарши олдиндан ўйлаб «фаолият» кўрсатишаётгани ҳам сир эмас. Улар Болтиқбўйи республикаларида бошқача. Кавказорти республикаларида яна ўзгача, Ўрта Осиё республикаларида ундан ҳам бошқача усуллар билан ҳаракат қилишмоқда. Мақсад эса битта: қандай қилиб бўлса ҳам илдизи, урф-одати, дини-эътиқоди бир бўлган халқлар бирлашиб кетишмасин. Ўз вақтида бир бутун Туркистоннинг бўлиб юборилиши, республикалараро сунъий чегаралар пайдо қилиш ҳам юқоридаги мақсадга хизмат қилган эди.

Ўш фожиаларининг асосида турган ер жанжали, тўғриси, юқоридаги мақсадни амалга оширишда бир туртки, холос. Қайта қуриш душманлари ҳар бир имкониятдан, маъмурлар йўл қўйган ҳар бир хатодан фойдаланмоқдалар. Энг даҳшатлиси шундаки, уларга Ўрта Осиё халқларининг бироз қизиққонлиги, ишонувчанлиги ҳам қўл келмоқда — иғвогарларнинг тузоғига жуда тез илинишмоқда. Ҳар қандай тузоқдан эса қон сизади...

ШУЛАР ҲАҚИДА ўйлар эканман, «Красная Звезда» газетасининг 1989 йил 4 октябрь сонида босилган «Товламачиларнинг арзи ҳоли» сарлавҳали мақолани эсладим. Мақола муаллифининг ёзишича, редакцияга икки киши телефон қилишиб, муаллиф билан учрашмоқчи эканликларини айтишган. Кейин улар учрашишган. Сим қоққан кишиларнинг бири ўз исми Олег экани, собиқ офицер, илгари судлангани, афғон урушида қатнашганини айтди. Иккинчисининг исми эса Виктор, у ҳам илгари судланган, афғон урушида қатнашган, собиқ милиция сержанти эканини билдирди. Улар мақола муаллифига ўзлари мансуб бўлган яширин ташкилот ҳақида сўзлаб беришади.

— Рэкэтлар асосан уч қатламдан иборат бўлади, — дейди Олег. — Биринчиси майда кооператив ўғрилари. Иккинчи қатлам — биз. Бизларни керакли одамлар билишади. Оладиган даромадимизнинг қатъий баҳоси мавжуд. Биз оламиз ҳам ва бизга берадиган кишини ҳимоя ҳам қиламиз. Беш минг сўм пул бир қарашдагина катта бойлик бўлиб кўринади. Аслида ундай эмас. Ўзимиз «соғишимиз» керак бўлган одамнинг даромадларини аниқлаш учун баъзан юқоридаги пулга нисбатан уч баравардан ҳам кўп маблағ сарфлаймиз. Шундай қилиб, гоҳ ижроия комитетга, гоҳо колхозга, гоҳида эса ошхона ва ресторанлар трестига узатишга тўғри келади. Бугун «номенклатура» ўз обрўси ва имтиёзларини йўқотмоқда. Шу боис уларнинг ҳам кўплари олишади... Учинчи қатлам эса бу алоҳида суҳбат. Бу — суперрэкэт. Улар илгарилари ҳам бор эди. Фақат кўнгилли эдилар. Гап шундаки, бизнинг қоронғу дунёмизда ҳар биримизнинг ўз «орқамиз» бор... Бу ерда эса қандайдир ҳеч бир тушунарсиз, тасаввурга сиғмайдиган ишлар бўлмоқда. «Отахонлар» ва қонундаги ўғрилардан ҳам обрўлироқ кучлар пайдо бўлмоқда. Улар йўлни қаёққадир бошқа томонларга буришмоқда. Нима бўлганда ҳам мен собиқ ҳарбийман, агар қуролланган уч-тўрт юз кишини буйруқ билан қўзғатилса, энди бу рэкэт эмас, балки ёлланган армия бўлишини тушунаман (Афсуски, бу қуруқ гаплар эмас, милиция ахборотига кўра, етмиш беш фоиз, яъни 35 мингдан ортиқ кооперативлар рэкэтчиларнинг назоратида туради. Агар ҳар бир қора гуруҳда камида уч киши бўлса, даҳшатли рақам — юз минг юзага келади. — **Ред.**). Агар бу кишиларнинг турли шаҳарларда яшашлари, бир-бирларини ғойибдангина билишларини ҳисобга олсак-чи... Мана шунақа ишлар. Яша, ишлайвер, лекин шуни билки, хабар келиши билан айтилган жойда бўлишинг ва нимани буюришса, ўшани бажаришинг зарур бўлади. Бўйсунмай кўрчи. Барча «кузирлар» уларнинг қўлида. Биз-у сен билан гапириб-гапириб тарқаб кетамиз. Улар мен ҳақимда ҳаммасини — «кулбамни», «мулкимни», энг муҳими, барча «иш»ларимни билишади. Битта қўнғироқ билан ичак-чавоғинг қўшилиб ёниб кетасан одам... Биз (бизлар эса бир-иккита эмасмиз) «бас» қилишга ва изимизни йўқотишга қарор қилдик. Бу ишлардан ёмон ҳидлар анқимоқда. Янги Ўзандаги тартибсизликларни бошлашга мажбур қилинган бир нечта кишини биламан. Фарғонада «ишлаган» эски танишларимни ҳам учратдим. Мана шунақа гаплар. Айниқса, улар собиқ ҳарбийлар ва ички ишлардагиларга ўч. Уларнинг баҳоси баланд. Бошқаларни ҳам бу ишларга жалб қилгудек бўлсак, бизларга олтин тоғлар ваъда қилишмоқда... Одамни — оддий ишчи, инженерни ўлдириш қанча туради? Борйўғи 500—700 сўм...

Мақолани қайта-қайта ўқигач, хаёлимдан жуда кўп гаплар ўтди. Айтайлик, Фарғона фожиаларининг ҳақиқий айбдорлари шу пайтгача ҳам тўла аниқлангани йўқ. Ноҳақ қурбон бўлган ўнлаб кишиларнинг арвоҳлари ҳалигача чирқираб турибди. Миллий, социал низолар туфайли республикаларда юз бераётган тартибсизликларнинг, қон тўкишларнинг ҳақиқий айбдорлари топилмаётган экан, бу ишларга масъул бўлган кишилар нима билан шуғулланишмоқда? Балки Ўшдаги, Фарғонадаги каби фожиаларга боғланган калаванинг учи бу ерлардан анча олисларга бориб тақалар? Бу фожиаларга балки аллақандай кўзга кўринмас кишилар раҳбарлик қилишаётган бўлса-чи?

— Отам ҳам, катта отам ҳам мана шу Ўзган райони халқига хизмат қилган, — дейди Қирғизистон ССР халқ депутати Одилжон Раимжонов.— Ўзим узоқ йиллардан буён қурилиш ташкилотида раҳбарман. Шу вақт мобайнида минглаб оилаларга уйлар қурдик. Бундай ишлар бўлади деб ҳеч ўйламагандик. Лекин, афсуски, бизнинг дўстларимиз дўст бўлиб чиқмади. 5 июнь куни автостанцияда ёшлар тўполон чиқаришди. Бу тўполон тинчиб, орадан икки-уч соат ўтгач эса Совет райони томонидан машиналарда, отларда қийқиришиб одамлар тушиб келишди. Уйда эдим. Бир пайт дарвоза олдига кимлардир келиб: «Одил, чиқ бу ёққа, биз сени отгани ва уйингга ўт қўйгани келдик» дейишди ва дарвозаға қарата автоматдан ўқ узишди. Дарвозахонада турган «Жигули» машинасини ёқиб юборишди. Биз оиламиз билан орқа томондан укамнинг уйига ўтдик. Энг қизиғи шундаки, босқинчилар шу маҳаллада бизникига ва куёвимникига, кўча бошроғида яна бир кишиникига ўт қўйишди. Уйимиз ёниб то кул бўлгунча кўча атрофини қўриқлаб туришди. Ёниб кетган уйим, мол-дунё кўзимга кўринмаяпти. Лекин ўн беш минг нусха китобдан иборат кутубхонам бор эди. Улар орасида энг нодир қўлёзмалар, нодир асарлар мавжуд эди. Нега? Нима учун бундай қилишди? Уларга нима ёмонлик қилдим?

— Ўш, Ўзган фожиалари олдиндан уюштирилган, жиноий ҳаракатларга айрим одамлар бевосита раҳбарлик қилган, дея айта оламан, — дейди Ўзган шаҳар халқ комитетининг раиси М. Ҳусанов. — Ўзганда ҳалок бўлганларнинг катта бир қисми милиция ўқидан йиқилди. Бу гапнинг асоси бор. Биргина Ўзгандаги ДОСААФ ташкилотларидан 70 та милтиқ, 700 пачка ўқнинг сирли равишда «ўғирланган»и ҳам бу фожиаларнинг уюштирилганидан яққол далолат бериб турибди.

ЎЗГАНДА БЎЛГАНИМИЗДА бундай воқеаларни бошқа кишилар ҳам ҳикоя қилиб беришди. Жумладан, Мирзакидаги қурилиш ташкилотининг ҳисобчиси Ойтожи Тожиматованинг гувоҳлик беришича, шу ташкилотда 4 тонна арматура кестирилиб, махсус қурол ясалган. Ўзган шаҳрида яшовчи Гулнора Каримжонова, Раъно Мадумарова, Назира Аҳмаджонованинг гувоҳлик беришларича, маиший хизмат кўрсатиш комбинатига Мирзаки қишлоқ Советидан аллақандай одамлар келишиб, қизларни қизил матоҳдан пешонабоғ тиктиришга мажбур қилишган. Босқинчилар ана шу пешонабоғларни танғиб, одам ўлдиришган, уйларга ўт қўйишган. Ёки бошқа бир мисол.

Новқатдаги тартибсизликлар устига карнай ўрнатиб олган «Москвич» машинаси тарқатган хабардан бошланган. Ўша «Москвич» қирғизлар яшайдиган қишлоқдан ўтаётиб «Фарғонадан келишган ўзбеклар қирғизларни ўлдирмоқда» деб жар солса, ўзбеклар яшаётган жойлардан ўтаётиб «қирғизлар ўзбекларни ўлдиряпти» деб жар солган. Ўш шаҳридаги «Карвонсарой» меҳмонхонасининг ходими Давлатхон опа шундай хабар беради: «Ўшда тўполонлар бошланмасдан икки ҳафта илгари меҳмонхона кишилардан бўшатилиб, милиция кийимидаги 40 нафар қирғиз миллатига мансуб қуролли кишилар жойлаштирилди. Воқеалар бошланган куни эса ўша кишилар йўқ бўлиб қолишди...»

Шундай қилиб, Ўш, Ўзган фожиаларида юзлаб ташвиқотчилар эл орасига ваҳима солди. Улар транспорт, алоқа, қурол, маблағ билан тўла таъминланди. Ташвиқотга учган кишиларга қурол-яроғ етказиб беришди. Хўш бундай миллатлар ўртасида тўкилаётган қондан кимлар манфаатдор? Наҳотки, чўнтаккесар, кооператив ўғрилари, майда рэкэтчилар манфаатдор бўлишса? Ахир улар одамларнинг ўлимидан эмас, аксинча уларнинг бой-бадавлат яшашларидан манфаатдор-ку! Одамларнинг пули кўпайса, уларнинг ҳам бозори чаққон бўлади-ку!

Яқинда «Правда» газетаси бундай деб ёзди: «Дастлабки ташвишли «қўнғироқ» ўтган йили чалинган эди. Ўшанда уй-жой етишмаганидан жони ҳалқумига келган, энг муҳими, келажакда ҳам бошпанага эга бўлишдан умидини узган фрунзелик ёшлар — ишчи ва талабалар шаҳар атрофидаги хўжаликларнинг ерларини ўзбошимчалик билан эгаллаб олишди. Дастлабки тўқнашувлар учқунидан, айниқса ўз турмуш шароитларини яхшилаш учун курашга асосий кўпчилик қирғиз миллатига мансуб ёшлар киришганидан қўрқиб кетган ҳукумат ён берди, ерлар бўлинди. Шу билан хотиржам қолишди.

Маълум бўлдики, бекорга хотиржам бўлишган экан. Кейинги йили бирданига икки нуқтада — Фрунзе ва Ўшда тўқнашув юз берди. Яна ён берилди. Ва яна бошқа миллат вакиллари ҳисобига. Бироқ бу сафар мана мен деб турган адолатсизлик қонли ёнғинни келтириб чиқарди».

Бугун жаҳон миқёсида юз бераётган ижтимоий-сиёсий жараёнлар халқларнинг ўзаро жипслашуви, масалаларни биргаликда, бир ёқадан бош чиқариб ҳал этиш сари ривожланмоқда. Хусусан, урф-одатлари, дин-эътиқодлари, тарихи, тақдири бир-бирига яқин бўлган халқлар ўзаро жипсликка жадал интилмоқдалар. Қадим Туркистон халқлари ҳам бу жараёндан четда эмас. Хусусан, Ўрта Осиёда юзага келган миллий можароларни республикаларни автономияларга, майда бўлакларга бўлиб ташлаб эмас, аксинча бирлаштириш, ягона Туркистон йўлидан бориш билангина тўғри ҳал этиш мумкин. Яқинда Ўрта Осиё ва Қозоғистон жумҳуриятлари раҳбарларининг Олмаота шаҳрида бўлиб ўтган учрашувлари ва ўзаро ҳамкорлик борасидаги битимлари ҳам шундан далолат беради. Худди мана шу ўзаро жипслашув кимларгадир, қайта қуриш душманларига маъқул бўлмаяпти. Қандай йўл билан бўлмасин, эндигина ниш бераётган халқларнинг ўзаро жипслашуви жараёнини тўхтатишга, бу халқларни бундан бир неча ўн йиллар олдин қандай парчалаб ташланган, ораларига сунъий чегаралар қўйилган бўлса, ўшандайча сақлашга ҳаракат қилинмоқда. Тилда қайта қуриш дўстимиз деб, лекин унга душманлик қилаётган кучлар халқлар ўртасига ўзаро низолар уруғини сочмоқдаки, бу уруғ кун сайин, соат сайин ўз мевасини кўрсатяпти. Унинг тезкорлик билан унишига Туркистон халқларининг етмиш йил мобайнида ўз тарихидан, маданий меросидан, ёзувидан ажралиб қолгани, турмуш даражаларининг пастлиги, одамлар юрагидаги диний эътиқодни шафқатсизларча юлиб олишга зўр берилгани, 30—50-йилларда тўғри гапни айтмоқчи бўлган миллатнинг гул кишилари қатағон қилингани оқибатида бутун-бутун халқлар маънавий қашшоқлашиб, оми бўлиб қолгани ҳам сабаб бўлмоқда. Ҳолбуки, Ўрта Осиё халқларининг бой маданияти, чўнг тарихи борлиги барчага маълум. Абу Али ибн Сино, Беруний, Форобий, Навоий, Бобур, Махтумқули, Абай каби алломаларни етказиб берган халқ ҳеч қачон маънавий қашшоқ бўладими? Бўлмайди. Лекин дунёда шундай қора кучлар ҳам бор эканки, истаса наинки алоҳида бир кишини, балки бутун-бутун элларни ўз тарихидан, тилидан, элидан тониш, унутиш даражасига етказиб қўяркан. Ч. Айтматовнинг «Асрга татигулик кун» асарини эсланг. Ундаги манқуртга айланган ўсмир образини эсланг. Ўша ўсмир ўз онасига қарата ўқ узади... Унда на хотира бор ва на хотирот. У наинки эл-юртини, туққан-туғишганини, балки ўз онасини ҳам унутган. Ҳатто у ўзининг дунёда мавжудлигини ҳам билмайди... Ўш фожиаларини юзага чиқарган асосий сабаблардан бири ҳам ана шу хотирасизлик. Хотирасиз инсонни ҳар кўйга солиш осон кўчади. Бугун ўз қариндошининг маъсум гўдагига пичоқ солган ёш йигит эртага ўз акасига, укасига, онасига — миллатига пичоқ кўтармаслигига ким кафиллик бера олади? Ҳеч ким.

...Ўш фожиаларининг олдини олиш мумкинмиди? Ҳа. Ўш фожиаларининг ҳам, Ўзган фожиаларининг ҳам олдини олиш мумкин эди. Ҳатто Фарғона, Ўш фожиаларини юзага келтирган айбдорларни аниқлаш ҳам мумкин. Фақат бунинг учун масъул кишиларда истак, холислик, адолат, ҳар нарсадан устун туриши лозим. Матбуотда айтилгандай биргина Ўш область ички ишлар органларида асосий кўпчиликни бир миллат вакиллари ташкил этишининг ўзиёқ бу ерда жамиятимизнинг энг нуфузли мақсадлари — халқларнинг тенглиги, ўзаро биродарлиги учун хизмат қилувчи нисбатларгача бузилганини сезиш қийин эмас. Ахир бунинг олдини олиш мумкин эмасмиди? Ахир Ўш воқеалари муносабати билан Андижон областида юзага келган кескин вазиятни барқарорлаштиришга эришилди-ку! Шундай ҳам бегуноҳ тўкилган қонларнинг кўпайишига йўл қўйилмади-ку! Қилса бўларкан-ку! Ҳа, фожиаларнинг олди олинса бўлар эди, лекин олинмади. Аксинча, Қирғизистон жумҳуриятининг айрим масъул кишилари шу кунгача ҳам вазиятни барқарорлаштиришга ҳаракат қилишмаяпти. Улар «Ўзбекистон бизнинг ички ишларимизга аралашяпти» деган каби маломатларни қилишмоқда. Фожиалар юз берган кунлари ўзбекистонлик чорвадорларни, асаларичиларни қутқариш учун, жабр кўрганларга дори-дармонлар юборилган вертолётларимиз, одамларимиз шубҳа остига олинди. Ўшга Андижондан фалон минг одам ўтди, дея Москвага туҳматдан иборат телеграммалар берилди. Ҳолбуки, Ўзбекистон жумҳуриятининг раҳбарлари Ўш областида юз бериши мумкин бўлган воқеаларни олдиндан сезиб, область ижроия комитетининг «Ўш аймоғи»га ер ажратиб бериш ҳақидаги қонунга хилоф бўлган қарорини бекор қилиш лозимлигини таъкидлаб, қирғиз дўстларимизга айтишган эди. Лекин, Қирғизистон ҳукумати жумҳурият ичидаги соғлом кишиларнинг сўзига қулоқ солмаганидек, ўзбекистонликларнинг фикрларига ҳам эътибор беришмади. Ҳатто Фарғона водийсида фавқулодда ҳолат ўрнатилганидан ҳам уларнинг кўнгилларига ғулғула тушди: демак, Андижонда бир гап бор, деб ўйлашди улар. Ҳолбуки, Андижон областида фавқулодда ҳолат ўрнатишдан мақсад қирғиз халқининг шу областда яшаётган 70 мингдан зиёд вакилини эсон-омон сақлаш, Ўшга бирорта ҳам одам ўтказмаслик эди. Шундай ҳам бўлди. Андижон областида бирорта ҳам қирғиз миллатига мансуб одамга зиён-заҳмат етгани йўқ. Бизга хабар беришларича, газеталарда ёзилаётган олтита ёнган уй ҳам аслида ёнмаган. Ўша кунлари бозорлардаги мева-чеваларнинг нархлари кўтарилиб кетди. Андижонликлар Ўш чегарасида бозор очишди. Мана, арзон-гаров сотиб олинглар, деб мева-чеваларни келтириб қўйишди. Яна бир гап шуки, Ўзганда жабр кўрган аҳолига Сузоқ, Жалолобод, Бозорқўрғон каби Ўш областининг ўзбеклар гавжум яшайдиган районларидан кўплаб озиқ-овқат, кийим-кечаклар келтирилди. Масалан, Сузоқдаги «Гранит» кооперативининг ўзи яқин 2 минг сўмлик озиқ-овқат, қурилиш материаллари етказиб берди. Лекин минг афсуски, ана шу беғараз ёрдам ҳам айрим одамларга маъқул бўлмади. Қорасувдан то Ўзганга етгунча бўлган йўлларга бир қанча муддат тўсиқ қўйилди. Оломон ёрдам олиб кетаётган машиналарни тошбўрон қилди... Ўзбекистон жумҳуриятининг раҳбарлари фожиа юз берган кунлариёқ нуфузли комиссия тузиш лозимлиги хусусида Москвага, СССР Президенти номига телеграмма юборишди, лекин Ўзбекистондан борган бундай телеграммаларга Москва кам эътибор берди. «Москва кўз ёшларга ишонмайди» деган ибора тўғри бўлиб чиқди. Балки марказ республикалар ўз ишларини ўзлари мустақил ҳал қилишларини истамоқда.

ЎШ ФОЖИАЛАРИ юз берганига икки ойдан ортиқ вақт ўтди. Ушбу мақоланинг асосий қисми ўша фожиалар бошланган дастлабки кунлардаёқ ёзилган эди. Лекин айрим сабабларга кўра мақолани ўша кунлари босиш имкони бўлмади. Бу орада «Известия», «Рабочая трибуна», «Литературная газета», «Учительская газета» каби марказий нашрлар фожиалар хусусида ёздилар. Ушбу газеталарнинг фикри бир жойдан чиқмоқда: фожиалар олдиндан ўйлаб, режалаштирилиб амалга оширилган. Юз берган хунрезликларга биринчи навбатда жумҳурият, область раҳбарлари жавобгар бўлишлари лозим.

«Воқеалар бошланмасидан тўрт ой олдин область партия комитетининг биринчи котиби ва область кенгашининг раиси бўлиб келган бу одам (У. Сиддиқов — **ред.**) ишни нимадан бошлади, — деб ёзади «Известия» газетасининг мухбирлари «Олдиндан айтилган портлаш» («Известия», 207-сон) мақоласида. — Аввало, раҳбар кадрларни «миллийлаштириш»дан. Ўш аҳолисининг қирғиз миллатига мансуб қисмига уй-жой солиш учун ер ажратиб бериш ҳақидаги қарор эса, унинг бировларга ижтимоий адолат қилиш бошқа бировларнинг ҳисобига бўлиши керак,
деган тасаввурига жуда ҳам мос
...и» ташкилотининг пайдо бўлиши
жиҳатдан мустаҳкамланиши. У. Сидди...
ластга янги раҳбар сифатида қайт...
келиб қолгани тасодиф эмас, деб ўйл...

«Рабочая трибуна» газетасининг 19...
да босилган «Ғавғонинг қора даласи»...
да Ўш шаҳар ички ишлар бошқармаси...
бошлиғи Х. Тошматовнинг сўзлари ке...
«1990 йил апрель ойи охирларида ера...
олиш бўйича «Ўш аймоғи» ташкилоти т...
деб ҳикоя қилади Х. Тошматов. — Бу ...
нинг бошлиғи насос заводининг инжене...
бар Бектемиров эди. «Ўш аймоғи»нинг ...
тини кузатсангиз, унинг жанговар та...
нини англайсиз. Бошлиқ доим ўн наф...
та одамдан иборат қўриқчилар билан ...
Апрель ойининг охирларида мени «Ўш ...
штабига келишимни айтишди. Бу ерда ...
ижроия комитети раис ўринбосарлари ...
монов ва Асаналиевлар бор экан. Дастла...
врачни сўроқ қилишди. Касалхоналарда ...
равотларнинг бор-йўқлигини суриштиришди...
дан эса миллатимни, милицияда ишлаётга...
нинг таркибини, кимлар ишлаётганини ани...
ди... 17 май куни область автомобиль т...
бўлиб ўтган мажлисда Қ. Бектемиров таш...
нинг барча аъзолари 27 май куни далад...
лишлари лозимлигини тайинлади. Ер б...
деди. Ушбу тадбирнинг муваффақиятли...
учун областнинг барча районларига ...
юбориб, чиниққан йигитлардан жўна...
сўрадим, деб айтди...»

«Жанжалга сабаб бўлган нарса эн...
мага маълум, — деб ёзади «ЛГ»ни...
Юрий Рост ўзининг «Бонг» («ЛГ», ...
лавҳали мақоласида. — Ўзбеклар ...
даланиб келган В. И. Ленин номидаг...
ери. Ана шу ерни июнь ойида уй-...
учун қирғизларга ажратиб беришга қа...
ди. Гўё мана шу далада ўзбек ва қир...
лари ўртасида жанжал чиқиб, қон ...
сабаб бўлган. Олтита ўзбек ўлган, кў...
лар жароҳатланган. Гуруҳлар жанжал...
маган. «ОМОН»чилар (махсус солдатла...
осмонга отишган, бироқ қурбонлар ...
ўқ еб йиқилишган. Қирғиз милицияси ...
қарат... ўқ отган. Икки ҳафталик ма...
гарликдан ўтган, пешонабоғ боғлаб ...
лат корхоналарида тикилган) қирғиз ...
гуруҳлари ўша далада жим ўтиришиб ...
тишган. Отишмадан сўнг ўзбеклар ша...
га қочган, бояги жанговар гуруҳ эса ...
изидан қувган.

Эртасига Ўзган, Қорасув ва районла...
вий қирғинлар бошланди. Тўқнашувла...
ўзидан бўлганига, бирдан кўтарилгани...
қийин. Бутун-бутун маҳаллаларни ёқи...
ҳамма жойда бирдан ўт қўйишга етад...
жада ёнилғи қуйилган шишаларни тай...
фақат аниқ ҳаракатнинг ўзи кифоя ...
Бунинг учун қандайдир ғоя ҳам қара...
ваҳшийларча, лекин ғоя... Ўш областида...
ўзининг улканлиги билан ўнлаб С...
ёвузлиги билан барча нарсалардан, ҳа...
ётлар орқали билганларимиздан ҳам о...
ди. Воқеалар партия съезди бўлиб ўта...
ларга тўғри келишига қарамай, ушбу ...
жиасини муҳокама этиш учун бу ерда...
топилмади. Воқеалар содир бўлган...
бошлиғи эса Сиёсий бюро аъзоси бўл...
ганга... бронетранспортёрда борди...
қоровул паноҳида бўлса ҳам ма...
ўз халқи билан гаплашишга ўзида ...
ди. Вертолёт уни жумҳурият раҳба...
сиз бўлган жойга олиб кетди... Омм...
воситалари томонидан тарқатилган ...
чиққан дала ҳақидаги афсона фожи...
ўзидан юз берган ҳақидаги ...
Ўзбекларнинг рухсат берил...
бандан иборат талабнома ...
лозим эди. Улар орасида ми...
саласи ҳам бор эди. Расмий ...
ана шу масала портлашга саба...
қин этилмоқда. Кўпчиликнинг ...
бу даъвоси нотўғрилигини жуда...
ҳолда митинг қирғинларга саба...
десам адашмаган бўламан. Яна ...
қирғинлар ана шу митингга тўғрила...

Ўйлайманки, юқорида келтирилган ...
шарҳлаш шарт эмас. Уларнинг ҳар ...
ўзбекнинг қони томиб турибди... М...
таларнинг Ўш фожиалари хусусидаг...
ни фожиаларнинг шоҳиди сифатида...
ватлаган ҳолда мени бошқа бир на...
га солади. Бу — марказий ҳокимия...
жиаларига ўз сиёсий баҳосини бер...
саласидир. Ахир Ўш воқеаларида ...
эмас, юзлаб одамлар ўлдирилди. Ул...
нинг яқин тўқсон фоизи ўзбекларл...
уйларга ўт қўйилди. Минглаб кишил...
сиз қолди. Кийим-кечак, рўзғорлар ...
ди. Бу — мисли кўрилмаган ф...
дай фожиа сабабларини зуд...
топмаслик, унга сиёсий баҳо бе...
бин бўлиб туришни қандай тушу...

Газеталар, оммавий ахборот в...
қатни ёзишлари, жиноятчи ва ...
қилаверишлари мумкин, лекин ана ...
ларни бошқариб турган, уларнинг ...
кўриб, ўзини кўрмаганга солган ...
фош этилмаса, Фарғона, Ўш фож...
бир исталган нуқтада қайтарилмас...
кафолат беролмайди...

ЎЗГАННИ ҲАРБИЙЛАР сақлаб ...
улар «ЛГ»нинг мухбири Юрий Р...
яна беш-олти соатга кечикканлари...
ни юзлаб эмас, минглаб санаш му...
Улар жароҳатланганларга ёрдам б...
ларни қўмишди, ўт ўчиришди. Шу ...
аскар йигит ҳалок бўлди: қийнаб ў...
ларни, ... бундай ...
унинг асаблари дош бермади ...
ди... Бу ўлим — оддий ўлим э...
ка қарши исён...

Қанчалик рост ёки мишмиш ...
беролмайман, лекин Ўзганга ка...
ганимда одамлар шундай бир...
Ўзганга бостириб келган айрим ...
да ичдан ириш касаллиги бошла...
ўша кунлари босқинчиларга от...
доридан ароққа қўшиб беришга...
тараман, булар менинг эшитган...
Ўзганда бўлган қирғинларни со...
одам ҳам қилмайди. Фақат ўш...
шини йўқотган, жар ёқасида т...
шундай хунрезликка боради...

Ч. Айтматовнинг МАНҚУРТ...
ти фожиона исбот топди.

Томоша...

Ташналик...

А. КАР...

…ҲАББАТИМ СЕНГА ҲАВОЛА

…МИЙ НОМИДАГИ …ублика музикали …саҳнасида ўйналган …ва Зулайхо» спек…атр ҳаётида катта …лди. Бу асар жамо… томонидан ҳақли … мавсумнинг энг …спектакли сифатида …инди.

…талқларининг севим…та ва Зулайхо» дос…адк саҳнасида янги…бд гўзал бадиий тал… топди. Ўзбекистон …лқ шоири Рамз Бобо…рбекнинг бундан беш …ун ёзган «Юсуф ва …идан илҳомланиб, … бутунлай янги, …нусхасини яратди. …ва Зулайхо»нинг …эмасини яратиш…лонасининг руҳи,

…а: «Юсуф ва Зулайхо» спектаклидан кўриниш. …ролида З. Бойхонова, Нофур ролида эса Ф. Аҳ-…

С. КОГАН суратга олган

…ларини асарга …ҳаракат қилган, …ича оҳанг, янги… берган. Дурбек …диний талқин ва … инсонпарвар …жратиб олиб, ин…лик, адолат, ҳалол…рини чуқурлаштир… мавзунинг янгича ёшлар тарбиясида, маънавий бойишида …амият касб этиши…онч туғдиради.

…ики, катта ҳажмдаги … музикали драма …мос тушадиган саҳ…яратиш катта маҳо…ажриба талаб қила…лиф «Юсуф ва Зу…нг саҳна варианти…нинг асосий воқеа…зларини олгани ҳол…рни саҳна воситалари …яна жонлантириш, …кучини ошириш, ри…гириш йўлидан бора…аллифнинг драма …арини чуқур ҳис …кўрсатади. Музика…инг сюжет ва ком…и тузишда, музи…ҳналар, музикали …характерлар яра…матург катта ютуқ…ганининг гувоҳи

…ва Зулайхо» музи…асининг муваффа…композитор Фарҳод …коди билан ҳам …боғлиқ. Компози… …хуш, юрак…ган музика…этлар, хор… Улар чуқур …илан ҳам фарқ…азларнинг ички …ишга, драматик … кечинмаларни …га кўмаклашади. …ор ижоди устида … спектакль ди…да, албатта, тўх… зарур. Негаки, …жило, актёрлар…лик санъатига …и дирижёрдир. …Наби Халилов… бебаҳодир. …на безакла… …ечимини …р Бег…ақтовга …ан ке… …ёрқин …бин-…

Режиссёрнинг энг яхши фазилатларидан бири унинг ёш истеъдодлар билан ишлаши эди. Бу спектаклни саҳналаштиришда ҳам ўз атрофига истеъдодли ёшларни тўплади. Юсуф ва Зулайхо роллари ижрочиларини танлашда ҳам адашмади.

Спектаклнинг биринчи кўринишидаёқ Зулайхонинг орзуларга тўлган арияси раққосаларнинг жозибадор ўйинлари, сеҳрли хор товушларига уланиб, саҳнада бир гўзал лирик муҳит пайдо қилади. Томошабинни муҳаббат дунёсига олиб киради. Бу, айниқса, Зулайхонинг туш саҳнаси тасвирида яна равшанроқ намоён бўлади. Режиссёр тушни жонли саҳна ҳаракати билан талқин қилади. Саҳнада икки ошиқнинг муҳаббати жўш уради. Зулайхонинг Юсуфга қарата:

Бағрингда жон берсам,
шунинг ўзи бас,
Ўтли муҳаббатим сенга
ҳавола...

деган монологи ўзининг жуда таъсирли ифодасини топади.

Муҳаббатнинг мана шу саргузаштлари кейинги саҳналарда ривожланиб боради, янги вазият ва конфликтларни вужудга келтиради.

Иккинчи кўринишдаги Юсуфнинг туши тафсилоти ҳам нозик дид билан ишланган. Спектаклда бундай таъсирли саҳналар жуда кўп. Чунончи, Нил соҳилидаги Миср Азизи ва Фиръавн саҳналари режиссёр ва рассом томонидан жуда кўркам ишланган. Улар достон маъносининг чуқур очилишига, тўқнашувларнинг равон ечимига ёрдам берган.

Спектаклдаги етакчи йўналишлардан яна бири Юсуф билан ака-укалар ўртасидаги зиддиятдир. Мол-мулк қули ва мансабпараст акалар Юсуфнинг гўзаллиги, донолигига ҳасад билан қарайдилар. Унинг тахт вориси бўлиб қолиши уларни ташвишга солади. Бу адоват оға-иниларни бир-бирига душман қилиб қўяди. Улар ҳеч қандай разилликдан ҳазар қилмайдилар. Бу, айниқса, спектаклнинг учинчи саҳнасида даҳшатли фожиага айланади. Юсуфнинг қўл-оёқларини боғлаб, тириклай чоҳга ташлайдилар. Карвонлар Юсуфни ҳалокатдан қутқарадилар. Бу саҳна томошабин дилида Юсуфга нисбатан раҳм-шафқат, оға-иниларга қарши ғазаб ўтларини ёқади. Ака-укалар тимсолида улар қора кучлар билан ёруғликка интилувчи эзгу ниятли одамлар ўртасидаги тўқнашувларнинг гувоҳи бўладилар. Шу бугунги воқеаларга ўхшаб кетадиган томонларини фаҳм этадилар.

Спектаклнинг катта ютуғи Юсуф ва Зулайхо образларининг саҳнада юксак бадиий ифодаланишидир. Юсуф жуда мураккаб психологик образ. Бу образни ёш актёр Ҳамид Тўхтаев яратган. У образ устида пухта ишлаб, адабий манбаани бойитишда ўз истеъдодини намойиш қилган. Унинг Юсуфи достондагидек ниҳоят гўзал, камтар, муҳаббатига содиқатли, ақлда ҳам, фаросатда ҳам ҳаммадан устун. Унинг саҳнада юриш-туриши босиқ, хаёлчан, ҳаракатда камбағал, лекин ички фикрда бой. Актёр ўз қаҳрамонини машаққатли йўллардан олиб ўтиб, унинг олижаноблигини кўрсатишга алоҳида эътибор берган. Айниқса, Зулайхонинг Миср Азизига турмушга чиққандан кейинги фожиасини кўриб, ҳижрон азобида ўртанади, лекин унинг оиласини бузишни, маломатга қолишни истамайди. Бунга унинг юксак инсоний фазилати, хулқи, одоби йўл қўймайди. Актёр ҳам Юсуфнинг ички туйғу-кечинмаларини мана шундай андозада юксак маҳорат билан талқин қилади.

Спектакль хотимасида Юсуф ақли, тадбиркорлиги, донишмандлиги туфайли давлат арбоби даражасига кўтарилади. Миср халқининг жонига оро кириб, уни даҳшатли қурғоқчилик офатидан қутқаришга бел боғлайди. Юсуф тахтга минганда мунофиқ акаларидан қасос олиши керак эди. У бу йўлдан бормайди. Яна ўзининг олижаноблигини намоён этади. Актёрга табиат ширин товуш ҳам берган. У ария ва дуэтларни юрагида ҳаяжон билан, жуда таъсирли ижро этади. Бу ҳам томошабиннинг Юсуф образига меҳрини орттиради.

Ёш актриса Зулайхо Бойхонова ҳам Зулайхо образини яратишда катта ютуқларни қўлга киритган. Саҳнада достондаги Зулайхонинг жонли ҳайкалини ўрнатиш даражасига кўтарилган. Унинг Зулайхоси бошдан охиригача муҳаббат шайдоси. У севгини инсоннинг буюк фазилати деб билади. Актрисанинг исми ҳам, жисми ҳам, характери ҳам Зулайхо образи учун яратилгандек туюлади. Ҳаёт фожиалари Зулайхо характерини тубдан ўзгартириб юборади. Илгариги умид, шодлиги йўқолади. Бироқ юрагида севги ўти ўчмайди. Аксинча, янада зўр кучга айланади. Актриса ўз қаҳрамонини ана шундай кучли иродага эга гўзал аёл сифатида гавдалантиради ва томошабин меҳрига сазовор бўлади.

Азиз фожиасидан сўнг Зулайхонинг боши очиқ, ўз севгилисига эришиш учун маълум шароит туғилган эди. Лекин бунга Юсуфнинг андишалари йўл қўймайди. Бундан азобланган Зулайхо ғазабнок бўлади. Энди Юсуф унга шафқатсиз, тошбағир бўлиб туюлади. Аламини яшира олмайди. Юсуфга қўполлик қилиб қўйганини ҳам сезмай қолади. Афсуски, актриса мана шу саҳнада ташқи ифодага берилиб, бироз мезондан чиқиб кетган. Зулайхонинг бу саҳнадаги туғёни Шарқ аёлларига хос, ниҳоят чуқур иффат билан, нозик ички кечинмаларда берилиши керак. Унинг буюк инсоний муҳаббатига раҳна тушмаслиги лозим. Истеъдодли актрисамиз бу саҳнадаги изланишларини охирига етказишига аминмиз.

Спектаклда таъсирли чиққан образлардан яна бири Она образидир. Дурбек достонида Юсуфни тарбия қилган энага образи бор. Унинг ўғлини қул қилиб Мисрга сотиб юборишган. Ўғлидан жудо бўлган она ғам-ҳасрат аламида ожиз бўлиб қолади. Рамз Бобожоннинг саҳна вариантида она образи янада бойитилган. У ижтимоий тенгсизликка қарши халқ овози даражасига кўтарилган. Бу, айниқса, истеъдодли актриса Наима Пўлатова ижросида яна сайқалланади, фиръавнлар салтанатига қарши акс садога айланади. Унинг:

Дод замоннинг дастидан,
Золимларнинг қасдидан,

деган фарёди образ мавқеини яна баланд даражага кўтаради.

Булардан ташқари, спектаклда бирмунча бадиий етук образлар мавжуд. Бунга Таймус, Миср Азизи образларининг талқини мисол бўла олади. Мирзоҳид Толипов Мағриб шоҳи Таймус образини адолатли шоҳ сифатида тўғри талқин қилган. Миср Азизи образи воқеаларнинг бир-бирига уланишида ва ривожида муҳим роль ўйнади. У Рустам Маъдиев ижросида жангчи қаҳрамон, шу билан бирга, муҳаббат эгаси сифатида талқин қилинади. У доим урушларда бўлиб, шахсий ҳаётини ўйламаган, ёши ўтиб қолган. Энди эса Зулайхога уйланишдан беҳад хурсанд, ўзини бахтли ҳисоблайди. Бу унинг:

Майли, ёшинг ўтса ҳам,
бошинг омон бўлса бас,
Қош қорайса, қошингда
қоши камон бўлса бас,

деган ариясида яққол сезилади.

Унинг ўз фалсафаси бор. Шахмат ўйинида Нофурга қарата:

Қайтадан юришга
ўрганмаганман,
Шахмат ҳам билгин
ҳаётнинг ўзи,
Жангда хавф остига қўйиб
тақдирни,
Ё юриш режасин нотўғри
тузиб,
Душманга йўл берсанг
борми, ортингдан,
Ёки бу ҳолдан ҳам яна
хавфлироқ
Сарой аъёнларин
айёрликлари...

Драматург ўз қаҳрамонининг донолигини шу тарзда тасвирлайди.

Маълумки, адолатли подшоҳ орзуси Ўрта асрга хос ижобий ҳодиса бўлган. Подшо инсонпарвар бўлиши керак, деган ғоя қадимий адабиётнинг муҳим мавзуларидан бўлиб келган. Пьесадаги Фиръавн ҳам шу тарзда тасвирланган. Аммо, бу ғоя спектаклда тўла очилган деб бўлмайди. Тоҳир Раҳмонов ижросидаги Фиръавн одил подшоҳ сифатида кўзга ташланмайди. У кўпроқ кайф-сафога берилган, мамлакат бошига оғир кулфат тушганда ожизлик қилади. Фиръавн мамлакатни бошқариш ишларини туш таъбирини тўғри баён қилган, ўзидан кўра донишмандроқ, тадбиркорроқ бўлган қули Юсуфга топширади, уни вазирлик тахтига кўтаради. Бу саҳна актёр томонидан яна чуқурроқ ишланиши, унинг фалсафаси ёрқинроқ очилиши керак.

Саройда Фиръавн атрофидаги лаганбардор амалдорларнинг сатирик фош қилиниши ҳам спектаклнинг ютуғидир. Бунга Файзулла Аҳмедов яратган Нофур образи мисол бўла олади. У ўта мунофиқ, нияти бузуқ, тулкисимон амалдор сифатида кўзга ташланади. Бундан ташқари, спектаклда қизиқчи, мунажжим, ромчи каби бир қатор сатирик типлар мавжуд. Улар спектакль динамикасида муҳим аҳамиятга эга.

ШУНДАЙ ҚИЛИБ, «Юсуф ва Зулайхо» ҳамда унда кўтарилган муаммо томошабинни ҳаётни севишга, бахт-саодатга эришиш учун курашга, қийинчиликларни сабр-тоқат, ақл-идрок билан енгишга даъват этади, адолатга, ҳақгўйликка ундайди.

М. РАҲМОНОВ,
ЎзССР Фанлар академияси мухбир аъзоси, профессор

УНВОНИМ — ҚЎШИҚ

Ҳурматли редакция! Газетангиз саҳифаларида берилаётган таниқли актёрлар ва хонандалар ҳақидаги мақолалар бизга жуда ёқади. Навбатдаги сонлардан бирида таниқли лирик хонанда Олимжон Орифжонов ҳақида маълумот берсангиз, хурсанд бўлардик.

Салом билан Ғозиевлар оиласи
Тошкент шаҳри

Ҳам мактуб сабаб, ҳам ўзимизнинг анчадан буёнги қизиқишимиз туфайли Олимжон ака билан суҳбатлашишга жазм этдик. Очиғи, кишининг ташқи кўринишига қараб характери ҳақида ҳамиша тўғри баҳо бериб бўлмас экан. Чунки мен анча йиллардан буён бу хонанда ижодини радио-телевидение орқали кузатиб келар, негадир, уни ўзига бино қўйган одам бўлса керак, деб ўйлардим. Лекин суҳбат асносида фикрим мутлақо нотўғри эканига имоним комил бўлди. Сабаби, Олимжон Орифжонов самимий суҳбатдош, анчайин камтарин, ҳамма қатори жайдари бир одам экан. Олимжон ака санъат оламига қўшиққа бўлган самимий, соф, туганмас муҳаббати туфайли кириб келган. Эсини танибдики, дилида ва тилида қўшиқ айланади, юрса ҳам, турса ҳам хаёлида қўшиқ сеҳри. Шунинг учун ҳали Наманган шаҳридаги Гоголь номидаги мактабда ўқиб юраркан, ўз тенгдошлари ва устозлари орасида овози танилди. Қўшиққа астойдил қизиқиш уни шаҳар маданият уйи қошидаги бадиий ҳаваскорлик тўгарагига бошлаб келди.

Бу ерда устозлари Мамасодиқ Азизов ва Ваҳобжон Абдуллаевдан тор чалиш ҳамда қўшиқ айтишнинг дастлабки сабоқларини олди. Мактабни тугатиб, ана шу маданият уйида фаолият кўрсатди. 1967 йили Совет Армиясига хизматга чақирилди. Бу ерда ҳам севимли торини қўлидан қўйгани йўқ, хизматдошлари даврасини тўлдириб юришга ҳаракат қилди. 1969 йили, армия сафидан қайтгач, Тошкентдаги маданий-оқартув техникумига ўқишга кирди. Ўқишни туғаллагач, республика ҳунар-техника таълими Давлат комитети қошидаги «Ҳилола» ансамблига ишга келди. Ансамблда репертуарини бойитиш устида тинмай изланди. Изланишлар бесамар бўлмади. Ҳамкасблари билан Германия Федератив республикаси, Польша каби мамлакатларда бўлиб, ўзбек санъатини чет элларда тарғиб қилиб қайтди.

1980 йил Олимжон Орифжонов учун айниқса, унутилмас бўлди. Шу йили «Ҳилола» ансамбли билан бирга Москва олимпиадасининг бадиий программасида қатнашиб қайтди. Бу ерда жаҳоннинг турли бурчидан келган санъат вакиллари билан танишди, жаҳон халқлари санъатидан баҳраманд бўлди. Олимпиададан қайтгач, Тошкент область Ленин комсомоли мукофотига сазовор бўлди. Бу эса хонандани яна ҳам масъулиятни ҳис этиб ижод қилишга, изланишга ундади.

1981 йили О. Орифжонов М. Қориёқубов номидаги Ўзбекистон ССР Давлат филармонияси қошидаги «Гўзал» ансамблига ишга келди. Ҳозир ҳам шу филармонияда. Бу ерда республикамиз ва иттифоқимиздан ташқари, Франция, Польша, Германия Демократик республикаси, Мўғулистон, Тунис, Гана, Нигерияда гастроль сафарларида қатнашди. Бундай гастроллар хонанда репертуарининг бойишига, профессионал маҳоратининг ортишига сабаб бўлди. Олимжон ака қўшиқ дафтарини йилдан-йилга бойитиб бориш билан бирга, ўз малакасини ошириш устида ҳам ишлади. 1985 йили Тошкент Давлат Маданият институтига сиртдан ўқишга кирди ва уни аъло баҳоларга туғаллади. Оилали, бола-чақали бўлди. Рафиқаси Раҳимахон Ўзбекистон телевидениесида режиссёр бўлиб ишлайди. Катта ўғли инженерлик, қизи шифокорлик дипломини олиш арафасида. Яна бир қиз ва бир ўғли мактабда

Газетхон илтимосига кўра

ўқишади. Барчаси ота-онага муносиб фарзанд бўлиш арафасида. Энг муҳими, ортда қолган йиллар унга ўз мухлисларини бахшида этди. Айниқса, «Ҳар йилнинг бир баҳори бордир», «Сурнай навоси», «Тинчлик таронаси», «Наврўзи олам», «Чашма», «Йўлим бошлар», «Ер ва диёр таронаси», «Тинчлик таронаси», «Соч», «Азиз ёр», «Дилдорга сўзласам мен», «Кел» каби кўпгина қўшиқлари мухлислари қалбидан мустаҳкам ўрин олди.

Хонанда қўшиқ танлаганда оҳанг ва мазмун уйғунлигига жиддий эътибор беради. Айниқса, Абдулла Орипов, Туроб Тўла, Нормурод Нарзуллаев, Муҳаммад Юсуф каби шоирлар шеърларини қизиқиб мутолаа қилади.

Маълумки, ҳар қандай хонанда дастлабки ижодини кимгадир тақлид қилиб, эргашиб бошлайди. Шу маънода ажойиб санъаткорлар Маъмуржон Узоқов, Комилжон Отаниёзов, Фахриддин Умаров унинг маънавий устозларидир.

— Фахриддин аканинг қўшиқларини куйлаб даврага чиққанман, — дейди Олимжон Орифжонов. — Мен бу санъаткорларни шунинг учун ҳам ҳурмат қиламанки, улар санъатни қаср эмас, ҳаёт деб биладилар. Фақат қўшиқ билан нафас олишни шулардан ўрганганман. Кези келганда, бугунги ёш хонандаларга баъзи тилакларимни айтмоқчиман. Албатта, мени тўғри тушунишларини истардим. Гап шундаки, бугун санъатсевар дўстларимиз учун барча эшиклар кенг очиқ. Истеъдодни намойиш қилиш имкони катта. Кўпгина ёшлар узоқ ўйлаб ўтирмай илгари бошқа бир одам қойиллатиб ижро этиб қўйган қўшиққа қўл урадилар. Тўғри, бир одам айтган ашулани иккинчиси ижро этиши гуноҳ эмас. Лекин ўша олдинги ижродан юқори савияда бўлишига кўзи етсагина, бу ишга қўл уриши лозим, деб ўйлайман. Бошқа ҳолларда одам ўз қўшиғини яратиши керак.

Шубҳасиз, қўшиқ айтиш маданияти ҳар бир хонанда учун белгиловчи фазилатлардан биридир. Шунингдек, О. Орифжонов санъаткор сифатида ўзига қатъий ишонадиганларни қадрлайди. «Агар умримни қайтадан бошлаш мумкин бўлганда ҳам, барибир қўшиқдан бошлардим, — дейди, Олимжон ака. — Менга саҳнадан бошқа йўл йўқ».

Ўз унвонига эга бўлмаса ҳам, ўз услубига, ўз қўшиғига эга бўлган бу санъаткор эл-юрт эътиборини қозонолди. Олимжон Орифжоновга бу ҳақда гапирсангиз, шундай дейди:

— Ижодкорнинг нимага қодирлигини қўшиқлари айтиб туради. Зеро, менинг унвоним — айтилмаган қўшиқларимда.

Биз айтилмаган қўшиқларингиз айтилганларидан зиёда бўлишини тилаб қоламиз.

Гулчеҳра УМАРОВА

ТАНГАЛАР ТАРИХДАН СЎЗЛАЙДИ

Ирпан Тўхтиевнинг «Фан» нашриётида чоп этилган «Тангалар тилга кирганда» рисоласида Ўрта Осиё ва Шарқий Туркистонда XIX асрда содир бўлган тарихий воқеалар нумизматика асосида ёритилади ва шу даврнинг талай воқеаларига аниқлик киритилади.

Бизга тарихдан яхши маълумки, Шарқий Туркистон ва Ўрта Осиё халқлари узоқ асрлар ягона давлат таркибида яшашган. Айниқса, Турк ҳоқонлиги, қорахонийлар давлати ва темурийлар даврида ўлканинг бирлиги янада мустаҳкамланди. XVII асрга келиб Ўрта Осиё ҳудудида уч хонлик пайдо бўлган даврда ҳам, Шарқий Туркистон халқлари ўлкамиз аҳолиси билан иқтисодий, сиёсий ва маданий алоқаларни давом эттиришди. Шу боис ўлка халқлари юритган, шу территорияларда муомалада бўлган тангалар, уларнинг зарб қилиш системаси, вазни ва кўриниши ҳам деярли ўхшаш бўлган. Рисоланинг каттагина қисми ана шундай ўхшаш жиҳатлар ва баъзи даврлардаги ўзаро фарқнинг таҳлил қилишига бағишланган.

Шарқий Туркистон халқлари ҳам бир қанча ҳалокатли босқинларнинг қурбони бўлишган. Дастлаб 1759 йили Маньжур империясининг Цин сулоласи ўлкани истило қилди. Бу ҳақда муаллиф шундай деб ёзади: «Цин сулоласи Шарқий Туркистон халқларининг қўшни халқлар билан бўлган ўзаро маданий ва иқтисодий алоқаларини узиб қўйиш мақсадида Шарқий Туркистонда илгари савдо муомаласида юритилган кумуш ва мис тангаларни йўқ қилди. Кумуш тангаларни қуйма ёмбига айлантириб, мис тангаларни эса қайта қуйиб, 1760 йилдан бошлаб Хитой пулларини чиқара бошлади».

Рисолада Хитой феодал босқинчилик юришларининг дастлабки йиллари ҳақида тангалар тарихидан бўлак, бошқа муҳим тарихий фактлар ҳам учрайди. Масалан, Тянь-Шань тоғининг шимол томонида, Олтой тоғлари атрофида яшовчи жунғор қабилалари номи билан аталувчи Жунғория ва ушбу қабилани хитой босқинчилари томонидан бутунлай қириб ташланиши, Тянь-Шань тоғининг жануб томони эса Кошғария — Олтишаҳар ёки Еттишаҳар деб аталиши, XIX аср ғарбий Европа ва рус манбаларида бу ҳудудни «Малая Бухара» (Кичик Бухоро) дейилишига ўхшаш тарихий далиллар рисоланинг қимматини янада оширган.

Шарқий Туркистонда Цин хонлигининг истилочилик сиёсатига қарши 1760 йилда Кошғарда, 1765 йили Учтурфанда, XIX асрнинг бошлари ва ўрталарида Хўтан ва Ёркентда миллий-озодлик қўзғолонлари бўлиб турди. 1864 йилги кўзғолондан сўнг Цин ҳукмронлигига барҳам берилди ва мустақил Уйғур давлати ташкил этилди. Лекин бу давлат ҳам беш хонликка бўлиниб кетди. Кучар хони Рашид ад-Дининнинг Шарқий Туркистонни ягона давлат сифатида бирлаштириш учун қилган саъй-ҳаракатларидан бирор натижа чиқмади. Рашид ад-Дин мамлакат-иқтисодиётини мустаҳкамлаш учун Кучарда яна ўз номидан мис тангалар зарб қила бошлади.

Турли сиёсий, ҳарбий найранглар, ташкилотчилиги билан ном чиқарган Кошғар ҳокими Ёқуббек 1865 — 67 йилларда Кошғар, Хўтан, Кучар хонликларини бирлаштириш асосида Еттишаҳар мустақил давлатини ташкил этди. Китобда Ёқуббекнинг ҳокимият томон илк қадамидан бошлаб, унинг Кошғар ҳокими бўлиши ва хонликларни бирлаштириш йўлида тутган сиёсати ҳақида батафсил маълумот берилган. Рисолада айтилишича, Ёқуббек Кошғарда олтин, кумуш, мис пулларни ўз номидан эмас, Қўқон хони Саид Султоннинг отаси Маллахон номидан зарб қилади. Бу тангалар Кошғарда чиқарилган бўлса-да, лекин «зарб Қўқон» деб ёзилади. Бу нарса кейинчалик шу давр тарихини ўрганган мутахассисларни кўп чалғитган. Муаллиф «Нима учун Ёқуббек ўз номидан пул зарб қилмади»? — деб савол қўяди ва унга қуйидагича жавоб қайтаради: «Биринчидан, Шарқ мусулмон давлатларининг қонуни бўйича хон авлоди бўлмаган кишилар ўзини хон деб эълон қилиб давлат бошқариш ҳуқуқига эга бўлмаган ва халқ ҳам уни эътироф қилмаган. Иккинчидан, агар улар ҳакимиятни эгаллаган бўлсалар-да, ўз номидан пул чиқариш ҳуқуқига эга бўлмаганлар. Ҳатто бутун Мовароуннаҳр, Эрон, Ироқ, Закавказье, Афғонистон ва Ҳиндистоннинг бир қисмини эгаллаб буюк империя барпо этган Амур Темур ҳам ўз номидан пул чиқара олмай, қўғирчоқ Суюрғатмишхон сўнг Маҳмудхонларнинг номига ўз номини қўшиб танга зарб қилган эди».

Цин империяси дунгон қўзғолонини шафқатсиз равишда бостиргандан сўнг, 1876 йили Цзо Цзун Тан аскарлари Шарқий Туркистонга ҳужум бошлашди. 1877 йили баҳорида босқинчилар Ёқуббек армиясига қарши юриш уюштирадилар ва Ёқуббек яқин надими Ниёзбек томонидан заҳар бериб ўлдирилади. Шундан сўнг Шарқий Туркистон амалдорлари ўртасида ҳокимият учун ички низо кучаяди, бу вазиятдан фойдаланган босқинчилар Кошғарни эгаллашиб, маҳаллий аҳолини шафқатсизларча қирғин қилишади. Босқинчилар дарҳол пул ислоҳотини ўтказишди. Еттишаҳар давлати томонидан жорий қилинган пуллар бекор қилинади ва махсус кумуш ва мис тангалар чиқарила бошланади. Бу жараёнлар рисолада батафсил баён қилинган.

Умуман олганда XIX асрда Шарқий Туркистонда кечган шиддатли воқеалар, ўлка халқларининг миллий мустақиллик учун олиб борган курашлари, энг муҳими ушбу давр нумизматикаси рисолада ҳар томонлама пухта текширилган. Шу боис тангаларни таҳлил қилиш орқали ёритилган мазкур давр тарихи ҳақидаги китоб мутахассисларни ҳам, ўқувчиларни ҳам бефарқ қолдирмайди, деган умиддамиз.

Жалолиддин САФОЕВ

МАНГУ ОБИДА

МАҚБАРА ТИКЛАНСИН!

Маҳаллий халқ Ойқордан қор кетса дастурхондан нон кетади, дейишади. Ойқор — Туркистон тизма тоғларининг энг юксак чўққиси. Айни саратонда қор узоқдан ой шаклида кўринади. Унинг номида ҳам шу манзарага нисбат берилади. Сангзор дарёсининг бир ирмоғи ундан обиҳаёт олади. Бу сойликни қадимдан Боғимозорсой деб атайдилар. Сойликнинг жануб томонига қараб беш юз метр чамаси кўтарилсангиз, томи гумбаз шаклида ёпилган архитектура ёдгорлигига кўзингиз тушади. Бухородаги Сомоний мақбарасини эслатувчи квадрат усулида солинган бу ёдгорлик жаҳонгир Амур Темур номи билан боғлиқ. Ривоятларга қараганда, Темур сафардан қайтаётиб шу ерда тўхташга мажбур бўлибди. Сабаби, жанггоҳларда қаҳрамонлик кўрсатган, неча бор соҳибқиронни омон сақлаб қолган саркардаси шу ерда жон таслим қилибди. Амир қиличнинг кучини кўрсатган лашкарбоши шу сойликка дафн этилибди. Оғир йўқотишдан изтироб чеккан Амир мотам тутибди ва шу ердан мақбара қуришга фармон қилибди. Иморатнинг ғиштлари Самарқанддан қўлма-қўл ташилган эмиш. Мақбара атрофига боғ экилибди. Бу — афсона эмас, ҳақиқатга ўхшайди. Ҳозир ҳам бу гўшада минг йиллик чинорлар қад ростлаб турибди. Боғнинг номида Амир Темур барпо эттирган боғларга ажиб оҳангдошлик бор. Тарихимизда номига қора чаплашиб келаётган Амир Темур боғларини санайверсангиз, ақлингиз шошиб қолади: Боғибаланд, Боғибеҳишт, Боғидавлатобод, Боғидилкушо, Боғижаҳоннамо, Боғизағон, Боғимайдон, Боғинав, Боғичинор, Боғишамол... Тарихда ўтган ҳеч бир ҳукмдордан бунчалар кўп боғ қолмаган бўлса керак. Аксинча, уларнинг аксарияти боғларни қуритган... Боғимозор ҳам Темурнинг саховатидан бир чашма бўлса ажаб эмас! Минг хил нағма билан сайраётган қушлар, шовуллаётган дарахтлар кишини гўё аллалайди, руҳига ором беради. Мусаввирлар яшилликнинг рангини шу ердан олсалар яхши бўларди. Буюк зотлар номи тилга олиниши билан «тарих идеаллаштириляпти» деб аюҳаннос соладиганлар бу ерда бир зумгина ҳордиқ чиқарсалар, шояд қалбларига соғлом мушоҳадалар қуйилиб келармиди?

Мақбарани кўздан кечирамиз. Аввало, шундай баландликда бу каби минорани уч ратишнинг ўзи ҳайратланарли. Афсус, ҳамма нарсанинг ҳам қадрига етавермаймиз. Шу пайт, хаёлингиздан беихтиёр Абдулла Қаҳҳорнинг қуйидаги сўзлари ўтади: «Гуржистонда маданият тарихига оид бўлса, ўлган отнинг тақасини ҳам бахмалга қадаб осиб қўйишар экан». Ахир, қаршимиздаги обида тақа эмас, гавҳар билан тенгку! Шундай бўлмаса, у қачонлар нураб, ер билан битта бўлиб кетмасмиди?! Бу ерда табиат имтиҳонлари ҳам чакана эмас. Ёз аёвсиз куйдиради, қишнинг қаҳратонлари заптига олади, ёмғирлар тинимсиз ювади... Гиёҳлар гумбаз устидан ўз ўрнини топишган. Қушларнинг уялари қўл билан териб қўйилгандек. Бир сўз билан айтганда, нодир санъат намунаси ўз ҳолига ташлаб қўйилган. Бизнинг давримизда отнинг тақасичалик қадр тополмаган бу мақбара бир сиқим порох қурбони бўлишига оз қолди. 1986 йилнинг ўрталарида мана шу ўрта аср ёдгорлигига диний тус беришиб портлатиб юборишмоқчи бўлишди. Ўтмишни билмайдиган, ҳурмат қилмайдиган кимсалар қилмоқчи бўлишди, бу ишни! Хайрият, тарихимизнинг жонкуярлари ҳам бор экан. Бахмал районидаги «Партия XXIV съезди» совхози директори Мустафоқул Олимов шундай жонкуярлардан бўлиб чиқди. Раҳбарлик қилаётган хўжалик ҳудудидаги тарихий бинони у жон-жаҳди билан ҳимоя қилди. Фикрларини СССР Олий Советининг 1976 йил 29 октябрдаги «Тарихий ва маданий ёдгорликларни сақлаш ва улардан фойдаланиш» тўғрисидаги қонуни билан исботлади. Ёдгорликка зарар етказган шахслар маъмурий жавобгарликка тортилишини эслатиб, «ишбилармон»ларнинг понугини пасайтириб қўйди.

Боғимозорда, тоғлар бағридаги меъморлик дурдонасига сайқал беришимиз, кўз қорачиғидай асрашимиз керак.

Пардабой ТОЖИБОЕВ

1990 ЙИЛ, 17 АВГУСТ, № 33 (3085)

ДАВЛАТ ТИЛИ ҲАҚИДАГИ ҚОНУН ҚАНДАЙ БАЖАРИЛМОҚДА?

Азиз ўқувчи! Нигоҳингиз ушбу суратларга тушганда қалбингизда нималар кечди? Балки Сиз, суратларда акс этган корхонада меҳнат қиларсиз, балки шу кўчада яшарсиз? Бунақа лавҳаларни кўриб кўзингиз тугул, қалбингиз ҳам қотиб кетгандир. Бўлмаса, тилимиз Давлат мақомини олганига бир йил бўлаётган бўлса-ю, биз ақалли унинг энг оддий бандларини ҳам амалга ошира олмасак!

Қардош жумҳуриятларда барча шаҳарлар ва кўчаларнинг тарихий номлари дадил тикланаётган, айрим сохта «арбоб»ларнинг ҳашаматли ҳайкаллари кўздан пана қилинаётган бир пайтда, биз ҳамон юқоридан ишора кутмоқдамиз. Пойтахтимизнинг шоҳ кўчалари ва майдонлари номи ошкоралик тарозусига дош бера олмаётган, қадимий шаҳарларимизни вайрон қилган кишилар номи билан аталаётганлигини фақат лоқайдлигимиз билан изоҳласак, бу жуда камлик қилади. Бу — бизнинг тарихимиз, ота-боболаримиз ва ўзимизнинг қадр-қимматимизни билмаслигимиз оқибатидир. Кўзимизни очайлик, қайта қуришни жадал амалда татбиқ этайлик. Шунда тилимиз тезроқ қаддини тиклайди.

С. МАҲКАМОВ суратга олган

СОҒИНЧ

Ошкоралик, қайта қуриш туфайли чет эллар билан муносабатларимиз ўзгармоқда, борди-келдилар йўлга қўйилмоқда. Хорижда яшовчи ватандошларимиз ўзларининг ота юртларига келиб кетаётирлар. Бу улар билан бирга бизнинг ҳам кўксимизни севинчга тўлдирмоқда.

Ана шундай ватандошларимиздан бири Абдуллажон Исмоилжон ўғли Аҳмадбек ал-Туркистонийдир. У киши Саудия Арабистонининг Тоиф шаҳрида яшайдилар. Абдуллажон аканинг ота-онаси андижонлик, улар Сталин қатағони йилларида ватанидан чиқиб кетишган. Бир неча кундирки, Абдуллажон ака ота юрти Ўзбекистонда юрибди. У киши «Ватан» жамиятида, Ўрта Осиё ва Қозоғистон мусулмонлари Диний бошқармасида бўлдилар. Ўзбекистон ССР халқ шоири Рамз Бобожон, «Ватан» жамиятининг ходимлари Одилжон Бўрибоев, Аҳмаджон Луқмонов ва бошқа кишилар, диний бошқармада эса муфти Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф, бошқа уламолар билан суҳбатлашдилар.

Мухбиримиз Абдуллажон Исмоилжон ўғли билан учрашиб, таассуротларини сўзлаб беришни илтимос қилди.

— Онадан туғилганимдан бери илк бор она юртимга келдим, — дейди у киши. — Тошкент қўналғасига оёғим текканида беихтиёр кўзларимдан ёш чиқиб кетди. Шу кунларга етганимдан оллоҳга минг шукурлар айтдим.

Тўғриси, илгари Ўзбекистон ҳақида тасаввуримиз бўлакча эди. Кейинги йилларда борди-келдилар анча ривожланди. Айниқса, бу йил Қурбон ҳайитида Ўрта Осиё жумҳуриятларидан беш юз киши ҳажга боргани бизнинг тасаввуримизни тамоман ўзгартириб юборди. Ҳажга борган ватандошларимиз билан кўришиб, суҳбатлашиб, уларни меҳмон қилиб кўп нарсаларни билиб олдик. Зотан, улардан бир қисми бизнинг меҳмонхоналарда турдилар.

Саудияда тўрт юздан ошиқ ўзбеклар бор. Биз тилимизни ҳам, урф-одатларимизни ҳам сақлаб қолганмиз. Моддий тарафдан нолийдиган жойимиз йўқ. Аммо ватан соғинчи сира қалбимизни тарк этмайди. Мусофирнинг елкаси қисиқ, деган мақол бор арабларда. Шунга ўхшаб биз ҳам энг нозик жойларда мусофир эканимиз билиниб қолади. Болалигимизда фалончи фалон гуноҳи учун ўз юртидан сургун қилинипти, деб эшитсак, ҳайрон қолардик, бу юртда яшади нимаю у юртда яшади нима, деб. Ўзимиз мусофир бўлгач, ақлимизни танигач англадикки, ватандан айрилиш энг оғир дард экан. Отам раҳматли «бир оёғим Андижон тупроғига тегсаю иккинчиси тегиб улгурмасаям вафот этсам армоним йўқ», дер эдилар. Афсуски, армон билан кетдилар. Онам саксондан ошдилар. Она юртга борай дейди, аммо қуввати етмайди. Бизга насиб этганидан хурсанд у киши ҳам.

Марғилонда онамнинг укаси — тоғам Баҳромбек бор эди. Онам бечора укасига мактуб ёзиб берган эдилар. Онамнинг саломини, мактубини топширай, тоғамни зиёрат қилай, деб Марғилонга борсам, бир неча кун олдин, яъни биз Тошкентга келган куни у киши оламдан ўтган эканлар. Минг афсуски, у кишининг дийдорини кўриш насиб этмади...

«Ватан» жамиятидаги суҳбатларимиз кўп мароқли бўлди. Ўрта Осиё ва Қозоғистон Диний бошқармасида муфти Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф ҳазратлари билан қилган гурунгимиз эсдан чиқмайди. Ўрта Осиё мусулмонларининг ҳажга боришида жонбозлик қилганлари учун мен у кишига кўп ташаккур айтаман.

Бу ишлардан биз — хориждаги, жумладан, Саудиядаги ўзбеклар ниҳоятда хурсандмиз. Бир тилагимиз борки, ўзбек адибларининг асарлари бизга кўпроқ борса, ўзимиз, фарзандларимиз ўқиб турса кўп улуғ иш бўлар эди. Ўйлаймизки, бу ишлар ҳам изга тушиб кетади.

Сўзимнинг охирида бизни (оилам билан келганман) таклиф этган «Ватан» жамиятининг мутасаддиларига, Ўзбекистон раҳбарларига, бутун ўзбек халқига ўзимизнинг миннатдорлигимизни изҳор этаман.

Абдуллажон Исмоилжон ўғли ҳафтаномамиз муштарийларига ўзининг дил сўзларини ёзиб берди: **«Ўзбекистон адабиёти ва санъати»нинг муштарийларига шул ватаннинг бир фарзанди сифатида қизғин миннатдорчилигимни билдираман».**

بسم الله الرحمن الرحیم
(اوزبکستان ادبیاتی و صنعتی)
مشترلریگه شول وطن نینگ بر فرزندی
سفتده قیزغین منندارچیلیکمنی بلدرمن
عبدالله جان اسماعیل جان احمدبیک
الترکستانی
1990-8-13

ҚАРДОШЛАР КОНЦЕРТИ

Ўзбекистон ССР Маданият вазирлигига қарашли жумҳурият миллатлараро маданият маркази кўп хайрли ишлар қилмоқда. Бу ерда ўнта шундай марказ бор. Шулардан бири озарбойжон маданият марказидир.

Яқинда озарбойжон маданият марказининг илтимосига биноан Озарбойжоннинг Саляни районидан бир гуруҳ санъаткорлар жумҳуриятимизга ташриф буюрдилар. «Моҳирлар» деб номланган бу ансамбль оилавий бўлиб, озарбойжон халқ қўшиқларини, замонавий ашула ва рақсларни ижро этадилар. Ансамблни Озарбойжон ССР Маданият вазирлиги ўз ҳисобидан жўнатган.

Ансамбль қатнашчилари Тошкент, Сирдарё, Самарқанд вилоятларининг бир қанча шаҳарларида ўз концертларини намойиш қилдилар.

— Озарбойжонлик қардошларимизни, — дейди миллатлараро маданият марказининг бўлим мудири Озод Каримов, — ҳамма жойда томошабинлар самимий кутиб олдилар. Айни вақтда меҳмон санъаткорлар бу сафардан ғоят мамнун бўлдилар. Хусусан, Самарқанд шаҳри, у ердаги қадимий обидалар қардошларимизда катта таассурот қолдирди, олам-олам ҳаяжон билан қайтдилар.

Меҳмонлар пойтахтимизнинг бир неча саноат корхоналарида бўлиб, ишчилар билан суҳбатлашдилар, куй-қўшиқлари билан уларни хушнуд этдилар. Тошкентдаги М. Горький ва Улуғбек номидаги маданият ҳамда истироҳат боғларидаги концерт барчага манзур бўлди. Улар Орол жамғармасига ҳам ўз ҳиссаларини қўшдилар.

Бундай учрашувлар, маданий тадбирлар халқларимиз ўртасидаги дўстлик ва ҳамкорликни мустаҳкамлашда муҳим аҳамият касб этади.

СУРАТЛАРДА: ансамбль қатнашчилари саҳнада.

Р. АЛЬБЕКОВ суратга олган

ДОРБОЗЛАР БЕЛЛАШУВИ

Кейинги пайтларда халқ ижодиётини ривожлантириш ва омма ўртасида тарғибот қилиш ишлари яхши йўлга қўйилмоқда. Бу борада Ўзбекистон ССР Маданият министрлиги ҳамда халқ ижоди ва маърифий-маданий ишлар жумҳурият илмий-методик маркази ҳамкорликда қатор тадбирларни амалга оширмоқда. Яқинда Шаҳрисабзда ялла, лапар ва якка соз ижрочиларининг жумҳурият кўрик беллашуви бўлиб ўтган эди.

Бугун Гулистон шаҳрида ўзбек дорбозларининг кўрик-беллашуви бошланади. Унда барча вилоятлардан келган таниқли дорбозлар қатнашадилар. Беллашув 20 август куни ниҳоясига етади. Беллашувни баҳолашда таниқли дорбозлар ва мутахассислардан иборат ҳакамлар ҳайъати иш олиб боради. Бу тадбир ҳам халқ ижодиётини янада ривожлантириш йўлида қўйилган дадил қадамлардан биридир.

Дорбозларга беллашувда омад тилаймиз!

ГАБРИЭЛ МУЛЛОҚАНДОВНИНГ 90 ЙИЛЛИГИ

МОҲИР ХОНАНДА ВА СОЗАНДА

Октябрь инқилобига қадар халқ санъаткорлари, жумладан, Бухоро яҳудийлари орасидан чиққан санъаткорларнинг аҳволи аянчли эди. Инқилобдан сўнг улар ҳурмат-эътибор топди. Шундай ҳофизлардан бири Левича ҳофизнинг шогирди, халқ таҳсинига сазовор бўлган санъаткор Габриэл Муллоқандов эди. Ҳозир орамизда бўлганида у 90 баҳорни кўрарди. Г. Муллоқандов Самарқанд шаҳрида таваллуд топди. Унинг қалбида санъатга ҳавас эрта уйғонди. Таниқли ҳофиз, хонанда ва созанда, Шашмақом билимдони Леви Бобохоновга шогирд тушди. Амалий машқлар асосида Шашмақом сирларини ўрганди ва ўз ижро услубини яратишга ҳаракат қилди. «Истеъдодли ҳофиз Габриэл Муллоқандов тожик, ўзбек, озарбойжон, туркман халқлари қўшиқларини ўзгача дард, алоҳида меҳр билан куйлайди, — дейди СССР халқ артисти Булбул Мамедов. — Бу жиҳатдан унга ҳавас қилса арзийди».

Турли тилларда куйлаш, куйлаб ўша тиллар вакилларини мафтун этиш ғоят мушкул. Бу қийин юмушни Габриэл уддалаган. У соатлаб бетиним куйлай оладиган қобилият эгаси эди. Муллоқандов хониш қилганида гўё қўшиқнинг ҳар бир сўзи тингловчи қалбига кириб борарди. Унинг мухлислари «Габриэл қўшиқ айтганида овози зарбидан дарахт шохлари қисирлайди», деб муболаға қилишарди. Табиийки, Габриэл Муллоқандов Бухоро ҳамда Самарқанд мақомчилари ижро йўлини чуқур ўзлаштирган эди. Айниқса, «Ушшоқ», «Самарқанд ушшоғи», «Тошкент ироғи», «Қашқарча», «Қашқарчаи Сарвиноз», «Гулизорим», «Талқини сабо», «Сарвиноз», «Наврўзи сабо», «Мўғулчаи сегоҳ», Мўғилчаи бузург», «Талқини мўғулчаи сегоҳ», «Турки қашқарчаи сарвиноз» каби ашулаларни қиёмига етказиб хониш қиларди. Бундан ташқари, танбур, дутор, тор ва доирани моҳирона чертар, иқтидорли созанда сифатида ҳам довруғ қозонганди. У халқнинг музика меросини яхши билар ва кўз қорачиғидек асраб-авайларди. Габриэл Муллоқандов санъатимизнинг бутун бир авлодини тарбиялашга улуш қўшди. Жумладан, ўз фарзандини ҳам таниқли санъаткор бўлиб етишишига эришди. Тожикистон ССР халқ ҳофизи Нерё Аминов, Тожикистон ССР халқ артисти Барно Исҳоқова, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артистлар Сирож Аминов, Исҳоқ Катаев, Наби Юсупов ва бошқалар Габриэл мактабидан сабоқ олиб маҳорат пиллапоясига кўтарилганлар.

Габриэл Муллоқандов 1921—1923 йилларда Самарқанддаги Бухоро яҳудийлари клубида хизмат қилди. 1932—1935 йилларда ўзбек давлат музикали театрида хонанда ва созанда бўлиб ишлади. 1935—1941 йилларда эса Самарқанддаги яҳудийлар театрида актёр сифатида роллар ижро этди. 1950 йилгача Ўзбек давлат филармониясининг солисти бўлди.

Ҳофизнинг ижрочилик маҳорати билан москваликлар 30-йиллардаёқ танишган эдилар. У 1930 йилда Ватанимиз пойтахтида бўлиб ўтган СССР халқлари театрларининг биринчи олимпиадасида, 1937 йилда эса ўзбек адабиёти ва санъати декадасида иштирок этди. Ижодкорнинг халқ санъатини ривожлантиришга қўшган ҳиссаси юксак баҳоланди. У «Ўзбекистон ССР халқ артисти» деган фахрий унвонга сазовор бўлди, «Ҳурмат белгиси» ордени билан тақдирланди. Габриэл Муллоқандов 1971 йилда Самарқандда вафот этди. Хотирасини абадийлаштириш мақсадида Самарқанд кўчаларидан бири санъаткор номи билан аталади.

Абрам АБАЕВ

АФҒОНИСТОНДА ЯРАТИЛГАН ЛУҒАТ

Ўзбекистон жумҳурияти кўп йиллардан буён қўшни Афғонистонга техникавий ёрдам кўрсатмоқда. Чунончи, Ўзбекистон ССР Мелиорация ва сув хўжалиги министрлиги 50-йиллардан бошлаб Афғонистонда ирригация объектларини лойиҳалаштириш, қуриш ва фойдаланишга топшириш бўйича бош пудратчилик вазифасини бажариб келди. Ана шу давр ичида ўзбек ирригаторлари Афғонистоннинг 20дан ортиқ ирригация объектларида иш олиб бордилар. Шубҳасиз, ана шу иқтисодий-техникавий ҳамкорлик учун асосий воситачилик вазифасини ўтовчи турли фан соҳалари бўйича яратилган луғатлар, қўлланмалар, дари-русча, русча-дари, пашту сўзлашув луғатларини яратиш зарурати туғилди. Бу хайрли иш кейинги йилларда айниқса авж олди. Бунинг самараси ўлароқ Л. Н. Киселёв ва В. И. Миколайчикнинг «Дари-русский словарь» (Москва, 1978), тилшунос олим Шубладзе таҳрири остида чоп этилган ирригация ва дренаж бўйича кўп тилли луғат (Москва, 1978), М. Ф. Слинкин (Москва, 1981), Х. У. Уралов (Кобул, 1981) ҳамда К. А. Лебедев, Л. С. Яцевич, М. А. Конаровский (Москва, 1983) сингари муаллифларнинг соҳа, икки ва уч тилли луғатлари иқтисодий, техник ва маданий алоқаларимизнинг маҳсули сифатида вужудга келди.

Ана шу луғатлар қатори 1979 йили совет таржимони Субҳон Шарипов томонидан яратилган русча-дари ирригация луғати бу соҳада илк қадам бўлди. Бироқ у бошқа техника истилоҳлари, кундалик турмушда учровчи сўзларнинг мавжудлиги ва тўлиқ эмаслиги туфайли талабга жавоб беролмай қолди. Шароитнинг ўзи янги, ҳар томонлама кенг, соф ирригация ва унга тегишли тармоқларни лойиҳалаштириш бўйича зарур бўлган истилоҳларни қамраб олган луғат яратишга ундарди. Афғонистон давлат нашриёти томонидан 1986 йили нашр эттирилган «Русско-дари ирригационный словарь» шу соҳада ҳозиргача тузилган луғатларнинг энг мукаммали бўлиб, геология, гидрогеология, гидрология, тупроқнинг мелиоратив ҳолатини ўрганиш ва бошқа соҳа терминларидан иборат. Зикр этилган соҳа истилоҳларини, атамаларини билмасдан туриб мутахассис бўлиш, лойиҳалаштириш, қурилиш ишлари ва ирригация объектларидан фойдаланиш каби бир-бирига чамбарчас боғланган шохобчаларни тасаввур қилиш қийин. Ана шундай вазифани Афғонистон ирригация ва сув хўжалиги министрлиги қошида бир неча йил таржимонлик қилган ЎзФА Тил ва адабиёт институтининг катта илмий ходими, филология фанлари номзоди Ҳасан Қудратуллаев ўз зиммасига олди. Муаллиф кўп йиллар давомида шахсан тўплаган рус тилидаги сўз-терминлар, уларнинг дари тилидаги муқобиллари ва таржималари луғатнинг асосий картотека фондини ташкил этган. Булардан ташқари, сўзлик тузишда Афғонистонда хизмат вазифасини ўтаётган совет инженер-ирригатор мутахассислари ва уларнинг афғон ҳамкасб дўстлари катта ёрдам кўрсатганлар. Натижада ирригацияга оид 28 мингдан ортиқ термин тасниф қилиниб, фақат етти мингга яқин фаол барқарор истилоҳ луғатдан ўрин олди.

Тайёр луғатнинг лойиҳаси Кобул политехника институти, Афғонистон Фанлар академияси, ирригация ва сув хўжалиги министрлиги қошидаги совет ҳамда афғон мутахассислари муҳокамасидан ўтказилиб, олимлар таклифлари асосида қайта кўрилди, тўлдирилди.

Луғат 7 мингга яқин истилоҳдан ташқари, шартли гидравлик белгилар, ўлчов бирликлари, ҳижрий (қуёш) календарининг исавий календарь билан тафовути ва дари тилида ишлатиладиган географик жой номлари, атамаларни ўз ичига олади.

Луғатга тартиб беришда автор аввал тузилган луғатларга мурожаат этиб, тўпланган бой тажрибалардан фойдаланган. Русча терминлар луғатда алфавит тартибида берилиб, изоҳланмиш термин алфавит-уя системаси асосида изоҳланади, яъни бош мақола (термин) якка ҳолатда, кейин сўз-бирикма (термин-бирикма) сифатида изоҳланади.

Масалан:

Банкет — джабҳа, суфҳа
верховой — фавқони
дренажный —..зобури...

Муаллиф луғатни тартиб беришда ҳар икки тил имкониятларидан келиб чиққан ҳолда қуйидаги принциплардан фойдаланади:

1. Бош мақола-термин, яъни изоҳланмиш сўз келтирилиб, унинг изоҳи соф дари тилида берилади. Масалан: **амортизация — эстеҳлок; амплитуда — домана; анализ — таҳлил, таджзия; аппарат — дастгоҳ; арматура — сех; аналог — шабеҳ ва бошқалар.**

2. Бош мақола-термин изоҳланишда дари ва русча-интернационал сўзлар орқали берилади: **баланс — тавозун, булонс; анкер — анкар, лангар; барометр — фешорсандж, борумитар** каби.

3. Бош сўз дари тилида изоҳланганда тўғридан тўғри, баъзи фонетик ўзгаришларга учраган ҳолда берилади: **батометр — батумитар; бульдозер — болдузар; бюджет — буджа; гидролиз — ҳойдрулиз; гидрология — ҳойдрулуджи** кабилар.

4. Бош мақола-термин таркибли бўлса, икки-уч сўз орқали изоҳланади: **рыбонакопитель — ҳавзе джам конандае моҳи** каби.

5. Изоҳланмиш сўз дари тилига кирган инглиз техник атамалари билан изоҳланади: **вентиль — вол, пич; вакуум-насос — пампехалойи** каби.

6. Сўз-термин изоҳланганда аналитик сўз ясаш усули билан изоҳланган: **комплектация — компликт кардан; консолидация — таҳкем намодан; вулканизировать — волканис кардан** кабилар.

Албатта, ҳар қандай луғат камчиликдан холи бўлмаганидек, бу луғатда ҳам баъзи камчиликлар мавжуд. Масалан, **мелиорация почв** транслитерацияда «эслоҳоте хок» деб изоҳланган, аммо дарида «умрони хокҳо» тарзида изоҳланадики, бу тушунарсиз бўлиб қолган. Луғатда транскрипция қоидаларига амал этилмаган, натижада **о, у, ў** унли фонемалар «о» тарзида берилган. Бу эса ўқувчига баъзи қийинчиликларни туғдиради.

«Русча-дари ирригация терминлари луғати» ирригация ва мелиорация соҳасидаги ишларнинг натижаси бўлиб, амалий жиҳатдан катта аҳамиятга молик. Шунинг учун луғатни нашр эттириш, уни кенг китобхонлар оммаси ва мутахассисларга етказиш зарур масалалардан биридир.

Ҳозиргача Совет Иттифоқида ирригация-мелиорация соҳасида луғат тузилмаганлигини инобатга олсак, ушбу зарур қўлланмани кенгайтириб Москвадаги «Русский язык» нашриётида нашр эттирган маъқул. Ҳ. Қудратуллаевнинг «Русча-дари ирригация терминлари луғати» Кобул шаҳрида нашр эттирилган бўлса-да, ҳатто Афғонистоннинг ўзида ҳам камёбдир. СССРда эса бу китоб тарқалмаган.

Яна бир истак. Ҳозир ўзбек тилида ирригацияга оид яратилаётган илмий ва оммавий асарларда, рус тили ва бошқа тиллардан таржималарда ўзбек тилида ирригация сўзлари луғатининг йўқлиги туфайли терминлар чалкаш ишлатилиб келинмоқда. Агар Ҳ. Қудратуллаев луғати заминида «Русча-ўзбекча ирригация луғати» тузилиб, нашр этилса хайрли иш бўлар эди.

Исҳоқ НОСИРОВ,
Зиёдулла ҲАМИДОВ,
филология фанлари номзодлари

ЁШ ИЖОДКОРЛАР ЙИҒИЛИШИ

Яқинда ЎзССЖ Ёзувчилар уюшмасининг Наманган вилояти бўлимида ижодкор ёшларнинг бўлажак жумҳурият семинарига бағишланган йиғилиши бўлиб ўтди. Йиғилишни шоир Ҳабиб Саъдулла очди. Ёзувчилар уюшмаси вилоят бўлимининг котиби Эргаш Ёндош маъруза қилиб, ижодкорларнинг асарларидан айримларини таҳлил этди. Ёш қаламкашлар ижоди кенг муҳокама қилиниб, жумҳурият ёш ёзувчилари семинарига номзодлар белгиланди.

Йиғилишда шоир-ёзувчилардан Ҳусниддин Шарипов, Ёқубжон Аҳмаджонов, Абдуғани Абдувалиев, Боқи Мирзо, Аҳмад Тошхўжаев ва бошқалар қатнашдилар.

ЯХШИ ГАП ЁҚМАС...

КЕЧА ИШХОНАМИЗДА мажлис бўлиб ўтди. Залда одам ғиж-ғиж. Вой-ву, бундай ҳолатни кўриб ҳайрон бўлиб ёнимда ўтирган Неъматилладан сўрадим:

— Тинчликми, нима гап? Маърузага ҳам шунча кўп одам келадими?

— Э, Ҳусниддин-эй, соддасан-да ука, мажлисдан кейин маош тарқатар экан. Яна гўшт, колбаса, шакар деган нарсаларни сотишар эмиш. Кимда-ким мажлисга кирсагина бу нарсаларни олишга ҳаққи бор эмиш.

Ниҳоят тўпга ўхшаган юмалоқ киши минбарга кўтарилди.

Залда гулдурос қарсаклар овози янграды.

Ҳали нотиқ бир оғиз гапирмасдан одамлар қарсак чалишяпти, демак, бу одамда бир гап бор.

Нотиқ кўзойнагини тақиб гап бошлади:

— Ҳурматли ишчилар! Бугун сизлар билан бирга оилада учраб турадиган воқеалар, яъни эр ўз хотинига бўлган муносабати тўғрисида суҳбатлашамиз. Олдин сизлар билан савол-жавоб ўтказсак. Хўш... биринчи савол:

— Қани, сиз айтинг-чи, духоба шим кийиб ўтирган йигит, қачон сиз умр йўлдошингизга меҳрибонлик қилиб кўнглини кўтаргансиз?

Духоба шим кийиб олган Холмат Жўраевич қизариб, уялиб-тутилиб, «Тўйимиздан олдин ҳиндча киноға олиб тушганман», — деди.

— Яхши! Хўш, тўйингиз бўлиб ўтганига қанча бўлди.

— Қанча йил бўлди, дейсизми? Тўйимиз ер қимирлаган йили бўлганди... 25 йил бўлибди-я.

— Э яшаворинг-е, ўтакетган меҳрибон эр экансиз-да. Қани, сиз жавоб беринг-чи, сақич чайнаб ўтирган окам. Қачон хотинингизни хурсанд қилгансиз?

Мудиримиз Шавкат Аҳмедович тутилиб:

— Кимнинг хотинига, қайси хотинимга?.. Учта хотиним бор. Ҳаммаси мендан хурсанд, — деб юборди.

Шавкат Аҳмедовичнинг жавобини эшитган нотиқнинг кўзойнаги пешонасига чиқиб кетди-ёв.

Залдагилар менга ҳам савол бериб қолмасин деб, биров газета билан юзини беркитса, бошқаси шифтдаги қандилларга қараб ўтирибди. Яна бошқаси пашша ўлдиряпти. Энди мени биласизлар, азизлар, мен беркиниб ўтирадиган қўрқоқлардан эмасман. Қора кўзойнагимни тақиб олиб нотиқни кўзига бақрайиб ўтирдим. Билмадим нотиқ мени кўр деб ўйладими, иш-қилиб савол бермади.

Хуллас, мажлисни мириқиб тингладим, тўғрисини айтсам, маъруза менга қаттиқ таъсир қилди. Бундай ўйлаб қарасам, хотинимнинг кўнглини кўтариб хурсанд қилмаганимга ҳам анча бўлибди. Нима қилай, иш билан овора бўлиб, хотинимнинг борлигига ҳам эътибор бермай қўйибман. Энди бугундан бошлаб иложи борича хотинимни қувонтириб юраман, деб ўзимга сўз ҳам бердим. Рўзғорга майда-чуйда, хотинимга кўйлак харид қилиб уйга келдим.

Эшик қўнғироғини босиб: «Хоним, очинг, кўзингиз тўрт бўлиб кутган эрингиз келди», — десам, ичкаридан: «Ҳа яна ғижжақ бўлиб, ичиб келибди-я», деган овоз эшитилди. Эшик очилиб, қўлларини белларига қўйган хотиним кўринди: «Ичмай заҳар ичинг, ўзи сизга гап таъсир қиладими?!»

— Э, хотинжон, нега унақа дейсиз, магазинда ичимлик деган нарсанинг ўзи йўғу! Сиз яна ичдингизми, дейсиз.

— Магазинга кирмаган бўлсангиз, пивохонага кириб ўтгансиз, кўзингиздан билиняпти.

— Пивохона қолибдими, ҳозир хотин, ҳаммасини беркитиб, ўрнига музқаймоқ сотишяпти.

Хотиним бўш келмайди: «Э, ичаман деган одам, ер тагидан топиб бўлса ҳам ичади. Жуда бўлмаса қимиз ичгансиз».

—Қимиз?! Қимиз қолибдими ҳозир, у замонлар ўтиб кетган. Олдин Қўйлиқ бозорига шундай кираверишда қозоқ кампирлар ўтиришарди: «Кел, жигит, қимиз ичасин-бе!» — деб. Хотинжон, нега менга ишонмайсиз? Ахир сиз дунёда энг яхши кўрган хотинимсиз-ку.

— Ҳо-о, ўтган куни манови бузуқ «запорожец»имни ўнта сендақа хотинга алмаштирмайман, дегандингиз, бугун жа ўзгариб қолибсизми-а?! Ул-бул нарса керак бўлса, шунақа тилёғламалик қиласиз. Йўқ, овора бўлманг, пул бермайман.

— Э, пулингиз керакмас, хотин, сиз мени тўғри тушунсангиз бўлгани.

— Вой, яна пулингизни олдириб қўйдингизми?

— Қанақа пул? Пулим ёнимда турибди. Биласизми, мен бугун қайтадан туғилгандекман.

— Дадаси, ҳовлиқаверманг, нима бало, лотореяга ул-бул нарса чиқдими?

— А, мен тоғдан келсам, сиз боғдан келасиз-а, хоним, ўн етти йилдан бери лотореяўйнаб уч сўмлик шиппак ҳам чиқмаган. Келинг, хоним, қўйинг шу гапларни, бугундан бошлаб янги ҳаётни бошлайлик.

— Янги ҳаёт?! Янги ҳаётни неча марта бошлайсиз, уятсиз, тўртта болангиз бор-а! Яна бошқа хотинни топдингизми?! Янги ҳаёт эмиш! Сизда бет деган нарса борми?

— Хотин-эй, жуда соддасиз-да, бошқа хотинни бошимга ураманми, ўзи сизни зўрға эплаяпман-ку. Хоним, сиқилаверманг. Ҳов, эгнингиздаги кўйлакни қачон тиктирдингиз, бунча чиройли...

— Савил, аввал ўзингизга боқинг. Шимингизни қаранг, пижамага ўхшаб кетибди-ю тағин мани устимдан кулмоқчи бўласиз. Эгнимдаги кўйлак эмас, эски халат-ку! Аввал сочингизни эпланг... Худди қумқоғоз билан ишқалаб қўйгандек силлиқ, дўппи кийсангиз, сирпаниб тушиб кетади.

Шу ерга келганда чидай олмадим, бақириб юбордим. Ахир шунча йилдан буён бир марта сизлаб, яхши гапирдим. Начора, аввалги йўлга ўтайлик-чи:

— Ҳе, яхши гап ёқмас хотиндан ўргилдим-эй. Боятдан бери сизлаб яхши гапирсам, минғиллаб одамнинг жиғига текканинг-теккан. Шу қилганингга кўчага чиқиб ростдан ичиб, бир маст бўлиб келай. Кейин эшитасан мендан яхши гапларни!

КЎЧАГА ЭНДИ отланган эдим. Хотиним ялиниб қолди: «Жон, дадаси, қўйинг, ҳозир чой дамлаб бераман, кўчага чиқманг!»

Ана айтдим-ку, хотинга яхши гап ёқмайди, деб, тўғрими?

Ҳусниддин ҚОЗОҚОВ

Шукур ҚУРБОН

ТУРТКИЛИКЛАР

Бу кўрпанинг бургалари вояга етган,
Воҳ! Вояга етган ҳам — қон сўришга ўтган.
Тухум қўйган ҳар бири юз ва минглаб ҳатто,
Ҳаромилар қоним сўриб болалаб кетган.

●

Бу дайди мушуклар мунча кўпайди,
Етар ҳар бурчак, кавакда пусиб.
Иримчи эмасман, яхшилар, айтинг,
Энсам қотирмасин йўлимни тўсиб.

●

Мен чиқдим олис ва қутлуғ бир йўлга,
Эътибор қилмайман баъзан ўнг-сўлга.
Ҳурган ҳар итни тош олиб қувласам,
Қачон етиб боргум, ахир манзилга.

●

Бу аёл эрига хиёнат қилди,
Бадани жонидан кўпроқ эзилди.
Ўзни оқламоқчи бўлди, тилига —
«Эрим — ёмон! » — деган ёмон сўз келди.

●

Бу гумон бандаси тушидан қўрқар,
Нарсалар шаклидан, тусидан қўрқар,
Миямни чўқиб еб қўймасмикин деб,
Бошига қўнган бахт қушидан қўрқар.

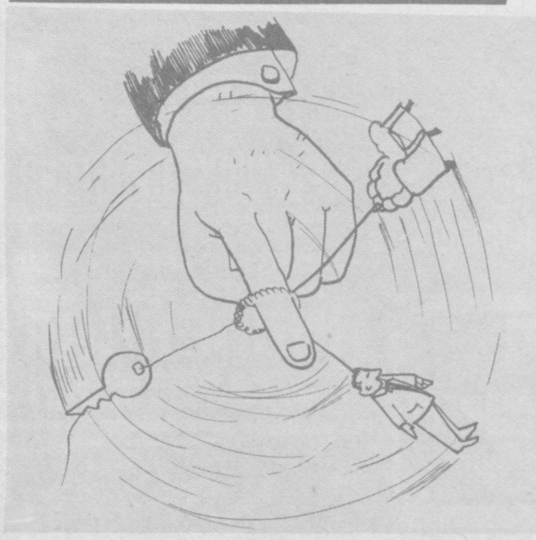

Рассом А. НОРХУЖАЕВ

Ҳабиб РАҲМАТ

МИТТИ ШЕЪРЛАР

ЧУМЧУҚНИНГ ФИКРИ

«Қушни асранг» —
ишонмайман
бундай қуруқ хитобга.
Бир кун кириб қоламиз
биз ҳам «Қизил китоб»га.

ЖУМБОҚ

Тикан ҳам бир ўсимлик
Тиғига боқ,
Меҳрга зор ўсгандан
балки шундоқ.

ҒАЛАТИ-А

Ойим менга еги деб,
ҳар нима қўйиб кетди.
Ебман,
ебман ҳаммасин
воҳ, қорним тўйиб кетди.

ОРОЛИМ

Нокас эртанг ўйламай
Фақат бугун деб шошди.
Сен уларга ишондинг
пешонангни шўр босди.

ПЎПИСА

— Тўполон қилма,
укол қиламан,
жим ўтирасан шунда.
— Укол қилсангиз,
жим ўтирмайман,
йиғлайман унда.

ҚАМАЛГАН УЙ

Абдуллажон катта уйни,
қулфлаб қўйди.
Барно дер: — Вой акам
уйни
қамаб қўйди.

ИСИТМАЛИ СУВ

Тоғорада илиқ сув,
Қўл суқиб Мубор,
Қаранг, сувни, дейди у
Иситмаси бор.

Михаил ЖВАНЕЦКИЙ

БУНДАЙ ЯШАБ БЎЛМАЙДИ

ҲАНГОМА

Бизнинг туриш-турмушимизни бир ибора лўнда қилиб ифодалайди: «Энди бундай яшаб бўлмайди».

Бошда биз бу иборани қўшиқчилар ва ҳажвгўйлардан, сўнгра носир ва иқтисодчилардан, бугунга келиб эса ҳукуматдан эшитдик.

Бизнинг мардум бу иборани уч юз йил бурун ҳам эшитган, икки юз, юз йил аввал ҳам эшитган, ва, ниҳоят, етмиш йил бурун эса унга нима деб маслаҳат берган бўлсалар, шуни қилган. Зотан, энди бундай яшаб бўлмайди... Ўшандан бери бу иборани у ҳар куни эшитади.

Қандай яшаган бўлмасин, энди бундай яшаши мумкин эмас. Қандай яшаш кераклиги масаласига келганда эса фикрлар бўлиниб кетади. Ҳув у томонда, дўнгликнинг ортида ёмон яшашмаётганга ўхшайди-ю, бироқ улар сингари яшаш мумкин эмас. Йирик ходимлар уқтиради-ларки, у томонда яшаётганлардек, бизнинг яшашимиз мумкин эмас, чунки биз бир марта ундай яшашдан воз кечганмиз, энди азоб-уқубат чекишимиз керак, бироқ сўзимизда туришимиз шарт.

— У ёқда ейдиган нарса борми? — деган саволга шу тахлитда жавоб берадилар:

— Ейдиган нарса бор
— Киядиган нарса борми?
— Нимадир бор.
—Ичадиган нарса-чи?
— Нималардир бор.

Шундай бўлса, нима учун шундай яшаш мумкин эмас?

Хуллас, гапнинг лўндаси — у ёқдагидек яшаш ман қилинган, бу ердагидек эса — яшаб бўлмайди. Шу боисдан бизнинг ҳаммамиз, илгарилари томошабинлар турма билан озодлик ўртасида мувозанат сақлашга уринаётган ҳажвгўйларни қандай мамнуният билан кузатиб ўтирган бўлсалар, ҳозир биз худди ўшандай мароқ билан ўз концертларида нима сабабдан бу ерда бундай яшаш мумкин эмаслигини, у ёқдагидек тарзда эса яшашнинг ҳожати йўқлигини тушунтираётган иқтисодчиларни кузатиб ўтирибмиз. Чунки, у ёқдагидек яшайдиган бўлсак, биз ўзимизга халақит бераётганларни қаёққа гум қиламиз, ахир уларни бир четга улоқтириб ташлаш мумкин эмас-ку, уларни биз боқишимиз, ҳа худди шундай: ўзимиз боқишимиз керак, бундай яшаб бўлмайди деган ғоя ўшаларнинг ғояси-ку!

Кўзга кўринарли иқтисодчиларнинг концертларига патта топиш амримаҳол, ҳамма ёқни гуррос кулги қоплаган. Томошабин эндиликда кулгили гапга эмас, рақамлар устидан куладиган бўлган.

Қанча тўпласалар — шунча исроф қиладилар. Дўконларда йўқ, омборда бор, уруш бўлиб қолса, асқотади. Унда, келинглар, тезроқ урушайлик, бўлмаса айниб-нетиб қолмасин...

Яна бир гап: дунёда ҳеч ким музлаган гўштни емайди, фақат биз билан ҳайвонот боғидаги ҳайвонларгина ейдилар, дарвоқе, ҳайвонлар ҳам бундай гўштни емайдилар, шекилли, демак, фақат биз музлатилган гўшт ейдиган бўлиб чиқамиз.

Мен ўйлайман, ўйлайман, ўйлаб ўйимга етолмайман: балки, бизни ибрат учун сақлаб туришгандирлар. Бутун дунё бизни кўриб, бармоғи билан кўрсатаётгандир:

— Кўрдингларми, болалар, бундай яшаб бўлмайди.

Русчадан
Маҳмуд САЪДИЙ
таржимаси

ҲАММОМНОМА

ҲИЖРИЙ 1368 йилнинг ҳут ойинда Самарқанди бузрукда бир ҳаммом барпо этилди. Бу ҳаммом азим Шош шаҳридаги энг катта ҳаммомнинг тасарруфида бўлиб, фақирни шу ғуслхона ходимлигига ишга олишди.

Ушбу ҳаммомни келажакда Мовароуннаҳрдаги энг маҳобатли хизмат хоналардан бирига айланишини эшитиб бу ёғи Термезу, Деҳнов, Насафу Кеш, Карманаю Бухоройи шарифлардан казо-казо ва ҳоказо мижозлар йиғилиб кела бошлашди. «Ҳаммом янги, тоғора йўқ» деган узримизни эшитиб, баъзилари ноумид қайтишган бўлишса, узоқроқдан келганлари, қўйинларида номаи-аъмоллари борлари, қўлтиқларида сахтиён жилд кўтарганлари чиқиб ёнбошимиздаги дўкондин янги-янги тоғоралар харид қилиб, қайтиб кириб кела бошлашди. Уни-буни баҳона қилаётганимизни сезиб, қўлтиқларидаги жилддан Шошдаги Бош ҳаммомдин олган патталарини чиқариб кўрсатишди. «Ака, бу паттангиз энди эскирган, янги паттани худо хоҳласа навбатда туриб ўзимиздан олурсиз!» — десак, неча йиллардан буён навбатда турганлари ҳақида васиқа, казо-казолар муҳрила бизга аталган амру-фармойиш ва бошқа ашқол-дашқолларни чиқариб қўлимизга тутқазишди-да, ҳой-ҳойлашимизга парвосиз тоғораларини қўлтиқлаб, ғуслхонага кириб кетишди.

Мудир Мамаражаб отлиқ катта ходимга қаради. Катта ходим фақирга. Фақир Олқор отлиқ кичик ходимга қарадим. Олқор оға бир тоғораларга қаради, бир ноғораларга. Ер чизиб қолдик. Бизни ўйлантириб қўйган нарса ҳаммомимизда сув йўқлиги эди.

Ҳадемай, шунчалар йўл босиб, не-не навбатларда туриб қанчадан-қанча кечаларни бедор ўтказиб келган мижозлар чўмилиш хонасидан дилдираб, қуп-қуруқ чиқишади-ю, бошимизга тоғора билан тушириб, зоғора қип ташашади.

Фалокатни олдиндан сезган одамнинг калласи тез ишлайди. Югуриб кўчага чиқдик-да, «яктак об» деб турган мешкоп болага бор ақчамизни бериб ярим тоғора сув опкириб, ичкаридан кутовурганидан сабри қуриб, ғазаби палак отиб чиқаётган кексароқ кишини бошидан қуйвордик.

— Оҳ-оҳ-оҳ! — деди мижозимиз тетикланиб. — Сўнг эт-бетини ишқалашга тушди. Тўрттовлон тўрт ёғидан ўтиб аҳволни тушунтирдик.

— Шундоқ, шундоқ. Шундоқ, шундоқ. Шошдаги Бош ҳаммом сув бериши керак, — деди мудир.

— Совун бериши керак! — деди Мамаражаб.

— Сочиқу лунги бериши керак — дедим мен.

— Ма-чал-ка-а, — деди Олқор оға.

Мижоз аҳволимизга тушунди. Ачинди. Далда ва чойчақа берди-да:

— Сув кеса, биз бенавбат! — деганча чиқиб кетди.

Маошга берилган ақчага мешкоп боладан сув олганимиз Шошдаги бошлиққа қандай тез етиб борибди, ҳайронмиз, лаҳза ўтмай бодрафтор чопар амру-фармойиш ила етиб келди:

«Шундақа, шундақа! Шундақа, шундақа! Ходим пулига мешкопдан сув олинмасин. Тоғораларига сув солиб юборадиганларимиз чўмилтириб турилсин. Бош ҳаммомда тўполон кўтарган теварак-ҳудудларингиздаги мижозларни сизларга юборяпмиз. Ечинтириб, ғусулхонага киритиб, андармон қилиб туринглар! Иложини топсалорингиз кийим-пийимларини яшириб... шундоқа — шундоқа! Шундоқа — шундоқа!..»

МУДИР амру фармонни ўпиб, салла печига қистирди.

Ювиниш хонасидан ғудранган, сўкинган, чақирган, бақирган овозлар эшитилмоқда. Кўча эшик олди тирбанд. Янги-янги мижозлар қўлтиқларида жилд билан кириб келишмоқда. Мудир аларнинг жилдларини олиб — катта ходимга, катта ходим...

— Эй, бу озғин экан, сизга тегишли, — деб фақирга. Фақир:

— Ҳозир энг бизга керакли жавобни булар сиздан олишади, — деб кичик ходимга оширaман.

—Ма-чал-ка-а, — дейди ўмон бўлгур кичик ходим чўзгандан чўзиб. Ишимиз ишкал топиб бир тоғора насибани сал орқароққа чўзиш.

— Сиз, фалон табибга ўзингизни кўрсатганмисиз? Худо кўрсатмасин, бирор касалингиз бўлса-ю, сизни чўмилишингизга изн берсак, эртага ҳаммомимиз шаънига доғ тушмасмикин?

— Йўқ, сиз жудаям кир-чир экансиз, ҳаммомни булғайсиз!

— Ҳой, биродар, худо хайрингизни берсин, кўчага чиқиб қашинг, сизни кўриб бошқаларникиям...

Носвой пули маошни эса оп турибмиз. Аммо бу маош бир кун тешиб чиқмаса гўрга эди.

— Эй, ишоратфаҳм донолар, ҳаммомимизда сув йўқ! Кафтимизга тупуриб, орқаларингизни ишқалаб ўтиришдан бўлак иложимиз ҳам йўқ. Ашқол-дашқолларингиз ана темир жомадонларда турибди. Биз эса тоғорасига сув оп келадиганларни савобига доҳилмиз, холос. Қолаверса, мана шу сиз сўкаётган ходимларнинг ҳар бирида икки-уч субоққа етгули кир бор.

Эҳ, қани энди устма-уст терилган беш-олти рулон қоғозча сувли бак бўлса-ю, томга чиқариб жўмракли сепалоғич ўрнатиб мижозларни хушнуд қилсак.

Қашиниб ўтирайлик-чи, бир гап бўлар, деб

Филиал ходими ЖАМОЛИДДИН ҲУМИЙ

Муродбой НИЗОНОВ

МЕН ҲАҚДАГИ МИШ-МИШЛАР

Идорада:

— Саломлашганида эътибор берганмисан? Худди сендан гумони бордай, кўзининг остидан қараб туради.

Уйда:

— Дунёда зиқна эр битта бўлса — шу, иккита бўлса ҳам — шу. Отамнинг уйига кўзсиз игна олиб кетсам ҳам иситмалаб қолади.

Идорада:

— Ютгани ўзиники-ю, чайганини порага беради. Бўлмаса, оғзи билан қуш овлаб юрармиди?

Уйда:

— Кулиб-очилишиб, ярақлаб ўтирганини кўрмайсан бунинг. Не билгани бўлса — бари ичида. Ошимни ичиб ўтириб, бошқани ўйлайди.

Идорада:

— Бундан ҳар бир балони кутса бўлади. Юмалоқ хат ёзишга-ку устаси фаранг бўлиб кетган. Мени айтди, дерсиз...

Уйда:

— Маошининг сира баракаси йўқ. Бир топганини иккинчи топганига етказиб ўтирган — ўзим...

●

Хуллас, изидан мишмиш айтилмайдиган одам камдан-кам. Афсуски, ҳаммасини ҳам эшитавермайсан-да.

Нурберди ДАДАБОЕВ

ТУШУНМАЙМАН

Мен турмушда кўп нарсага тушунмайман. Мана, ҳужжатларни олиб кўрайлик. Ўқишга кирадиганлар тиббий справка олиб бориши керак. Нима, уларнинг оёғи синган, тиши чириган бўлса, ўқишга кириши мумкин эмасми? Тушунмайман. Никоҳдан ўтиш учун тўлдириладиган аризада мансаби, вазифаси, иш жойи, билими деган бўлимлар бор. Улар кимга керак экан? Тушунмайман. Колхозда ишласа, билими бўлмаган бечора сўққабош юраверсинми?

Бирининг мансаби кўтарилса, аввалги иш жойидан таърифнома беришади. Турган гапки, албатта мақтаб ёзилган. Йўқса, эртага янги ишида унинг бошида ёнғоқ чақиши мумкин. Тушунмайман.

Шу мукофотлар берилишига ҳам ҳеч тушунмайман. Оддий бир мисол, кадрлар тайёрлашимизнинг мазаси йўқ, деб келдик. Лекин олий ўқув юртларига орден ва нишонлар беравердик. Тушунмайман. «Малакали кадрлар» эса четдан келавердилар. Тушунолмай қолдим. Бизда фаннинг ўсиши жуда паст деб, айюҳаннос солдик. Аммо ҳар йили бир олимнинг юбилейи баҳона, илмий ишларига мукофотлар беравердик. Ҳеч тушунмайман.

Жумҳуриятимиз бойлиги — пахта деб бақиравeрганимиздан томоқларимиз йиртилиб кетди. Аммо ундан олинадиган совун, кунжара, кўрпалик пахтани олиш учун навбатда бир-биримизни ёқамиздан оламиз. Тушунмайман. Йилига бир неча минг тонна пилла етиштирилади. Аёлларимиз бўлса, кашта тикишга ипакни уч баҳосига сотиб олишмоқда. Тушунмайман.

Ер остимиз газга тўла бир пайтда Воркута ва бошқа ерлардан кўмирни энг юқори баҳосида олиб ёқамиз. Бизнинг газлар бўлса тўғри Уралга узатилаверади. Тушунолмай гарангман. Тушунмаган нарсам шундоқ ҳам тўлиб-тошиб ётибди. Ким ҳам бунга жавоб бера олсин? Балки бунга қайта қуришимиз тушунар. Ёки бундан ҳам баттар бўлармикан? Тушунмайман...

Туркманчадан Мирза
РАҲИМ таржимаси

ХАНДАЛАР

— Бизнинг қишлоғимизда, — деди бир деҳқон ўз меҳмонига, — одамларни хўроз уйғотади.

— Жуда яхши, — деди меҳмон, — унда хўрозни саккиз яримга тўғрилаб қўйинг.

●

Милиционер гулзорда ястаниб ётган мастни уйғотди:

— Гражданин, туринг. Нима, гулзорда юриш мумкин эмаслигини билмайсизми?

— Би-ламиз-з, ҳали ҳам юр-гани-з йўқ, ётиб-миз-з, — деб жавоб берди маст.

●

Кинорежиссёр актёрга деди:

— Шер сизни эллик метрга қувиб боради. Ораларингдаги масофа икки-уч метрдан ошмаслиги керак. Тушундингизми?

— Ҳа, — жавоб берди актёр, — ишонаманки, шер ҳам шундай огоҳлантирилган.

●

Меҳмондорчиликдан қайтаётганда эр хотинига деди:

— Сездингизми, меҳмон бўлганимиздан уларнинг боши осмонга етди. Чунки биз борганда улар жуда ўйчан эдилар, қайтаётганимизда қувониб кетишди.

Тўпловчи: Сайфулла НОМОЗОВ

Рассом Б. ТОЖИЕВ

!!!???

«Бажарамиз!!!» Тамом. Оддийгина сўз
Уч заранг ундовни етаклаб кетар.
Минбарга қадалган минглаб қаро кўз
Сезмас, шу белгилар бошига етар.
«Нега?», «Нима учун?» Охири кўнар
Ундовларга банди шўрлик сўроқлар...
Сўрови бор гапнинг бошида синар
Усти бут, қорни тўқ ундов таёқлар.

Кўчқор НОРҚОБИЛ

ОҒЗИНГИЗНИ ОЧИНГ

ТИШ ДОКТОРИ ҲУЗУРИДА

ЧАЙҚОВЧИ: — Бир йўла икки тишингизниям оламан, дейсизми? Олсангиз-ку, майли-я, лекин аввал бир бундай нархини келишиб олайлик-да, опаси жонидан. Хўш, айтинг-чи, қанчадан олмоқчисиз?

●

ТАЪМАГИР: — Олиб ташлайман, деяпсиз-у, лекин олишнинг беришиям бор-да, укагинам.

●

ДИМОҒДОР: — Нима! Тиш оладиган сен-у, оғизни мен очайми! Керак бўлса ўзинг оғзимни очиб ол-да!

●

ҒИЙБАТЧИ: — Ярамас тиш-е, докторнинг олдидаям оғриғини тўхтатмайди-я. Сизниям назарига илмаяптими, демак, бунинг бир балоси бор, доктор.

●

ҲАДИКЧИ: — Бу докторни тушмагурнинг қўллари бундай қалтирар экан, тилимниям суғуриб олмаса гўрга эди.

●

ДАЛЛОЛ: — Мана шу тепадаги ярми синган тишимни олинг. Қорайган жойидан қўрқманг, синалган, яхши тиш. Олинг, иккиланмасдан олаверинг, доктор, пушаймон қилмайсиз?

●

ИҒВОГАР: — Бу дейман, доктор суғурган тишларни чўнтагига солиб қўяяптими. Ҳа-а, одамларнинг кўзини шамғалат қилиб, соғ тишларини суғуриб олиб яшираётган бўлса керак-да. Хап, сенда бир гап бор!..

●

ЛАГАНБАРДОР: — Сиз нима десангиз шу, докторжон. Истаганингизни суғураверинг. Майли, сайлаб ўзингизга ёққан энг яхшисини суғуриб олаверинг. Бизга сиздан қолганлариям бўлаверади.

●

ОТАРЧИ: — Нуқул, оғзингни оч, оғзингни оч, деб қистайсиз, хўш, оғзимни очсам, бирон уч сўм қистирасизми ўзи?!

●

КЎЗБЎЯМАЧИ: — Омбурни бир текизиб, олдим, деб қўявермайсизми, нима қиласиз ўзингизни бунчалик қийнаб?

●

РЕВИЗОР: — Шошмангчи, мен эртага бир шеф билан гаплашиб қўрай-чи, агар акт билан ҳисобдан чиқаришга рози бўлса, кейин суғурарсиз. Маслаҳатли иш яхши-да...

●

МАНСАБПАРАСТ: — Олиб ташлайман, деган гапдан бошқасини билмайсизми, қўполлик ҳам эви билан-да!

●

БЮРОКРАТ: — Қўйинг, эртага оларсиз, бугун вақтим йўқ!

Н. ТОҒАЕВ

ҚАМТАРИН ОДАМЛАР

Бўлим бошлиғи пенсияга чиқиб кетгач, институт директори бўлимдаги беш ходимнинг ҳаммасини ўз кабинетига йиғди-да, янги бошлиқ сайлаб олишни уларнинг ўзларига ҳавола қилди. Ходимлардан ун чиқмагач, у замона зайли хусусида бироз маъруза ўқиди.

— Хўш, бирон қарорга келдингларми, кимни сайлайсизлар? — деб сўради у пировардида.

Ҳеч ким чурқ этмади: ходимларнинг ҳар бири ўзини бўлим бошлиғи лавозимига лойиқ ҳисоблар, бошлиқ бўлишни хоҳлар, лекин ҳеч бири ўзини ўзи тавсия қилишга ботина олмас эди... Камтарлик қурсин!

Аъзам КОМИЛОВ

Саҳифани ТошДД журналистика факультети талабаси М. МАМАЖОНОВ тайёрлади.

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
БАҲОСИ 10 ТИЙИН

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»

Издается на узбекском языке

Орган Союза писателей Узбекской ССР и Министерства культуры Узбекской ССР

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Таҳрир ҳайъати: Ҳафиз АБДУСАМАТОВ, Усмон АЗИМОВ, Ҳамидулла АҚБАРОВ, Рамз БОБОЖОН, Одил ЁҚУБОВ, Аҳмад ЖАББОРОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Тоҳир ШАМСИЕВ, Озод ШАРАФИДДИНОВ, Тўлапберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Малик ҚАЮМОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Пиримқул ҚОДИРОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ (масъул котиб)

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент — 700083, Ленинград кўчаси, 32.

ТЕЛЕФОНЛАР: бош муҳаррир — 33-52-91, 32-57-42; бош муҳаррир ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул котиб — 33-49-93; котибот — 32-58-49; БЎЛИМЛАР: ижтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; назм ва наср — 32-55-78; санъат — 32-56-48, 32-54-56; хатлар ва оммавий ишлар — 32-56-49; шум боланинг чойхонаси — 32-54-71.

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар муаллифларига қайтарилмайди.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64593. Д. — 3333. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12